

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η επίδραση του Facebook στις διαπροσωπικές
σχέσεις των νέων, υπό το πρίσμα της Κοινωνικής
Εργασίας**

"On the Internet, nobody knows you're a dog."

Μετέγουσες Σπουδάστριες:

Βέργου Ηλιάννα

Λιναρδάτου Κατερίνα

Μπαμπάρα Μαρία

Εποπτεύων καθηγητής:

Δρ. Δρίτσας Ιωάννης

Πάτρα, Φεβρουάριος 2011

Technological Pedagogical Institution
School of Health and Welfare Professions
Department of Social Work

DISSERTATION

The effect of Facebook on the interpersonal relationships of youth, under a social work perspective.

"On the Internet, nobody knows you're a dog."

Participants:

Vergou Iliana

Linardatou Katerina

Babara Maria

Professor:

Dr Dritsas J.

Patra, February 2011

«Χαίρομαι πολύ που μεγάλωσα σε ένα σπίτι όπου οι άνθρωποι έλεγαν «ποιος το είπε αυτό;» Στο σπίτι μου κανένας δεν έλεγε «χαίρω πολύ». Όταν άνοιγε η εξώπορτα και έμπαινε κάποιος, άρχιζαν οι αγκαλιές και τα φιλιά. Όλοι αγκαλιάζονταν! Δεν έμενε απέξω κανείς, όλοι αγγίζονταν. Τι απίθανη εμπειρία να σε αγγίζουν με αγάπη! Και υπάρχουν χίλιοι τρόποι αγγίγματος. Ξέρετε τι υπέροχο συναίσθημα είναι να μπαίνεις σε ένα δωμάτιο και όλοι να γίνονται ευτυχισμένοι επειδή μπήκες μέσα; Είναι το πιο σπουδαίο πράγμα. Αντί να βλέπεις στα πρόσωπα των άλλων μια έκφραση που να λέει «Πάλι αυτός!...», ένα χαρούμενο χαμόγελο ζωγραφίζεται επειδή μπήκες μέσα. Σε περιβάλλει μια αύρα που φωτίζει ολόκληρο το σπίτι. Το έχετε γνωρίσει αυτό το συναίσθημα; Μην το χάσετε!»

Λεό Μπουσκαλία

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την ολοκλήρωση της μελέτης μας, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά τους καθηγητές μας, κο Δρίτσα Ιωάννη και κα Γεωργίου Κωνσταντίνα για τη συνεργασία και την πολύτιμη καθοδήγησή τους.

Ακόμα, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την ΜΚΟ ΚΛΙΜΑΚΑ και ιδιαιτέρως τον πρόεδρο, κο Κατσαδώρο Κυριάκο, για την συνεργασία και την παραχώρηση απαραίτητων για την μελέτη μας πληροφοριών.

Τέλος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους γονείς και τους φίλους μας για την ηθική συμπαράσταση που μας προσέφεραν κατά την διάρκεια της πολύμηνης αυτής προσπάθειας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μελέτη αυτή μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, θα δοκιμάσει να απαντήσει σε τρία ερωτήματα. Το πρώτο ερώτημα είναι, το πώς επηρεάζει το Facebook την κοινωνική ζωή των νέων, το δεύτερο, πόσο επηρεάζει το Facebook τις διαπροσωπικές σχέσεις, και το τρίτο ερώτημα είναι, πως μεταφράζεται η ένταξη του νέου αυτού τεχνολογικού μέσου, όχι μόνο όσον αφορά στις διαπροσωπικές σχέσεις των νέων αλλά και στην παγίωση της ταυτότητάς και στην δομή της προσωπικότητάς των νέων.

Προκειμένου να απαντηθούν τα ερωτήματα αυτά, το πρώτο κεφάλαιο περιλαμβάνει μια εισαγωγή και ορισμούς όρων που θα διαπραγματευτούν στη συνέχεια της εργασίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα γίνει μια προσπάθεια να προσεγγιστούν έννοιες όπως, Διαδίκτυο, Εικονικές Κοινότητες και Δίκτυα κοινωνικής δικτύωσης με σκοπό, να δημιουργηθεί ένα κοινό θεωρητικό πλαίσιο πάνω στο οποίο θα βασιστεί η μελέτη και η κατανόηση του Facebook και των επιδράσεών του.

Το τρίτο κεφάλαιο, είναι αφιερωμένο στο φαινόμενο, αν μπορεί να οριστεί ως τέτοιο, του Facebook. Εδώ, θα αναφερθούν τα κοινωνικά, δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών του, καθώς και τα υπέρ και τα κατά που αυτό φαίνεται να συγκεντρώνει.

Το τέταρτο και πέμπτο κεφάλαιο, αναφέρεται στην αλληλεπίδραση των εννοιών των διαπροσωπικών σχέσεων, της φιλίας και του Facebook. Βασικός στόχος των κεφαλαίων αυτών είναι να παρατεθούν και να μελετηθούν προβληματισμοί όπως, αν μπορεί τελικά να ονομάζεται φιλία αυτό που υπάρχει και αναπτύσσεται μέσα στο Facebook, και αν ναι, τι μπορεί σημαίνει αυτό για την φιλία όπως ήταν γνωστή ως σήμερα. Προκειμένου να καταστεί δυνατή η διερεύνηση των ανωτέρω προβληματισμών, επιλέχθηκαν ως αρωγοί δυο θεωρητικά σχήματα, η θεωρία του κοινωνικού κεφαλαίου και του δεσμού του Bowlby.

Το έκτο κεφάλαιο διαπραγματεύεται την συνάντηση δυο εννοιών, κεντρικών για το άτομο, του εαυτού και της προσωπικότητας. Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι όχι μόνο να διερευνηθεί τι ρόλο διαδραματίζουν οι δύο αυτοί παράγοντες στην χρήση του Facebook, αλλά και αντίστροφα, τι μπορεί να μας πει η χρήση του Facebook για την προσωπικότητα και τον εαυτό του νέου.

Τέλος, το έβδομο κεφάλαιο αναφέρεται στην «συνάντηση» της κοινωνικής εργασίας με το Facebook. Στόχος, λοιπόν είναι, να αναδειχτεί ότι η Κοινωνική Εργασία δεν μένει αμέτοχη στις κοινωνικές αλλαγές ή σε νέα κοινωνικά φαινόμενα. Αντίθετα βρίσκεται σε μια διαλεκτική σχέση με την κοινωνία και τα άτομα και εξελίσσεται παράλληλα με τις αλλαγές που συντελούνται προκειμένου να πραγματοποιεί όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικές παρεμβάσεις. Η μελέτη αυτή ολοκληρώνεται με το όγδοο κεφάλαιο, στο οποίο παρατίθενται τα συμπεράσματα και οι προτάσεις.

ABSTRACT

This study will attempt to answer 3 questions. The first one is, how does facebook affect the social life of the youth, the second one is, how big is the impact of facebook on the interpersonal relationships of young adults and the third one is, how can the emergence of this new technology be interpreted as far as, the interpersonal relationships that young adults build and the establishment of their identity and personality structure.

The first chapter includes an introduction and definitions of the terms that will be elaborated during the survey. The second chapter is attempting to approach terms such as Internet, Virtual Communities and Social Network Sites, so that a common theoretical ground will be created. This common ground, will serve as a basis in order to study and understand Facebook and its effects.

The third chapter is dedicated to the “phenomenon” of Facebook. Here will be mentioned the sociodemographic characteristics of facebook users, as well as its pros and cons. The fourth and fifth chapter refers to the interaction of the concepts of “interpersonal relationships”, “friendship” and “facebook”. Basic aim of these chapters is to study if facebook “friends” are indeed friends as we knew and understood them until now. If they can be called friends without putting the term in brackets then what can be said about friendship in the facebook era. In order to give answers to this puzzling issue, 2 theories will be of aid, the theory of social capital and the theory of Attachment by Bowlby.

The sixth chapter negotiates the encounter of two main concepts for the subject, the concept of identity and personality. Aim of this chapter is to throw light on the role that these two concept play on the use of facebook and vice versa. The seventh chapter refers to social work and facebook, in order to show that social work can not rise above social changes or new societal phenomena. The survey draws to a close citing conclusions and proposals for further investigation.

Key Words: Facebook, interpersonal relations, youth, personality, identity, social work

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ABSTRACT	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	11
1.1 Εισαγωγή.....	11
1.2 Σκοπός μελέτης.....	13
1.3 Ορισμοί όρων.....	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο Το Διαδίκτυο στη ζωή μας	16
2.1 Εισαγωγή.....	16
2.2 Η φύση της επικοινωνίας στην σύγχρονη κοινωνία.....	17
2.3 Διαδίκτυο και Ελεύθερος χρόνος	18
2.4 Εικονικές Κοινότητες.....	20
2.5 Δίκτυα Κοινωνικής Δικτύωσης (SNS).....	21
2.6 Ανακεφαλαίωση.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο Η περίπτωση του Facebook.....	26
3.1 Εισαγωγή.....	26
3.2 Δημογραφικά στοιχεία	28
3.2.1 Ηλικία.....	28
3.2.2 Χρήση Facebook	29
3.2.3 Φύλο	30
3.2.4 Κοινωνικοοικονομική κατάσταση.....	31
3.2.5 Προσωπική Κατάσταση.....	30
3.3 Θετικές και αρνητικές πτυχές του Facebook.....	31
3.3.1 Το Facebook στην εκπαίδευση.....	31
3.3.2 Απόρρητο και ασφάλεια δεδομένων	33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο	Facebook και Διαπροσωπικές Σχέσεις	38
4.1	Εισαγωγή.....	38
4.2	Η Επικοινωνία και ο ρόλος της στις ανθρώπινες σχέσεις.....	39
4.3	Θεωρητικές προσεγγίσεις των Διαπροσωπικών Σχέσεων	40
4.3.1	Η θεωρία του Δεσμού του Bowlby	40
4.3.2	Η θεωρία της Κοινωνικής Αντίληψης.....	43
4.3.3	Η θεωρία του Κοινωνικού Κεφαλαίου.....	44
4.3.3.1	Τύποι κοινωνικού κεφαλαίου	47
4.3.3.2	Χαρακτηριστικά του κοινωνικού κεφαλαίου	48
4.4	Η έννοια της εμπιστοσύνης.....	49
4.4.1	Κοινωνική Εμπιστοσύνη.....	49
4.4.2	Το ζήτημα της Εμπιστοσύνης στο Facebook.....	52
4.5	Πως επιδρά το Facebook στο κοινωνικό κεφάλαιο;	54
4.6	Ανακεφαλαίωση	58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο	Νέοι και «φιλία» στο Facebook	60
5.1	Εισαγωγή.....	60
5.2	Θεωρητικές προσεγγίσεις για την νεανική ηλικία.....	61
5.2.1	Ατομική ψυχολογία του Adler.....	61
5.2.2	Αναλυτική ψυχολογία του Jung.....	63
5.2.3	Ανθρωπιστικό μοντέλο του Maslow.....	64
5.2.4	Βιοκοινωνική θεωρία του Erikson.....	65
5.3	Τα πεδία που προβληματίζουν τους νέους.....	68
5.4	Γιατί οι νέοι επενδύουν στο Facebook;.....	70
5.5	Facebook και Φιλία	73
5.5.1	Πως δημιουργείται η φιλία	73
5.5.2	Αναγκαιότητα της φιλίας στις ζωές των ανθρώπων.....	75
5.5.3	Μπορούμε να μιλάμε για φιλία στο Facebook; Η φιλία ως τύπος δεσμού του ατόμου	76
5.6	Ανακεφαλαίωση.....	78
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ^ο	Η Παρουσίαση του εαυτού και Facebook.....	80

6.1	Εισαγωγή.....	80
6.2	Εαυτός και ταυτότητα	81
6.3	Εαυτός και Facebook	82
6.3.1	Θεωρητικές προσεγγίσεις του εαυτού στο διαδίκτυο	82
6.3.2	Διαχείριση εντυπώσεων	83
6.3.3	Αυτοεκτίμηση και αυτοεικόνα	85
6.3.4	Η παρουσίαση του εαυτού στο Facebook.....	87
6.4.2	Θεωρητικές προσεγγίσεις της προσωπικότητας.....	92
6.4.2.1	Τυπολογία του Jung.....	92
6.4.2.2	Η προσωπικότητα σύμφωνα με τον Freud.....	93
6.4.3	Προσωπικότητα και Facebook	97
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ^ο Η Σχέση της Κοινωνικής Εργασίας με το Facebook		104
7.1	Εισαγωγή.....	104
7.1	Το Μοντέλο Παρέμβασης στην Κρίση	105
7.2	Ένα παράδειγμα παρέμβασης στην κρίση	108
7.3	Ανακεφαλαίωση.....	109
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 ^ο		110
8.1	Επίλογος.....	110
8.2	Συμπεράσματα	111
8.3	Προτάσεις.....	114
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		115

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1 Εισαγωγή

«Όποιος ζει στον ψηφιακό κόσμο, παύει να ζει στον πραγματικό. Εσύ, σε ποιο κόσμο ζεις;» (saferinternet, 15/02/2011). Τάδε εφη μια διαφήμιση που εδώ και καιρό παίζεται στους δέκτες μας. Σ' αυτή, ένας νέος δείχνει ανίκανος να συμμετέχει σε οποιαδήποτε δραστηριότητα της καθημερινής του ζωής, όντας σε μια ημι-ληθαργική κατάσταση, και μόνο όταν ανάβει το φως της οθόνης του υπολογιστή «ζωντανεύει» και δείχνει ενδιαφέρον.

Ο διαχωρισμός αυτός, ανάμεσα σε πραγματικό και ψηφιακό κόσμο, είναι κάτι που φαίνεται ξεκάθαρα σε άρθρα και εργασίες όσων επιστημόνων έχουν ασχοληθεί με τα Δίκτυα κοινωνικής δικτύωσης και το Facebook. Οι Boyd και Ellison (2007), χρησιμοποιούν αυτόν το διαχωρισμό προκειμένου να προσεγγίσουν και να διερευνήσουν την επίδραση του Facebook στην κοινωνική ζωή των νέων. Γιατί είναι αδιαμφισβήτητο ότι, τα Δίκτυα αυτά και ιδιαίτερα το Facebook, έχουν μπει για τα καλά στη ζωή των ανθρώπων και ειδικότερα των νέων, που κατέχουν και τα πρωτεία ως η ηλικιακή ομάδα που τα χρησιμοποιεί περισσότερο. Καθημερινά οι νέοι μπαίνουν στο Facebook και μέσω αυτού γνωρίζονται, ερωτεύονται, χωρίζουν, επικοινωνούν, αναρτούν συναισθήματα και σκέψεις και ψάχνουν κάπου να ανήκουν. Αναζητούν με άλλα λόγια αυτά που πριν από κάποια χρόνια θα λάμβαναν χώρα σε κάποια πλατεία ή σε κάποια καφετέρια. Θα ήταν αβάσιμο να ειπωθεί ότι άλλαξε ο νέος, ως νέος, μιας και οι ανάγκες του στον πυρήνα τους, παραμένουν πάγιες και όσο ποτέ άλλοτε επιβεβλημένες, σε μια κοινωνία αλλοτριωμένη και με θεσμούς αποδυναμωμένους.

Τι είναι λοιπόν το Facebook; Είναι φαινόμενο; Είναι μόδα; Είναι όπως πολλοί ισχυρίζονται μια εξαιρετικά επικερδής επιχείρηση που προωθεί προϊόντα και δημιουργεί καταναλωτές; (Fuchs, 2009). Και αν είναι κάτι από όλα αυτά ή όλα αυτά μαζί, πως επιδρά αυτό το νέο τεχνολογικό μέσο, που τόσο γρήγορα εντάχθηκε στη ζωή των ανθρώπων, πάνω στον τρόπο που επικοινωνούν, που αναγνωρίζουν τον εαυτό τους και που δομούν την προσωπική και κοινωνική τους ζωή;

Έχει χυθεί πολλή μελάνη από το 2004 που δημιουργήθηκε, έως σήμερα προκειμένου να διερευνηθεί στην ολότητά του το νέο αυτό τεχνολογικό μέσο. Σ

αυτή την ερευνητική πορεία η επιστημονική σκέψη διαχωρίστηκε σε υπέρμαχους και σκεπτικιστές, σε ανθρώπους που εκφράζουν φόβους και ανησυχίες για το ότι έχει διαποτιστεί η καθημερινότητα τόσων νέων από το Facebook και σε ανθρώπους που θεωρούν ότι η εξέλιξη είναι κάτι το θεμιτό, ακόμα και αν μιλάμε για ψηφιακούς φίλους, άυλες ομάδες και καφετέριες φτιαγμένες από πίξελς.

1.2 Σκοπός μελέτης

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι η διερεύνηση της επίδρασης του facebook στις διαπροσωπικές σχέσεις των νέων υπό το πρίσμα της Κοινωνικής Εργασίας.

Μέσα από μια βιβλιογραφική επισκόπηση, αλλά κυρίως από σύγχρονες έρευνες γίνεται μια προσπάθεια να μελετηθεί ως ολότητα ο νέος που χρησιμοποιεί σε καθημερινή βάση το Facebook και τι αλλαγές έχει επιφέρει η ενασχόλησή του αυτή στον ίδιο και στις κοινωνικές του σχέσεις.

Όταν μιλάμε για μια ολιστική προσέγγιση των νέων ως χρηστών του εν λόγω μέσου, αναφερόμαστε τόσο σε βιοψυχολογικές όσο και σε κοινωνιολογικές θεωρίες, προκειμένου να φωτίσουμε παράγοντες όπως η ενηλικίωση, ο εαυτός, η ταυτότητα, η προσωπικότητα και οι κοινωνικές ανάγκες των ατόμων που ανήκουν σε αυτή την ηλικιακή κατηγορία.

1.3 Ορισμοί όρων

Διαδίκτυο: πρόκειται για ένα δίκτυο δικτύων. Είναι δηλαδή, ένας χώρος που δημιουργεί εικονικές κοινότητες και ταυτόχρονα υπάρχει μέσα από αυτές σχηματίζοντας ένα σύστημα αλληλεξαρτώμενων μερών (Baym, 1995).

Εικονικές κοινότητες: Σύμφωνα τους Li, Zeng, Mao και Wang (2008), η ψηφιακή κοινότητα αποτελεί ένα άθροισμα ανθρώπων που, αλληλεπιδρά εντός ενός διαδικτυακού περιβάλλοντος με κανόνες και πολιτικές χρήσης και μοιράζεται έναν κοινό σκοπό.

Δίκτυα Κοινωνικής Δικτύωσης (SNS): πρόκειται για δίκτυα που δίνουν την δυνατότητα στα άτομα να παρουσιάζουν το εαυτό τους μέσα από την δημιουργία ενός προφίλ, καθιστώντας το υποκείμενο αφηγητή τρόπον τινά της ζωής και της προσωπικότητάς του, και έχουν ως βασικό σκοπό, τόσο την διατήρηση της επικοινωνίας με άτομα που έχουν ήδη κοινωνικές επαφές (φίλοι, οικογένεια, συνάδελφοι, συμφοιτητές κλπ) όσο και την απόκτηση νέων γνωριμιών (Ellison, Steinfield & Lampe, 2007; Dwyer, Hiltz & Passerini, 2007; Subrahmanyam, Reich, Waechter & Espinoza, 2008) που θα βασίζεται σε κοινά ενδιαφέροντα και δραστηριότητες (B. Ploderer, S. Howard & P. Thomas, 2010; Kwon & Wen, 2009; Green & Bailey, 2010).

Facebook: Site που δημιουργήθηκε το 2004 και έχει ως σκοπό την δημιουργία ή/και διατήρηση των κοινωνικών σχέσεων του ατόμου μέσα από την επικοινωνία (facebook.com, Joinson, 2008; Maletsky, 2008; Ellison, Steinfield & Lampe, 2007)

Διαπροσωπικές Σχέσεις: ονομάζονται οι σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα άτομα. Αυτές καλύπτουν ένα εύρος δεσμών, από κάτι επιφανειακό ως κάτι εξαιρετικά ανθεκτικό στον χρόνο και μπορεί να βασίζονται στην αγάπη, στην αλληλεγγύη, σε επαγγελματικές συναλλαγές ή σε κάποια άλλη μορφή κοινωνικής σχέσης (wikipedia, 19/02/2011).

Φιλία: για τον Αριστοτέλη, η «πραγματική φιλία» μπορεί να καταταγεί σε τρεις κατηγορίες σχέσεων που αντιστοιχούν στα τρία είδη των «φιλητών» (των αξιαγάπητων) πραγμάτων. Τα τρία αξιαγάπητα πράγματα, κατά τον Αριστοτέλη, είναι το «αγαθόν», το «ηδύ» και το «χρήσιμον» (Παπανούτσος, 1984:114)

Εαυτός: η έννοια του εαυτού γίνεται αντιληπτή ως μια διαδικασία, ως ένα σύνολο συνειδητών αναπαραστάσεων που αντικατοπτρίζουν τα χαρακτηριστικά του ατόμου και μπορεί να περιλαμβάνει στοιχεία όπως η

νοημοσύνη, η εντιμότητα, η επιμονή, η καταγωγή ή και η θρησκεία στην οποία ανήκει κανείς (Zhao, Grasmuck & Martin, 2008).

Ταυτότητα: λέξη που στα Λατινικά σημαίνει ίδιος (idem) και επαναλαμβανόμενος (identidem), (encyclopedia., 25/7/2010), αποδίδεται ένας εργαλειακός χαρακτήρας, καθώς όπως αναφέρει ο Owen (2003) την χρησιμοποιούν τα άτομα για να κατηγοριοποιήσουν τον εαυτό τους, να τον παρουσιάσουν στους άλλους και να βρουν την θέση τους, συνεπώς, στον κόσμο.

Προσωπικότητα: Ο όρος προέρχεται από το ρήμα «προσόψομαι», δηλαδή «προς» + «όψομαι», που σημαίνει «αυτό που βλέπω». Παράλληλα, σχετίζεται και με τη Λατινική λέξη «Persona», δηλαδή προσωπείο, το ομοίωμα προσώπου (κοινώς μάσκα) ηθοποιών ή νεκρών (Πάτσης, 1972:631). Αρχικά ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει τη μάσκα που φορούν οι ηθοποιοί στο θέατρο για να αποδώσουν διαφορετικούς ρόλους. Σταδιακά όμως, έφτασε στο σημείο να δηλώνει τον εκάστοτε χαρακτήρα που ενσαρκωνόταν, παρά τη μάσκα αυτή καθ' αυτή. Από την ετυμολογική διερεύνηση προκύπτει, ότι ο όρος προσωπικότητα δηλώνει τα πνευματικά, ηθικά και συναισθηματικά χαρακτηριστικά που βρίσκονται πίσω από το «προσωπείο» (Πιπερόπουλος, 1995:101).

Νεανική ηλικία: ορίζουμε την μετάβαση ενός ατόμου από την εφηβεία στην ενηλικίωση. Αυτή επέρχεται στο 18^ο έτος. Όμως η συγκεκριμένη επισήμανση και πιστοποίηση του 18^ο έτους είναι τυπική και όχι ουσιαστική, αφού το κάθε άτομο ωριμάζει και κάνει τη μετάβαση προς την ώριμη ηλικία με το δικό του τρόπο. (Tucker 1999). Βασική είναι και η περίοδος προσαρμογής, αφού οι έφηβοι, για να λάβουν ενήλικους ρόλους, θα χρειαστούν περίπου μία δεκαετία (Rapoport 1981).

Εμπιστοσύνη: Σύμφωνα με τον Τεγόπουλο-Φυτράκη (1993) είναι «η απόλυτη πίστη σε κάποιον για τα αισθήματά του, την εχεμύθεια, την ικανότητα ή άλλες του ιδιότητες».

Κρίση: μια περίοδος ψυχολογικής αποδιοργάνωσης που βιώνεται από το άτομο ως γεγονός κινδύνου ή μιας κατάστασης που αποτελεί σημαντικό πρόβλημα και δεν μπορεί να την διαχειριστεί με τους συνήθεις μηχανισμούς αντιμετώπισης (Λαγωνίκα Δημοπούλου, 2006).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Το Διαδίκτυο στη ζωή μας

2.1 Εισαγωγή

Η ανάγκη των ανθρώπων να επικοινωνούν γραπτά με άλλα άτομα, δεν είναι καινούρια ούτε εμφανίζεται με την έλευση του Διαδίκτυο (Merchant, 2006). Στο παρελθόν, ήταν συνήθης τρόπος να ανταλλάσσουν γράμματα, να έχουν φίλους δια αλληλογραφίας και μέσα από τον γραπτό λόγο να παρουσιάζουν τον εαυτό τους και την ζωή τους με τον δικό τους τρόπο. Η τεχνολογία και το Διαδίκτυο ήρθε να αλλάξει τον τρόπο επικοινωνίας που απαιτεί όχι πια χαρτί και μολύβι, αλλά μια οθόνη, ένα πληκτρολόγιο και ένα μόντεμ. Άλλωστε, όλες οι πτυχές της κοινωνικής ζωής εξελίσσονται παράλληλα και όχι αντίθετα με την ανάπτυξη της κοινωνίας και των μέσων που αυτή χρησιμοποιεί. Έτσι, η επικράτηση του Διαδικτύου και της τεχνολογίας, εκτός του χώρου εργασίας και των καθημερινών μας συναλλαγών, ήταν αυτονόητο ότι θα έμπαινε και στα σπίτια μας και θα αντικαθιστούσε ή κατά την Ferlander (2003), θα λειτουργούσε συμπληρωματικά σε παραδοσιακές μορφές αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας.

Σύμφωνα με την Ferlander (2003) το διαδίκτυο έχει δύο χρήσεις, μια κοινωνική (social) και μια μη κοινωνική (asocial). Η δεύτερη είναι αυτή που μπορεί να αποξενώσει τα άτομα, καθώς μοιάζει πολύ με την χρήση της τηλεόρασης, μετατρέποντας τον χρήστη σε δέκτη πληροφοριών και καθιστώντας την επικοινωνία κάθε άλλο παρά αμφίδρομη. Αντίθετα, η κοινωνική χρήση του Διαδικτύου αναδύεται μέσα από την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση με φίλους, συγγενείς, καθώς και με δίκτυα στα οποία συμμετέχει το άτομο, και αυτή ακριβώς η πτυχή του είναι που συγκεντρώνει και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, μιας και εκεί αναπτύσσονται και διατηρούνται οι διαπροσωπικές σχέσεις του χρήστη. Πάνω σε αυτό το ζήτημα, έχει αναπτυχθεί ένα ρεύμα θεωρητικών, που εκφράζει τις ανησυχίες του για το αν το διαδίκτυο επηρεάζει θετικά ή αρνητικά την ανάπτυξη και την διατήρηση των κοινωνικών

σχέσεων, μιας και μας κρατά καθηλωμένους μπροστά σε μια οθόνη (Ferlander, 2003; Putnam 2000, Nie & Erbring 2002). Ενώ κάποιοι άλλοι, το βλέπουν απλά σαν μια διαφορετική έκφραση των διαπροσωπικών σχέσεων (Haythornwaite, 2002; Wellman, Boase & Chen, 2002; Wellman, Haase, Witte & Hampton, 2001). Τις θέσεις αυτές θα τις αναλύσουμε στην συνέχεια του κεφαλαίου, όπου και θα αναφερθούμε εκτενώς στο πως επηρεάζει το Facebook τις διαπροσωπικές σχέσεις των ατόμων.

Ένα ακόμα θέμα που ετέθη όσον αφορά στο διαδίκτυο, ήταν αυτό του ψηφιακού αποκλεισμού ή digital divide (Ferlander, 2003). Σύμφωνα με τους DiMaggio et al. (2001), όταν μιλάμε για ψηφιακό αποκλεισμό, αναφερόμαστε στην ανισότητα πρόσβασης στο Διαδίκτυο και στις γνώσεις που απαιτούνται για να σερφάρει κάποιος και να αναζητήσει πληροφορίες και κοινωνική στήριξη. Πρόκειται λοιπόν, για μια ανισότητα, καθώς τα άτομα δεν δύνανται να επωφεληθούν από την ευρύτητα των υπηρεσιών που παρέχει αυτό το μέσο. Έτσι, για άλλη μια φορά η επιστημονική κοινότητα διχάστηκε, με τους αισιόδοξους να θεωρούν ότι το Διαδίκτυο, ως τεχνολογία σχετικά ανέξοδη και εύχρηστη, θα μείωνε τις ανισότητες και θα επέτρεπε στα άτομα να διευρύνουν τους ορίζοντές τους και να διεκδικήσουν καλύτερες θέσεις εργασίας και περισσότερες ευκαιρίες στη ζωή τους, ενώ οι σκεπτικιστές φοβούνταν ότι το Διαδίκτυο δεν θα περιελάμβανε όλη την κοινωνία αλλά ένα μέρος της, αυτό των ατόμων που διέθεταν χρήματα και εκπαίδευση (Fong et al, 2001; DiMaggio, Hargittai, Neuman & Robinson, 2001). Αυτή η ανισότητα θα ερχόταν να προστεθεί στις ήδη υπάρχουσες και να διευρύνει το χάσμα. Έτσι, ένα άτομο το οποίο ήδη ανήκε σε μια αποκλεισμένη ή ευάλωτη ομάδα και δεν είχε την δυνατότητα να απολαύσει αγαθά της κοινωνίας, τώρα με το τον ερχομό του Διαδικτύου θα αποκλειόταν και από αυτό το μέσο επιδεινώνοντας την ήδη επιβαρυνόμενη θέση του (Castells, 1996; Fong et al, 2001). Οι Subrahmanyam, Reich, Waechter & Espinoza (2008), υποστήριξαν ότι δεν βρέθηκαν σημάδια ψηφιακού αποκλεισμού στην έρευνά τους, καθώς οι φοιτητές μειονοτήτων είχαν πρόσβαση στο Διαδίκτυο μέσα στο Πανεπιστήμιο, την οποία και αξιοποιούσαν.

2.2 Η φύση της επικοινωνίας στην σύγχρονη κοινωνία

Η εξέλιξη της τεχνολογίας σε συνδυασμό με τον σύγχρονο τρόπο ζωής των νέων ανθρώπων, του οποίου ένα βασικό χαρακτηριστικό είναι η έλλειψη του ελεύθερου χρόνου, επέφεραν αλλαγές στις επικοινωνιακές τους συνήθειες.

Τα νέα επικοινωνιακά μέσα συμβάλλουν στην κατάργηση της αναγκαιότητας της φυσικής παρουσίας – και κατ’επέκταση της άμεσης επικοινωνίας και επαφής – καθώς προωθούν την επικοινωνία από απόσταση. Η επικοινωνία από απόσταση φαίνεται να εξυπηρετεί ιδιαίτερα τους νέους, οι φορτωμένοι με μια πληθώρα εξωσχολικών δραστηριοτήτων, αδυνατούν να διαθέσουν, όσο χρόνο θα ήθελαν σε κοινωνικές επαφές και συναναστροφές. Έτσι οι συνηθέστεροι τρόποι επικοινωνίας των νέων είναι πλέον τα γραπτά μηνύματα, μέσω των κινητών τηλεφώνων, η χρήση του διαδικτύου, είτε μέσω χώρων συζητήσεων (Forums), γραπτής συνομιλίας σε πραγματικό χρόνο (chat) ή απλώς διαδικτυακή τηλεφωνία (Internet phoning).

Σύμφωνα με την Livingstone (2002), η επικοινωνία των νέων σε σύγκριση με την προηγούμενη γενιά χαρακτηρίζεται από μια εξατομίκευση. Η χρήση των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας προωθεί τις ατομικές πρακτικές, καθώς στο διαδίκτυο ο νέος έχει τον προσωπικό του κωδικό, τη δική του ηλεκτρονική διεύθυνση, κάνει «chat», και παίζει τα δικά του παιχνίδια. «Τα σημερινά παιδικά δωμάτια θυμίζουν τεχνολογικό σύμπαν» (Parquier, 2007). Η νεανική ηλικία είναι στενά συνδεδεμένη με την ιδέα μιας αυτόνομης έκφρασης σε όλους τους τομείς της ζωής. Ο Έρικσον (1968) μιλά για νεανική κουλτούρα που χαρακτηρίζεται από τον ιδιαίτερο τρόπο ένδυσης, τον ιδιαίτερο τρόπο ομιλίας, τον ιδιαίτερο τρόπο συμπεριφοράς και επικοινωνίας. Οι νέοι έχουν κοινές πολιτιστικές αναφορές, όπως είναι οι κοινές μουσικές προτιμήσεις τους, οι αγαπημένες τηλεοπτικές εκπομπές τους, τα νεανικά περιοδικά, τα βιντεοπαιχνίδια, το διαδίκτυο με τα forums και τα Ίντερνετ Καφέ, το chatting και τα blogs.

Εύλογος είναι επομένως ο προβληματισμός σχετικά με την ποιότητα της επικοινωνίας, που επιλέγουν οι νέοι άνθρωποι, καθώς η εξ αποστάσεως επικοινωνία κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος έναντι της προσωπικής επαφής. Το άτομο πλέον εκπροσωπείται από το μέσο, που στην παρούσα περίπτωση είναι ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, χρησιμοποιεί κωδικοποιημένα μηνύματα, τα οποία σε πολλές περιπτώσεις αντιστρατεύονται βασικούς κανόνες της γραμματικής και της σύνταξης της γλώσσας και καθιστούν την επικοινωνία ιδιαίτερη, αλλά και ατελή.

2.3 Διαδίκτυο και Ελεύθερος χρόνος

«Η Εξοικονόμηση χρόνου από την εργασία, σημαίνει αύξηση ελεύθερου χρόνου δηλαδή του χρόνου που αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη του ατόμου. Ο ελεύθερος χρόνος για δραστηριότητες θα μετασχηματίσει σε ένα διαφορετικό άτομο εκείνο

που τις απολαμβάνει. Επομένως δεν είναι ο χρόνος της εργασίας, αλλά ο διαθέσιμος ελεύθερος χρόνος εκείνος που μετράει στον πλούτο...»

Karl Marx (Μπαδογιαννάκης,1994 :19)

Ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί πολύτιμο κεφάλαιο που πρέπει να αξιοποιείται σωστά για ξεκούραση, ψυχαγωγία, ελεύθερες δημιουργικές απασχολήσεις που αναζωογονούν, εξυγιαίνουν ψυχικά τους ανθρώπους, διευρύνουν τους πνευματικούς τους ορίζοντες και συμπληρώνουν εποικοδομητικά άλλες δραστηριότητες.

Η ανάπαυση αποτελεί βασική ανάγκη για τον άνθρωπο. Ειδικά σήμερα που η εργασία άλλαξε περιεχόμενο και μορφή ο ελεύθερος χρόνος γίνεται όχι μόνο απαραίτητος αλλά και επιβεβλημένος υπό μια έννοια, καθώς η διαφοροποίηση των συνθηκών ζωής προκάλεσε μαζί με τις ευεργετικές αλλαγές και αλλοτρίωση. Αυτή η αποξένωση όχι μόνο ανάμεσα στους ανθρώπους αλλά και μέσα στο ίδιο το άτομο οδήγησε πολλούς μελετητές να στηρίζουν τις ελπίδες τους για την υγιή ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη της ανθρώπινης οντότητας, στη σωστή χρήση του ελεύθερου χρόνου.

Το είδος, όμως, των δραστηριοτήτων του ατόμου στον ελεύθερο χρόνο του εξαρτάται από το εγώ του, τη μόρφωση του, τους προσανατολισμούς του. Ο Neubauer (Τσουρέκης, 1987) σε έρευνα του το 1976 ανακάλυψε στους νέους επαγγελματίες συνάφεια μεταξύ θετικού και αρνητικού αυτοσυναίσθηματος των ελεύθερων δραστηριοτήτων τους. Εκείνοι που είχαν θετικό αυτοσυναίσθημα δραστηριοποιούνταν ενεργητικά στον ελεύθερο τους χρόνο.

Έτσι, η ανάπτυξη μέσα στο σπίτι καινούργιων οπτικοακουστικών μέσων και μέσων πληροφορικής μας φέρνει αντιμέτωπους με την χρήση του Διαδίκτυο όχι μόνο ως εργασιακό εργαλείο αλλά και ως μέσο ψυχαγωγίας και επικοινωνίας στα πλαίσια του ελεύθερου χρόνου. Το διαδίκτυο, αποτελεί αδιαμφισβήτητα ένα μέσο καινοτόμο, μιας και όχι μόνο συνδύασε όλες τις προϋπάρχουσες τεχνολογίες στο επίπεδο της επικοινωνίας (τηλέφωνο, φαξ κλπ) αλλά κατάφερε να υπερπηδήσει και να καταρρίψει τα χωροχρονικά εμπόδια, καθιστώντας την επικοινωνία και την αναζήτηση πληροφοριών άμεση και προσιτή. Σαν χρονολογία ορόσημο θα μπορούσαμε να θέσουμε το 1995, οπότε και έγινε προσβάσιμο σε όποιον διέθετε υπολογιστή και σύνδεση (Wellman,Quan-Haase, Boase & Chen, 2002), μετατρέποντας τους χρήστες του σε παγκόσμιους πολίτες.

Εδώ ακριβώς βρίσκεται η εξέλιξη της ποιότητας και των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου, ότι διαμόρφωσε και διαμορφώνει, σύμφωνα με τον Wellman (Ferlander, 2003), μια νέα μορφή δημόσιου χώρου, στον οποίο οι άνθρωποι μπορούν να αλληλεπιδρούν, να ενημερώνονται και να μαθαίνουν ενώ

βρίσκονται στα σπίτια τους, ενώ ταξιδεύουν ή πίνουν καφέ με φίλους. Μπορούν για παράδειγμα, να αναζητήσουν πληροφορίες, να παίξουν παιχνίδια, να μιλήσουν με άλλους, να γνωρίσουν περιοχές του κόσμου που δεν θα μπορούσαν υπό άλλες συνθήκες να δουν ή να οργανώσουν μια εκδρομή.

2.4 Εικονικές Κοινότητες

Στην αρχή του κεφαλαίου, μιλήσαμε για το Διαδίκτυο ως δίκτυο δικτύων, ως έναν χώρο που εμπεριέχει αλλά και δημιουργεί εικονικές κοινότητες. Αυτοί οι σχηματισμοί, επιτρέπουν στο άτομο να αλληλεπιδράσει, να γνωριστεί και να γνωρίσει άλλους ανθρώπους που μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα, αξίες ή απλά έχουν την περιέργεια να κοιτάζουν έξω από αυτό το παγκόσμιο παράθυρο που λέγεται Διαδίκτυο (Lawrence, 2009).

Προκειμένου να προσεγγιστεί η έννοια της εικονικής κοινότητας και της πολεμικής που έχει ξεσπάσει γύρω από αυτήν, θα ήταν προτιμότερη μια ανάλυση των δυο συστατικών της, της λέξης κοινότητα και της λέξης εικονική. Μέχρι πρόσφατα, η έννοια κοινότητα είχε μια γεωγραφική χροιά (Wellman, Hampton, Isla de Diaz & Miyata, 2003) και την προσδιόριζαν παράγοντες όπως ο τόπος γέννησης, η καταγωγή και οι επαφές κατά πρόσωπο με τους δεσμούς που συνεπάγονταν (Preece & Maloney-Krichmar, 2005). Επομένως, η κοινότητα γεννιόταν και αναπαράγοταν μέσα από τις αλληλεπιδράσεις των ατόμων (Wellman, Quan-Haase, Boase, Chen, 2002) που όμως είχαν ως αναπόσπαστο στοιχείο τους τον χωρικό προσδιορισμό. Η δεύτερη λέξη, εικονικός, είναι αυτή που ουσιαστικά σηματοδοτεί την αλλαγή από τον χώρο στον κυβερνοχώρο και από την αναγκαιότητα της φυσικής παρουσίας στις αλληλεπιδράσεις και συνεπώς στην δημιουργία κοινότητας, σε μια άυλη, τεχνολογικά μετουσιωμένη επικοινωνία, που μέσα από καλώδια μεταφέρονται πολλά περισσότερα από λέξεις, μεταφέρονται συναισθήματα, κανόνες, ρόλοι και αξίες δημιουργώντας έναν διαδικτυακό κοινωνικό χώρο.

Στην σύγχρονη βιβλιογραφία έχει χυθεί πολλή μελάνη για το αν πρέπει οι εικονικές κοινότητες να φέρουν όχι μόνο τον χαρακτηρισμό κοινωνικός αλλά και αυτόν της κοινότητας. Αν, με άλλα λόγια αυτά τα ψηφιακά δίκτυα πληρούν τις προϋποθέσεις να ονομαστούν κοινότητες, επειδή περιλαμβάνουν αλληλεπίδραση, συναισθήματα, αξίες ακόμα και αν όλα αυτά βρίσκονται μέσα σε έναν υπολογιστή και δεν απαιτούν μια *vis a vis* επικοινωνία. Η Amy Bruck (Preece & Maloney-Krichmar, 2005) θεωρεί ότι πρέπει να αποδεχτούμε τον όρο κοινότητα χωρίς όμως να παραγνωρίζουμε τα θολά όρια που δημιουργούνται από την μεταφορά του όρου αυτού στον κυβερνοχώρο. Ενώ, και οι Preece και

Maloney-Krichmar (2005), υποστηρίζουν ότι είναι λάθος να αντιμετωπίζουμε τις εικονικές κοινότητες σαν κάτι που συμβαίνει μόνο εντός διαδικτύου, μιας και τα άτομα που τις αποτελούν δεν ζουν μόνο σε μια ψηφιακή πραγματικότητα αλλά μεταφέρουν σε αυτές γνώσεις, συμπεριφορές, ανάγκες και νόρμες που γνωρίζουν από την καθημερινή τους ζωή. Όπως αναφέρουν και οι Wellman & Gulia (1999), δεν αποτελούν μιμήσεις άλλων μορφών ζωής ή κοινοτήτων, αλλά έχουν τα δικά τους δυναμικά. Έτσι, σύμφωνα με τους θεωρητικούς που συμφωνούν με την χρήση του όρου κοινότητα, αν και εικονική δεν αποτελεί μια «μη πραγματικότητα», καθώς βασίζεται σε ανθρώπινους δεσμούς, αν και ασθενείς σε ένταση και ποιότητα, αλλά που δύνανται να φέρουν τα άτομα κοντά και να δημιουργήσουν ή να ενισχύσουν μια σχέση μεταξύ τους. Παρόλο λοιπόν που μιλάμε για μια ψηφιακή επικοινωνία ή μια ψηφιακή κοινότητα, έχουμε να κάνουμε με πραγματικές σχέσεις, αφού πρόκειται για πραγματικά υποκείμενα και πραγματικές αλληλεπιδράσεις, που ακολουθούν την ίδια διαδικασία με τις σχέσεις vis a vis, καθώς εκτυλίσσονται, γεννιούνται και πεθαίνουν, έστω και μέσα σε μια οθόνη.

Η συζήτηση για τα χαρακτηριστικά και την προβληματική γύρω από τις εικονικές κοινότητες δεν έγινε χωρίς σκοπιμότητα. Στόχος ήταν να δημιουργηθεί ένας κοινός θεωρητικός τόπος με τον αναγνώστη προκειμένου να προχωρήσουμε στα δίκτυα κοινωνικής δικτύωσης, στα οποία υπάγεται το Facebook, μιας αποτελούν έναν κοινωνικό χώρο αλληλεπίδρασης και ανταλλαγής αξιών, συναισθημάτων και σκέψεων που τα καθιστούν με βάση τον ορισμό, ψηφιακά οργανωμένες κοινότητες.

2.5 Δίκτυα Κοινωνικής Δικτύωσης (SNS)

Τα τελευταία χρόνια τα δίκτυα κοινωνικής δικτύωσης δεν αποτελούν μόνο μια αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα αλλά και ένα αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής μας ζωής και του ελεύθερου χρόνου μας. Ανήκουν δε σε μια νέα μορφή Διαδίκτυο που ονομάζεται Web 2.0, το οποίο είναι καθαρά ατομοκεντρικό (Nyland, 2007). Η έκτασή τους και η θέση που έχουν καταλάβει στις ζωές μας είναι και το έναυσμα της ενασχόλησης της επιστημονικής κοινότητας διαφόρων κλάδων (ψυχολογία, πληροφορικής, μάρκετινγκ) για την κατανόηση της φύσης, της λειτουργίας, του σκοπού και της κουλτούρας που τα διατρέχει καθώς και το γιατί οι άνθρωποι αναλώνουν ώρες και «υποθηκεύουν» την προσωπική τους ζωή σε αυτά. Σύμφωνα με τις Boyd και Ellison (2007:2) τα δίκτυα κοινωνικής δικτύωσης επιτρέπουν στα άτομα α) να δημιουργήσουν ένα

περισσότερο ή λιγότερο δημόσιο προφίλ μέσα σε ένα δίκτυο, β) να αρθρώσουν ένα δίκτυο κοινωνικών επαφών με χρήστες που έχουν κοινά σημεία και γ) να έχουν πρόσβαση σε μια λίστα συνδέσμων άλλων ατόμων που έχουν προφίλ στο συγκεκριμένο δίκτυο. Ένας ακόμα ορισμός που θίγει και την ουσία των δικτύων αυτών είναι, ότι

Έχοντας ορίσει το τι ονομάζουμε και τι αναγνωρίζουμε ως δίκτυο κοινωνικής δικτύωσης που από δω και πέρα θα αναφέρεται ως SNS, θεωρούμε σκόπιμο να κάνουμε μια ιστορική αναδρομή στο πως ξεκίνησαν το 1998 και πως εξελίχθηκαν μέχρι σήμερα. Το πρώτο δίκτυο που μπορεί να χαρακτηριστεί ως SNS ήταν το SixDegrees.com, το οποίο επέτρεπε τόσο την δημιουργία ενός προφίλ όσο και την αναζήτηση φίλων κάτι που το Classmates.com, το οποίο παρείχε την δυνατότητα στους χρήστες του να επανασυνδεθούν με συμμαθητές και συμφοιτητές, δεν περιελάμβανε στην δομή του ως πολύ αργότερα (Boyd & Ellison, 2007). Παρόλο που το SixDegrees.com συνδύαζε και προφίλ και τη δυνατότητα αλληλεπίδρασης με το κοινωνικό δίκτυο του χρήστη και παρότι είχε συγκεντρώσει μεγάλο αριθμό ατόμων, δεν κατόρθωσε να επιβιώσει και έκλεισε. Θεωρήθηκε ότι ήταν πιο μπροστά από την εποχή του και επομένως δεν κατόρθωσε να επικρατήσει και να καταστεί μια πραγματικότητα στις ζωές των ανθρώπων. Από το γεγονός αυτό μπορούμε να συμπεράνουμε ότι, είτε οι κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν δεν ευνοούσαν μια τέτοιου είδους επικοινωνία ώστε να αντικαταστήσει το εν λόγω SNS παραδοσιακούς, περισσότερο ή λιγότερο, τρόπους επικοινωνίας ή ότι η χρήση του Διαδίκτυο πριν το 1995 δεν ήταν ευρέως διαδεδομένη, μιας και παλαιότερα και το κόστος ήταν μεγαλύτερο και η πρόσβαση δυσκολότερη (Wellman, Quan-Haase, Boase & Chen, 2002). Το 1999 εμφανίζεται το LiveJournal, το οποίο επέτρεπε στους χρήστες του να επιλέγουν άλλους ως φίλους και να αλληλεπιδρούν μαζί τους και το 2001 ακολούθησε το Κορεάτικο Cyworld (Boyd & Ellison, 2007). Το 2002 δημιουργείται το Friendster, το 2003 το MySpace και το 2004 το Facebook (Breslin, 2009; Boyd & Ellison, 2007).

Η σκέψη πίσω από αυτά τα δίκτυα είναι η μεταφορά των κοινωνικών σχέσεων που υπάρχουν στην πραγματική ζωή, σε έναν ψηφιακά διαμορφωμένο χώρο μετατρέποντάς τες έτσι σε ψηφιακές κοινωνικές σχέσεις (Baatjarjan, Dantu & Phithakkitnukoon, 2008). Εκεί δίνεται η δυνατότητα στους χρήστες τους να κατηγοριοποιούν τις κοινωνικές τους σχέσεις ανάλογα με την ποιότητά τους (φίλοι, συμφοιτητές, οικογένεια, άγνωστοι), να εκφράζουν σκέψεις και ανησυχίες και να μπορούν να αλληλεπιδρούν με τους υπολοίπους μέσα από μια ποικιλία εργαλείων (μηνύματα, chat, «τοίχος» κλπ). Τα περισσότερα SNS χρησιμοποιούνται από τα άτομα πέραν της δημιουργίας «φιλικών» σχέσεων ή της διατήρησής τους και για να κανονίζουν συναντήσεις και να κλείνουν ραντεβού, από περιέργεια ή για να ανήκουν κάπου, εφόσον έχουν επικρατήσει

σαν τρόπος επικοινωνίας και έχουν γίνει κατά κάποιο τρόπο μια μόδα της εποχής (Breslin, 2009, Boyd & Ellison, 2007; Dwyer, Hiltz & Passerini, 2007). Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τα δίκτυα αυτά, μπορούν άτομα που μοιράζονται ίδιες ιδέες, ενδιαφέροντα, αξίες και στόχους να επικοινωνούν και να ανταλλάσσουν απόψεις και νέα (Joinson, 2008), πιο γρήγορα, πιο αποτελεσματικά και με μεγαλύτερη ευκολία από ότι με τους παραδοσιακούς μέχρι τώρα τρόπους, δηλαδή μέσω τηλεφώνου ή κατά πρόσωπο συναντήσεων (Breslin, 2009; Maletsky 2008; Green & Bailey, 2010). Σύμφωνα, μάλιστα, με μια έρευνα που διεξήχθη από την Katelyn Mckenna και τους συνεργάτες της (Ross, Orr, Sisic, Arseneault, Simmering & Orr, 2009), τα δίκτυα αυτά ακριβώς επειδή προσφέρουν ποικίλους τρόπους επικοινωνίας και συνδυάζουν πολλούς τύπους αλληλεπίδρασης, όπως το ότι δίνεται η δυνατότητα στους χρήστες να αναρτούν στο προφίλ τους προσωπικές πληροφορίες (ημερομηνία γέννησης, ονοματεπώνυμο, προσωπική κατάσταση, θρησκεία, πολιτικές πεποιθήσεις, μουσική, ταινίες και ότι άλλη πληροφορία θεωρούν ότι μπορεί να αποτελέσει κίνητρο προσέλκυσης άλλων χρηστών), (Gangadharbatla, 2010) διευκολύνουν την δημιουργία κοινωνικών σχέσεων ή/και την σύσφιξη τους καταλήγοντας πολλές φορές σε ισχυρότερους δεσμούς από ότι θα ήταν εφικτό στις κατά πρόσωπο σχέσεις. Η ανακοίνωση δε, των προσωπικών πληροφοριών ποικίλει ανάλογα με τις προδιαγραφές του δικτύου, καθώς τόσο το MySpace όσο και το Facebook για παράδειγμα, δίνει την δυνατότητα στον χρήστη να επιλέξει αν το προφίλ του θα είναι ορατό από όλους ή μόνο από τους φίλους του. Ενώ το Friendster, δεν παρέχει καμία ασφάλεια στους χρήστες του καθώς είναι προσβάσιμο όχι μόνο σε όσους διαθέτουν λογαριασμό εκεί αλλά και σε όποιον έχει σύνδεση Διαδίκτυο. Έτσι, μέσα από μια απλή αναζήτηση από το Google για παράδειγμα, είναι ορατά όλα τα στοιχεία που έχει αναρτήσει το άτομο (Boyd & Ellison, 2007). Παρόλα αυτά, η ανακοίνωση προσωπικών στοιχείων αποτελεί ένα εχέγγυο ότι ο χρήστης είναι πράγματι αυτός που παρουσιάζεται πως είναι.

Το ζήτημα των ορίων μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού βίου και της επικινδυνότητας και της προσβασιμότητας σε ευαίσθητες πληροφορίες, έχει απασχολήσει κατά κόρον την επιστημονική κοινότητα. Στοιχεία που τα ίδια τα άτομα μοιράζονται στα SNS, στην πραγματική τους ζωή δεν θα τα αποκάλυπταν τόσο εύκολα ως και καθόλου, πόσο μάλλον να τα αναρτούσαν και σε έναν δημόσιο χώρο, παραδείγματος χάριν να τα κοινοποιούσαν σε ένα περιοδικό. Βλέπουμε λοιπόν, πως τα όρια μεταξύ προσωπικού και δημόσιου, δικού μου και όλων είναι θολά και διαπερατά. Η μια σφαίρα δεν τέμνει απλώς την άλλη, πολλές φορές την αφομοιώνει μετατρέποντας το ιδιωτικό σε δημόσιο και το δημόσιο σε ιδιωτικό (Barnes, 2006). Ακριβώς γι αυτό, η ερευνητική δραστηριότητα προσπαθεί μέσα από την κατανόηση των δικτύων αυτών να δώσει απαντήσεις και να διερευνήσει τους πιθανούς κινδύνους και αδυναμίες

τους, μιας και η ανάρτηση προσωπικών πληροφοριών είναι αναπόσπαστο κομμάτι του προφίλ και της φιλοσοφίας των SNS (Breslin, 2009).

Οι Katz και Rice (Barnes, 2006) παρομοιάζουν το Internet και ειδικότερα τα SNS με το Πανοπτικό του Bentham, το οποίο είχε προταθεί ως ενδεδειγμένος τρόπος κατασκευής ενός σωφρονιστικού καταστήματος. Σύμφωνα με τον Bentham αν η φυλακή ήταν σε σχήμα πενταγώνου και είχε έναν πύργο-παρατηρητήριο στην μέση του κτίσματος, θα ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική, μιας και οι φύλακες θα είχαν στο οπτικό τους πεδίο όλα τα κελιά και έτσι θα παρακολουθούσαν τους τροφίμους σε όλες τους τις δραστηριότητες και έτσι η έννοια της ιδιωτικότητας δεν θα μπορούσε να υπάρξει σε έναν έτσι οργανωμένο χώρο (Χαΐδου, 2002). Έπομένως, για να επιστρέψουμε στους Katz και Rice, το Διαδίκτυο και τα SNS, επιδρούν σαν πανοπτικό στην ανθρώπινη συμπεριφορά, αφού την επηρεάζουν απλά και μόνο επειδή δύναται να γίνει παρατηρήσιμη. Έτσι, το άτομο συμπεριφέρεται με τέτοιο τρόπο και εξωτερικεύει αυτές τις πτυχές της προσωπικότητας και της ζωής του ή αντίθετα τις μετατρέπει ή τις αποκρύπτει επειδή παρατηρείται, επειδή το προφίλ του είναι προσβάσιμο και ορατό σε όσους χρησιμοποιούν το ίδιο δίκτυο. Το θέμα όμως αυτό, της ασφάλειας των δεδομένων, δεν εξαντλείται μόνο στο ποιος θα δει την «ζωή» σου αλλά και στο πως θα την χρησιμοποιήσει, μιας ακόμα και όταν ο χρήστης αφαιρέσει τις φωτογραφίες από το προφίλ του, για παράδειγμα, αυτές παραμένουν αποθηκευμένες και προσβάσιμες σε κάποιον οιονεί εργοδότη που θα θελήσει να δει το ποιον του ατόμου αυτού προκειμένου να αποφασίσει για το αν θα προχωρήσει σε πρόσληψη ή όχι (Breslin, 2009).

2.6 Ανακεφαλαίωση

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι το τοπίο της επικοινωνίας έχει αλλάξει και συνεχίζει να αλλάζει με την εξέλιξη του Διαδικτύου και των επιλογών που αυτό μας παρέχει. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, της κοινωνικής του διάστασης, αποτελεί η δυνατότητα που μας δίνεται να κατασκευάσουμε και να γαλουχήσουμε την κοινωνική μας ταυτότητα (Merchant, 2006). Αφού όμως η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση είναι οι δυο δυνάμεις που διαμορφώνουν την κοινωνική μας ταυτότητα, μια διαφορετική επικοινωνία, θα είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία μιας νέας ταυτότητας ή του εμπλουτισμού της ήδη υπάρχουσας με νέους ρόλους. Έτσι, αν χρησιμοποιήσουμε τους όρους του Goffman (2006), το Διαδίκτυο μέσα από τις απεριόριστες δυνατότητες που μας παρέχει, μας δίνει την ευκαιρία να δοκιμάσουμε, να εξελίξουμε και να προβάλλουμε το παρασκήνιο μέσα στο οποίο δημιουργείται η ταυτότητά μας σε έναν δημόσιο χώρο. Την έννοια του παρασκηνίου θα την συναντήσουμε και στην συνέχεια,

καθώς πρόκειται για τον χώρο που χρησιμοποιούν τα άτομα για να «προβάρουν», να δοκιμάσουν δηλαδή, συμπεριφορές, τις οποίες μετά θα χρησιμοποιήσουν στο προσκήνιο, στις in vivo αλληλεπιδράσεις τους με τους άλλους. Αυτή η ελευθερία του ατόμου, θεωρείται από τους υποστηρικτές του Διαδικτύου ως το μεγαλύτερο προτέρημά του, καθιστώντας το έναν χώρο δημοκρατικό, που προσφέρει ισχύ και γνώση στον χρήστη του (wikipedia, 25/7/2010). Στον αντίποδα, βρίσκονται οι Kollock και Smith (Ferlander, 2003), οι οποίοι θεωρούν ότι το Διαδίκτυο έχει ως κυρίαρχα χαρακτηριστικά του την αναρχία και την δικτατορία, γεγονός που οδηγεί σε μια ανομική κατάσταση. Οι απεριόριστες δυνατότητες που δίνει το Διαδίκτυο, με άλλα λόγια, δεν του προσδίδουν μια δημοκρατική ποιότητα, αλλά μάλλον το καθιστούν έναν χώρο όπου ο καθένας ορίζει όχι απλά πότε θα εισέλθει και θα εξέλθει με το πάτημα ενός κουμπιού, αλλά ακόμα έχει την δυνατότητα να διαμορφώσει όπως αναφέραμε και προηγουμένως την κοινωνική του ταυτότητα και να αποσιωπήσει ή να ενισχύσει πτυχές της προσωπικότητάς του που σε μια in vivo αλληλεπίδραση δε θα ήταν δυνατό να αποκρυφτούν ή να παραπλανήσουν τον άλλο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η περίπτωση του Facebook

3.1 Εισαγωγή

Δημιουργήθηκε τον Φλεβάρη του 2004 από έναν φοιτητή του πανεπιστημίου του Χάρβαρντ εν ονόματι Mark Zuckerberg (Boyd, 2008), με στόχο να λειτουργήσει ως δίκτυο κοινωνικής δικτύωσης για τους φοιτητές του εν λόγω πανεπιστημίου γι αυτό και απαιτούσε τον αριθμό μητρώου τους προκειμένου να συνδεθούν (Nosko, Wood & Molema, 2009; Golder, Wilkinson & Huberman, 2007). Σταδιακά, έγινε προσβάσιμο τόσο σε φοιτητές άλλων πανεπιστημίων καθώς και μαθητές σχολείων (Zhao, Grasmuck & Martin, 2008; Golder, Wilkinson & Huberman, 2007) για να φτάσει τελικά να είναι ανοιχτό και δωρεάν σε οποιονδήποτε έχει συμπληρώσει το 13 έτος της ηλικίας του και διαθέτει μια έγκυρη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (Nosko, Wood & Molema, 2009; Felt, 2007). Ο Justin Malensky (2008) αναφέρει ότι είναι το 6^ο σε επισκεψιμότητα site στο Διαδίκτυο και το 2^ο ανάμεσα στα δίκτυα κοινωνικής δικτύωσης και σύμφωνα με τους Wang, Moon, Kwon, Evans και Stefanone (2009), έχει καταλάβει το μεγαλύτερο μέρος της ψυχαγωγίας των ενηλίκων και ειδικότερα της ηλικιακής ομάδας 18-24, η οποία είναι και αυτή που μας αφορά στην εν λόγω εργασία. Ακόμα, μέσα σε 3 χρόνια τα μέλη του ήταν πάνω από 21 εκατομμύρια (Ross, Orr, Sisic, Arsenault, Simmering & Orr, 2008), ενώ το 2009 ο αριθμός αυτός είχε ανέλθει σε 61 εκατομμύρια (Nosko, Wood & Molema, 2009). Το 2010 σύμφωνα με τους Green και Bailey (2010) ο αριθμός των εγγεγραμμένων χρηστών είναι 350 εκατομμύρια, ενώ το ίδιο το site του Facebook αναφέρει ότι ο συνολικός αριθμός των μελών του είναι 400 εκατομμύρια (facebook.com, 14/7/2010). Όπως παρατηρούμε, από τον αριθμό των ατόμων που είναι μέλη του εν λόγω site, την θέση που κατέχει στις προτιμήσεις των ατόμων, ειδικά των φοιτητών, και από τον χρόνο που σπαταλά ο μέσος χρήστης σε αυτό, μπορούμε με ασφάλεια να πούμε ότι το Facebook όχι απλά έχει μπει στην καθημερινότητα των ανθρώπων, αλλά αποτελεί ένα αναπόσπαστο κομμάτι του ημερήσιου προγράμματός τους. Αυτό το συμπέρασμα έρχεται να επιβεβαιώσει η έρευνα των Cassidy (2006), Needham & Company (2007), όπου σύμφωνα με αυτούς, ένας τυπικός χρήστης ξοδεύει 20

λεπτά την ημέρα στο Facebook και τα δύο τρίτα των χρηστών επισκέπτονται σίγουρα μια φορά την ημέρα στο προφίλ τους. Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και οι Green και Bailey (2010) αναφέροντας, ότι το 50 τοις εκατό των χρηστών επισκέπτεται τουλάχιστον μια φορά το προφίλ τους.

Όπως αναφέρει το site του Facebook (facebook, 2/08/2010), σκοπός της ύπαρξης του είναι η σύνδεση των ατόμων μεταξύ τους μέσω της επικοινωνίας. Το site αυτό διευκολύνει την ύπαρξη και διατήρηση των κοινωνικών επαφών των ατόμων με δύο τρόπους, πρώτον με την ένταξη του ατόμου σε κάποιο γκρουπ ή με την αποδοχή κάποιου ως φίλο και δεύτερον, με τις πληροφορίες που κάποιος αναρτά στο προφίλ του (Green & Bailey, 2010). Επομένως, βασικός στόχος του Facebook είναι η δημιουργία νέων κοινωνικών σχέσεων, κάτι που ο Joinson (2008) αποκαλεί social browsing, αν και σε μικρότερο ποσοστό όπως θα δούμε παρακάτω, ή/και η σύσφιξη των ήδη υπάρχοντων (social searching) και συνεπώς η δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου (Maletsky, 2008; Ellison, Steinfield & Lampe, 2007; Dwyer, Hiltz & Passerini, 2007; Subrahmanyam, Reich, Waechter & Espinoza, 2008). Αυτή, είναι μια έννοια με την οποία θα ασχοληθούμε στην συνέχεια, καθώς αναφέρεται και περιγράφει τις ανθρώπινες σχέσεις και την σημασία τους για την ψυχική υγεία και την κοινωνική ευημερία του ατόμου.

Το δίκτυο αυτό αποτελείται από ένα προφίλ στο οποίο δύναται το μέλος να αναρτήσει προσωπικές πληροφορίες, ενδιαφέροντα (μουσική, αγαπημένες ταινίες), φωτογραφίες καθώς και να γράψει λίγα λόγια για τον εαυτό του (Lewis, Kaufman, Gonzalez, Wimmer & Christakis, 2008; Rhee et al, 2009) δημιουργώντας, έτσι, μια «εικονική βιογραφία» (Wang, Moon, Kwon, Evans & Stefanone, 2009). Στο προφίλ αυτό, κυρίαρχη θέση δεν έχει η φωτογραφία του ατόμου αλλά ο «τοίχος» του (Arola, 2009; Valenzuela, Park & Kee, 2008) στον οποίο εμφανίζεται η πρόσφατη δραστηριότητά του, όσα δηλαδή έχει γράψει ή κοινοποιήσει τόσο ο ίδιος όσο και οι «φίλοι» του, καθώς και τυχόν συζητήσεις που έχουν γίνει. Ακόμα υπάρχει μια γραμμή αναζήτησης στην οποία το μέλος μπορεί με την πληκτρολόγηση του ονόματος ή κάποιου άλλου στοιχείου, για παράδειγμα του σχολείου ή του εκπαιδευτικού ιδρύματος, να εντοπίσει άλλους χρήστες. Επίσης, το Facebook δίνει την δυνατότητα στον χρήστη να αλληλεπιδρά με άλλους με δύο τρόπους, ενεργά ή παθητικά, άμεσα ή έμμεσα (Lewis & West, 2009). Όταν επικοινωνεί με τους «φίλους του από το chat, τότε πρόκειται για ενεργή αλληλεπίδραση (direct engagement), ενώ όταν γράφει στον «τοίχο» ή στέλνει εισερχόμενα μηνύματα, που μοιάζουν με email ή παρατηρεί την δραστηριότητα των άλλων στο news feed, τότε μιλάμε για παθητική αλληλεπίδραση (passive engagement) (Nosko, Wood & Molema, 2009; Golder, Wilkinson & Huberman, 2007). Με την χρήση αυτών των «εργαλείων» μπορεί το μέλος να αναρτήσει, όπως αναφέρθηκε, πληροφορίες για τον εαυτό του, για

γεγονότα (συμβάντα, γιορτές, ημερίδες κλπ), να σχολιάσει, αντίστοιχα, πεπραγμένα φίλων του, φωτογραφίες τους και έτσι να είναι διαρκώς σε επαφή μαζί τους. Ακόμα, η εφαρμογή news feed που παρέχεται από το Facebook επιτρέπει στο άτομο μόλις εισέλθει στο site να δει όλες τις πρόσφατες δραστηριότητες των φίλων του, κάτι που από τους θεωρητικούς που έχουν ασχοληθεί με το ζήτημα του Facebook έχει χαρακτηριστεί τόσο ως θετικό όσο και ως αρνητικό. Θετικό όπως είπαμε γιατί είναι ένας εύκολος και ανέξοδος τρόπος επικοινωνίας και κοινωνικής δικτύωσης με άτομα που είναι για παράδειγμα γεωγραφικά απομακρυσμένα (Ellison, Steinfield & Lampe, 2007), και αρνητικό γιατί η μέχρι τώρα έννοια της επικοινωνίας απαιτούσε αμφίδρομη συμμετοχή και ανταλλαγή σκέψεων, κάτι που το Facebook ως δίκτυο επανατοποθετεί και επαναπροσδιορίζει δίνοντας την δυνατότητα στους χρήστες του να παρακολουθούν συνομιλίες «φίλων», φωτογραφίες και δημοσιεύσεις χωρίς να παρέμβουν ή να χρειάζεται να εκφράσουν την γνώμη τους, ο όρος στα αγγλικά είναι online lurking (Pempek, Yermolayeva & Calvert, 2008; Boyd, 2008), αντίθετα τους επιτρέπει να περιδιαβαίνουν αόρατοι σε έναν κοινωνικό χώρο, δίχως να αφήνουν το στίγμα τους και δίχως κοινωνική συμμετοχή.

Το μεγαλύτερο μέρος των ακαδημαϊκών ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί για το Facebook έχει επικεντρωθεί σε τρία ζητήματα, πρώτο σε αυτό της παρουσίας του εαυτού του χρήστη, δεύτερο στο αν συντελεί θετικά ή αρνητικά στην δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου και τρίτο, στο θέμα της ιδιωτικότητας υπό την έννοια ότι μέσα στο συγκεκριμένο site εισάγονται προσωπικές πληροφορίες και στοιχεία για την ζωή του ατόμου τα οποία είναι ορατά σε όσους είναι εγγεγραμμένα μέλη του Facebook, αν το άτομο δεν επιλέξει κάποιους περιορισμούς από τις ρυθμίσεις απορρήτου. (Gross & Acquisti, 2005; Stutzman, 2006; Lewis, Kaufman, Gonzalez, Wimmer & Christakis, 2008).

3.2 Δημογραφικά στοιχεία

3.2.1 Ηλικία

Σύμφωνα με τον Baumgarner (2007) το 51% των χρηστών υπάγονται στην ηλικιακή κατηγορία 18-24. Η οποία ονομάζεται νεανική ηλικία (emerging adulthood) (Arnett, 2004). Ο Arnett (2004) θεωρεί ότι αυτή η ηλικία αποτελεί διαφορετικό στάδιο στην ανάπτυξη του ατόμου από την εφηβεία και τοποθετείται ανάμεσα της και της ενηλικίωσης. Κατ' αυτόν, δεν είναι μια παρατεταμένη εφηβεία, καθώς περιλαμβάνει την ανεξαρτητοποίηση του ατόμου

από τους γονείς του, λόγω σπουδών κυρίως και καλείται να μείνει μόνο του και να διαχειριστεί την ζωή του. Εντούτοις, το υποκείμενο δεν έχει ενταχθεί πλήρως στην ενήλικη ζωή, καθώς δεν έχει κάνει δική του οικογένεια ή δεν έχει παντρευτεί, στοιχεία που σηματοδοτούν την μετάβαση σε αυτή. Ενώ και οι Wang, Moon, Kwon, Evans και Stefanone (2009) και Joinson (2008) συμφωνούν ότι το Facebook έχει γνωρίσει έξαρση στις ηλικίες από 18 ως 24 και συσχετίζεται άμεσα με τις σπουδές και την περίοδο φοίτησης.

Οι Nosko, Wood και Molema (2010) και Valenzuela, Park και Kee (2008), μέσα από την έρευνά τους κατέληξαν ότι στο Facebook, είναι πιο έντονη η παρουσία των μικρότερων σε ηλικία φοιτητών. Όσο η ηλικία αυξάνεται, τόσο λιγότερες πληροφορίες αναρτώνται.

3.2.2 Χρήση Facebook

Ο Joinson (2008), αναφέρει ότι η πλειονότητα του δείγματος της έρευνάς του, σχεδόν το 70 τοις εκατό, επισκεπτόταν το προφίλ του είτε μια φορά τη μέρα ή περισσότερες. Ακόμα, η έρευνα της Ellison και των συνεργατών της (2007) κατέδειξε ότι ο μέσος χρήστης ξοδεύει από 10 λεπτά ως μισή ώρα καθημερινά στο Facebook και έχει περίπου 150 με 200 φίλους. Οι φίλοι αυτοί, ως επί το πλείστον, είναι άτομα που ήδη γνωρίζει στον έξω κόσμο, όπως, συμφοιτητές, συμμαθητές, στενοί φίλοι κλπ. Τέλος και η έρευνα των Ross, Orr, Sisic, Arsenault, Simmering και Orr (2008) συμπλέουσα με τα αποτελέσματα των προηγούμενων ερευνητών, έδειξε ότι η πλειονότητα του δείγματός τους και συγκεκριμένα το 79 τοις εκατό περνούσε από 10 λεπτά μέχρι 1 ώρα στο Facebook σε καθημερινή βάση. Ακόμα, αποκαλυπτικά της χρήσης που κάνουν τα άτομα στο Facebook τα στατιστικά που παρέχει το ίδιο (Facebook.com). Σύμφωνα με αυτά, το 50 τοις εκατό των χρηστών, επισκέπτεται το προφίλ του κάθε μέρα, έχει κατά μέσο όρο 130 φίλους, είναι μέλος περίπου σε 80 ομάδες και events και αναρτά κατά μέσο όρο 90 νέες πληροφορίες το μήνα (μουσική, status, κλπ).

Η Pempek et al (2009), αναφέρει ότι τις καθημερινές, τα άτομα ξόδευαν από 2 ως 117 λεπτά στο Facebook, ενώ το σαββατοκύριακο από 0 ως 165 λεπτά. Οι περισσότεροι χρήστες έμπαιναν στο προφίλ τους συνήθως μετά τις 9 το βράδυ ως τις 12 (92,39 %) ή από τις 6 το απόγευμα ως τις 9 (80%).

3.2.3 Φύλο

Σύμφωνα με τον Joinson (2008) οι γυναίκες χρησιμοποιούν περισσότερο το Facebook ως μέσο κοινωνικής δικτύωσης, ενώ οι άνδρες για διασκέδαση και ψυχαγωγία. Ακόμα, οι γυναίκες ανέβαζαν περισσότερες φωτογραφίες και ανανέωναν το status τους πιο συχνά σε σχέση με τους άνδρες (Mesch & Talmud, 2006; Joinson, 2008; Pemppek et al, 2009). Μάλιστα, σύμφωνα με την Pemppek et al (2009), οι γυναίκες επισημαίνονταν πιο συχνά σε φωτογραφίες και ήταν εκείνες που είχαν περισσότερες πιθανότητες να βγάλουν την επισήμανση από μια φωτογραφία αν δεν τους άρεσε., κάτι που έκαναν και οι άνδρες, αλλά μόνο αν τους έδειχνε να εμπλέκονται σε μια πράξη που τους εξέθετε, για παράδειγμα να είναι μεθυσμένοι. Στον αντίποδα βρίσκονται οι Nosko et al (2010) και Fogel και Nehmad (2009), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι αν και στις κατά πρόσωπο αλληλεπιδράσεις οι γυναίκες αποκαλύπτουν περισσότερες πτυχές του εαυτού τους, στο Facebook, είναι οι άνδρες αυτοί που εξωτερικεύουν. Έτσι, σημειώθηκε στατιστικά σημαντικότερο ποσοστό ανδρών που είχε αναρτήσει το msn του ή την διεύθυνσή του, ενώ οι γυναίκες κατά κύριο λόγο χρησιμοποιούσαν τον «τοίχο». Αυτό αποδόθηκε στην φύση του μέσου, το οποίο επιτρέπει στους άνδρες να νιώθουν πιο άνετα, σε σχέση με τις vis a vis αλληλεπιδράσεις οι οποίες υπόκεινται σε κανόνες και στερεότυπα. Ακόμα, κατά τους Joinson (2008) και Wang et al (2010), οι άνδρες είχαν σημαντικά περισσότερους φίλους αναλογικά με τις γυναίκες, κάτι που μπορεί να σημαίνει ότι οι δεύτερες προσέχουν περισσότερο ποιόν θα προσθέσουν στο προφίλ τους. Αντίθετα, οι Tufecsi (2010) και Pemppek (2009), αναφέρουν ότι οι γυναίκες ήταν αυτές που διέθεταν μεγαλύτερο δίκτυο κοινωνικών επαφών και έκαναν σημαντικά μεγαλύτερη χρήση του Facebook. Όσον αφορά στις ρυθμίσεις ασφαλείας, οι γυναίκες ήταν εκείνες που χρησιμοποιούσαν περισσότερο την δυνατότητα αυτή για να κάνουν ποιο «ιδιωτικό» το προφίλ τους (Joinson, 2008).

Οι Valenzuela, Park και Kee (2008), υποστηρίζουν ότι ανάμεσα στον φοιτητικό πληθυσμό, οι γυναίκες είναι πολύ πιο πιθανό να έχουν προφίλ στο Facebook. Ενώ ο Jung (2009), αναφέρει ότι όσον αφορά την αναζήτηση στήριξης στο εν λόγω site, δεν έχουν διαπιστωθεί διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα.

Σύμφωνα με τον Wang et al (2010), τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες έτειναν να δέχονται άτομα που η εξωτερική τους εμφάνιση ήταν ελκυστική ή δεν είχαν καθόλου φωτογραφία, από ότι άτομα που δεν ήταν ελκυστικά.

3.2.4 Κοινωνικοοικονομική κατάσταση

Σύμφωνα με τους Valenzuela, Park και Kee (2008), το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο των φοιτητών δεν είχε σχέση με την ύπαρξη ή όχι λογαριασμού στο Facebook, κάτι που ίσως καταρρίπτει την ιδέα του ψηφιακού αποκλεισμού, που ήθελε να είναι χρήστες οι λευκές γυναίκες που ανήκαν στην μέση ή ανώτερη τάξη δεν είναι εμφανής ή ισχυρός. Το μορφωτικό επίπεδο των γονιών έδειξε ότι, τα άτομα που οι γονείς τους είχαν υψηλό μορφωτικό επίπεδο έκλιναν προς την δημιουργία προφίλ στο Facebook. Εντούτοις, οι μη χρήστες ανήκαν στην ομάδα αυτή που οι γονείς τους είχαν μεταπτυχιακές και διδακτορικές σπουδές.

3.2.5 Προσωπική κατάσταση

Τα αποτελέσματα των ερευνών έδειξαν ότι τις περισσότερες προσωπικές πληροφορίες αναρτούσαν όσα άτομα ήταν είτε ελεύθερα και βρίσκονταν σε αναζήτηση σχέσης, είτε δεσμευμένα. Αντίθετα, όσοι δεν είχαν συμπληρώσει αυτή την κατηγορία, δηλαδή, δεν ανακοίνωσαν αν είναι ή όχι σε σχέση, είχαν αναρτήσει τις λιγότερες πληροφορίες γενικά στο προφίλ τους (Nosko et al, 2009).

3.3 Θετικές και αρνητικές πτυχές του Facebook

3.3.1 Το Facebook στην εκπαίδευση

Σύμφωνα με τον ιδρυτή του, Mark Zuckerberg, το Facebook σαν SNS, είναι ένα κοινωνικό εργαλείο που στόχο του έχει την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση των ατόμων (Heiberger & Harper, 2008). Επομένως η ίδια η φύση του site αυτού το καθιστά ιδανικό μέσο για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Τα μέσα επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης που διαθέτει, chat, τοίχος, news feed,

δημιουργούν ένα γόνιμο έδαφος για ανταλλαγή απόψεων, ιδεών πάνω στην παράδοση, στις εργασίες και γενικότερα στην επιστήμη που σπουδάζει ο καθένας (Munoz & Towner, 2009) και έτσι οι συζητήσεις γίνονται άμεσα και το μέλος εμπλέκεται ενεργά στην εκπαιδευτική διαδικασία. Επιπρόσθετα πλεονεκτήματα του Facebook είναι, ότι τα μέλη του μπορούν να εντοπίσουν εύκολα άλλα άτομα με κοινά ενδιαφέροντα και προβληματισμούς και να σχηματίσουν έτσι ομάδες (Green & Bailey, 2010; Ploderer, Howard & Thomas, 2010; Kwon & Wen, 2009) συζήτησης και ανταλλαγής σκέψεων, μέσα από τις οποίες δύνανται να δημιουργηθούν «φιλικές» σχέσεις, ότι είναι πολύ απλή η ανάρτηση σχετικών με το μάθημα βίντεο ή ανακοινώσεων για ημερίδες, δρώμενα ή σεμινάρια βοηθητικά προς τους σπουδαστές (Munoz & Towner, 2009) και τέλος ότι και ο ίδιος ο διδάσκων μπορεί να έχει ένα προφίλ ειδικά για την επαφή του με τους σπουδαστές ώστε να υπάρχει μια αμεσότητα στην εκπαιδευτική διαδικασία (Heiberger & Harper, 2008, Green & Bailey, 2010; Munoz & Towner, 2009). Όσον αφορά στο προφίλ του εκπαιδευτικού έχει διαπιστωθεί ένας σκεπτικισμός από μεριάς των φοιτητών, μιας και παρόλο που θα είναι για καθαρά εκπαιδευτικούς λόγους, νιώθουν σύμφωνα με τον Young (2008), σαν να εισέρχονται σε έναν χώρο που τον φοβούνται. Η λύση που προτείνουν οι Munoz και Towner (2009), είναι να δημιουργήσει ο διδάσκων ένα γκρουπ με το θέμα του μαθήματος, όπου θα νιώθουν άνετα οι φοιτητές να εισέρχονται, χωρίς τον φόβο της παραβίασης της προσωπικής τους ζωής ή της αποκάλυψης των προσωπικών τους πληροφοριών. Ακόμα, ενδείκνυται να είναι το προφίλ του εκπαιδευτικού ανοιχτό σε όλους, να μην περιλαμβάνει δηλαδή περιορισμούς στην ορατότητα και προσβασιμότητα του, προκειμένου να μπορούν οι φοιτητές να δουν το βιογραφικό και τους τρόπους επικοινωνίας με εκείνον.

Είναι δυνατόν, λοιπόν, να δοθεί μέσα από τις διαδραστικές λειτουργίες του Facebook μια νέα πνοή στην εκπαιδευτική διαδικασία, η οποία άτυπα υπάρχει ήδη, μιας και οι φοιτητές ήδη ανταλλάσσουν σύμφωνα με τους Munoz και Towner (2009), Green & Bailey (2010) και Selwyn (2009) τόσο τους προβληματισμούς τους, τις εντυπώσεις, τις δυσκολίες ακόμα και την αγανάκτηση ή τους φόβους τους για τα μαθήματα όσο και σημειώσεις για εργασίες ή ύλη κατά την περίοδο των εξετάσεων (Green & Bailey, 2010). Αφού λοιπόν, δεν έχει μπει απλά στην ζωή των φοιτητών, αλλά αποτελεί καθημερινή τους ενασχόληση, γιατί να μην χρησιμοποιήσει η εκπαιδευτική κοινότητα τα θετικά που παρέχει αυτό το site για την ένταξη για παράδειγμα των πρωτοετών, μέσα από την δυνατότητα που αυτό παρέχει να δημιουργηθούν μικρές ομάδες κοινών ενδιαφερόντων ή ακαδημαϊκών τμημάτων (Green & Bailey, 2010) ή για την ενημέρωση της φοιτητικής κοινότητας δια δραστηριότητες, ευκαιρίες, τμήματα και σεμινάρια διαθέσιμα όσο και για πιθανούς κινδύνους (Heiberger & Harper, 2008).

3.3.2 Απόρρητο και ασφάλεια δεδομένων

Ως δίκτυο SNS, το Facebook δίνει τη δυνατότητα στο άτομο, μέσα από την δημιουργία του προφίλ, να γίνει αφηγητής του εαυτού του ανακοινώνοντας προσωπικές πληροφορίες και στοιχεία όπως η ημερομηνία γέννησης, η διεύθυνση, ο αριθμός τηλεφώνου κλπ. Όμως αυτό είναι και το στοιχείο που δημιούργησε σκεπτικισμό στην επιστημονική κοινότητα μιας και ως site απευθύνεται κυρίως σε νέους (George, 2006). Το Facebook παρόλα αυτά, προσφέρει μέσα από τις ρυθμίσεις απορρήτου (privacy settings) του λογαριασμού, την δυνατότητα στον χρήστη να ελέγξει την πρόσβαση των υπολοίπων εγγεγραμμένων χρηστών στο προφίλ του, έχοντας ως προεπιλογή την πρόσβαση σε αυτό όλων των φίλων του (Zhao, Grasmuck & Martin, 2008; Joinson, 2008). Βλέπουμε, λοιπόν, ότι ο χρήστης μπορεί να παρέμβει στις βασικές ρυθμίσεις και να φιλτράρει μια γκάμα πραγμάτων, από το ποιος θα μπορεί να τον αναζητήσει, αν θα φαίνεται, δηλαδή, το όνομά του ως ενεργός χρήστης, μέχρι το ποιος θα μπορεί να του μιλήσει, να δει τις φωτογραφίες του ακόμα και τα προσωπικά δεδομένα που έχει αναρτήσει, όπως το τηλέφωνό του, την διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου του, την ημερομηνία γέννησης του και γενικότερα ό,τι πληροφορία υπάρχει στο προφίλ του (Facebook.com). Αυτή η δυνατότητα που δίνει το Facebook θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική κατά τους Zhao, Grasmuck & Martin (2008), μιας και ο αποκλεισμός ή η εμφάνιση όλου ή μέρων του προφίλ προσομοιάζει με την πραγματική ζωή, υπό την έννοια ότι στις vis a vis αλληλεπιδράσεις επιλέγει το άτομο πόσες και ποιες πτυχές του εαυτού του θα αποκαλύψει.

Επομένως, η προβληματική περί της ασφάλειας των δεδομένων και της πιθανής κλοπής τους ή ακόμα και του εντοπισμού και παρακολούθησης στην πραγματική ζωή του χρήστη (Zimmer, 2010), έρχεται σε αντίθεση με τον πυρήνα των δικτύων κοινωνικής δικτύωσης, τα οποία έχουν σχεδιαστεί όχι μόνο για να επιτρέπουν αλλά πρωτίστως για να προωθούν την εξωτερική πτυχών του εαυτού μας (Nosko, Wood & Molena, 2009; Breslin, 2009; Smith & Kidder, 2010). Χαρακτηριστικό παράδειγμα για το Facebook, αποτελεί η εφαρμογή news feed, η οποία εμφανίζει την πρόσφατη δραστηριότητα όλων των «φίλων» του χρήστη. Παρόλο που δεν ανακοινώνει κάτι κρυφό ή προσωπικό μιας και ο χρήστης έχει επιλέξει να το αναρτήσει στο προφίλ του, εντούτοις απαιτούσε εκ μέρους του ενδιαφερόμενου χρήστη μια «προσπάθεια» ώστε να μπει στο προφίλ του ατόμου που ήθελε να μάθει τα νέα του και να τα διαβάσει (Debatin, Lovejoy, Horn & Hughes, 2009). Επομένως το news feed ήρθε να αλλάξει την

αρχιτεκτονική του Facebook και να καταστήσει την τρόπον τινά παρακολούθηση του κοινωνικού δικτύου του χρήστη πιο εύκολη (Hoadley et al, 2010). Ένα ακόμα παράδειγμα αποτελεί μια υπόθεση που εκτυλίχθηκε στο Ιλινόις, όταν ένας αστυνομικός έγινε μάρτυρας ενός γεγονότος και συγκεκριμένα κάποιων φοιτητών που μεθυσμένοι όντας ούρησαν δημόσια και ανέλαβε να τους αναζητήσει στο Facebook. Δημιούργησε, λοιπόν, έναν λογαριασμό στο εν λόγω site, τους εντόπισε μέσα από την μηχανή αναζήτησης, καθώς ήξερε τον αυτόπτη μάρτυρα και τους επέβαλε πρόστιμα (Debatin, Lovejoy, Horn & Hughes, 2009). Για να επιστρέψουμε όμως στην έννοια της , που κατά τους Joinson & Paine (2005) ονομάζεται self disclosure, είναι μια διαδικασία μέσω της οποίας καθιστούμε τον εαυτό μας γνωστό στους άλλους. Αυτό σαν φαινόμενο δεν είναι πρωτόγνωρο ούτε εμφανίστηκε με την έλευση του Διαδίκτυο και των SNS, καθώς σε κάθε αλληλεπίδραση μέσα από λεκτικά και μη λεκτικά μηνύματα επικοινωνούμε τον εαυτό μας στους άλλους.

Τα αποτελέσματα των ερευνών που έχουν διεξαχθεί γύρω από το θέμα του απορρήτου, καταδεικνύουν μια εσωτερική σύγκρουση που λαμβάνει χώρα στους χρήστες των SNS και εκδηλώνεται ως αμφιθυμία. Αμφιθυμία προκαλείται από τα θολά όρια ανάμεσα στο ιδιωτικό και στο δημόσιο, ανάμεσα στο τι έχουμε διδαχθεί ότι ανήκει στην σφαίρα του ιδιωτικού και στην καινούρια πραγματικότητα του δημόσιου ιδιωτικού, μιας και ότι αναρτούμε στο προφίλ μας μετασηματίζεται αυτόματα από προσωπικό σε δημόσιο (Gross & Acquisti, 2006; Barnes, 2006). Έτσι, σε αρκετές έρευνες άτομα που είναι ενεργοί χρήστες του Facebook, παρόλο που έχουν ανησυχίες και ενδιασμούς για το ποιος έχει πρόσβαση και σε ποιες πληροφορίες στο προφίλ τους και πως μπορεί να τις χρησιμοποιήσει, εντούτοις ο φόβος αυτός δεν ήταν αρκετός για να τους αλλάξει στάση ή να τους αποτρέψει από την χρήση του Facebook. Αντίθετα ακόμα και οι πιο υποψιασμένοι όσον αφορά στους κινδύνους θεωρούν ότι έγκειται σε αυτούς να προστατεύσουν το προφίλ τους (Gross & Acquisti, 2006).

Σύμφωνα με τις Nosko, Wood και Molema (2009), παρόλες τις υποδείξεις των αρχών και ποικίλων δικτύων ενημέρωσης για θέματα που αφορούν την ανακοίνωση προσωπικών πληροφοριών, αρκετά άτομα συνεχίζουν αν και με κάποιο σκεπτικισμό να ανακοινώνουν περισσότερο ή λιγότερο σημαντικές πληροφορίες για αυτά στο προφίλ τους. Συγκεκριμένα, οι χρήστες που συγκέντρωσαν το μεγαλύτερο ποσοστό ανάρτησης προσωπικών στοιχείων ήταν όσοι βρίσκονταν είτε σε σχέση είτε σε αναζήτηση σχέσης, όσοι δηλαδή είχαν δηλώσει στο προφίλ τους ότι ήταν ελεύθεροι, κάτι που επιβεβαιώνεται και στην έρευνα του Joinson (2008). Όσον αφορά στους ελεύθερους, η ανακοίνωση των στοιχείων ερμηνεύθηκε από τους ερευνητές ως μια κίνηση αυτοπαρουσίασης ή «προώθησης» του εαυτού τους προκειμένου να προσελκύσουν

ενδιαφερόμενους. Ακόμα, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι όσο αυξανόταν η ηλικία τα προσωπικά στοιχεία μειώνονταν, γεγονός που ερμηνεύθηκε ως τάση των νέων να κάνουν τον εαυτό τους γνωστό μέσα από την ανακοίνωση χαρακτηριστικών τους, ως ένα άνοιγμα προς τα έξω και «δοκιμασίας» του εαυτού τους. Αντίθετα, τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας απέφευγαν την ανάρτηση πολλών προσωπικών στοιχείων, στοιχείο που συσχετίστηκε με την δυτικού τύπου κουλτούρα, όπου η μη ερώτηση ή αποκάλυψη στοιχείων συνιστά σεβασμό στην προσωπικότητα του ατόμου.

Μια άλλη έρευνα που διεξήχθη από τον Stutzman το 2006 (Fogel & Nehmad, 2008) έδειξε ότι οι φοιτητές θεωρούσαν πολύ σημαντικό να προστατεύουν τα προσωπικά τους δεδομένα. Εντούτοις, οι ίδιοι ακριβώς απαντώντας στο ερωτηματολόγιο, πίστευαν ότι είναι από πολύ έως αρκετά σύμφωνοι με το να έχουν πρόσβαση σε αυτά γονείς, φίλοι και συμμαθητές, και έδειξαν ουδέτερη στάση όσον αφορά στο να έχουν πρόσβαση ξένοι στο προφίλ τους. Επίσης, στην έρευνα των Gross και Acquisti το 2006 (Fogel & Nehmad, 2008) που αφορούσε ζητήματα ασφαλείας των προσωπικών δεδομένων, αυτοί που είχαν μεγαλύτερες ανησυχίες για το αν μπορεί να έχει πρόσβαση στο προφίλ τους κάποιος άγνωστος και ειδικότερα στην διεύθυνσή τους και στο πρόγραμμά τους, ήταν όσοι χρησιμοποιούσαν το Facebook. Αυτή η έρευνα έδειξε ακόμα ότι, δεν υπήρχε σχέση ανάμεσα στις ανησυχίες που εξέφρασαν οι ερωτώμενοι και στην ανάρτηση πληροφοριών μιας και το 16 τοις εκατό των υποκειμένων που είχαν εκφράσει τον μεγαλύτερο φόβο για το να έχει ένας ξένος πρόσβαση στο πρόγραμμά τους στην σχολή και την διεύθυνσή τους, το 22 τοις εκατό αυτών είχε ανακοινώσει την διεύθυνσή του σπιτιού του και το 40 τοις εκατό το πρόγραμμά της σχολής τους. Τόσο αυτή όσο και οι προηγούμενες έρευνες καταλήγουν σε συμπεράσματα αντιφατικά, αφού από τη μια οι ερωτώμενοι φαίνεται να γνωρίζουν τους κινδύνους και σε πρώτο επίπεδο μάλιστα να προβληματίζονται και να θέλουν να προστατεύσουν τα δεδομένα τους, αλλά σε δεύτερη φάση αυτή η αναστολή ξεπερνιέται και βρίσκουν την πρόσβαση τόσο κοντινών όσο και ξένων στο προφίλ τους περισσότερο ή λιγότερο αποδεκτή. Αυτή η αντίφαση που καταγράφεται στην έρευνα καταδεικνύει αυτό που αναφέρθηκε νωρίτερα, την σύγχυση δηλαδή που προκύπτει από την ύπαρξη διαπερατών ορίων ανάμεσα στο ιδιωτικό και στο δημόσιο, μια σύγχυση που δεν εξαντλείται μόνο σε εξωτερικά στοιχεία, στο προφίλ του ατόμου μέσα σε ένα SNS, αλλά πηγάζει βαθύτερα μιας και αντανακλά μια εσωτερική σύγχυση, όπου τα όρια του εαυτού βάλλονται, μέσα από την δημοσιοποίηση του ιδιωτικού, μέσα από την κατάρρευση του τείχους που χώριζε το μέσα από το έξω. Έτσι, έχοντας δημιουργήσει έναν χώρο ιδιαίτερο, που έχει συγχωνεύσει το ιδιωτικό με το δημόσιο, αφήνει το άτομο απροστάτευτο, να αποφασίσει που ξεκινάει το ένα και που το άλλο.

Εξαιρετικά ενδιαφέροντα για την συμπεριφορά των χρηστών είναι και μια άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τους Fogel και Nehmad (2009), στην οποία το δείγμα αποτελείτο τόσο από άτομα που είχαν λογαριασμό σε κάποιο SNS όσο και από άτομα που δεν είχαν επιλέξει να δημιουργήσουν ένα προφίλ. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα άτομα που είχαν προφίλ στο Facebook ήταν πιο δεκτικά στο να πάρουν το ρίσκο της εξωτερίκευσης χαρακτηριστικών και προσωπικών στοιχείων όπως, η διεύθυνση ή το τηλέφωνό τους χωρίς μάλιστα να περιορίσουν την πρόσβαση σε κάποιον, σε αντίθεση με τα άτομα που δεν είχαν κάποιο προφίλ. Μόνο ένα υποκείμενο από το δείγμα είχε προχωρήσει στον περιορισμό της πρόσβασης στα ανωτέρω στοιχεία. Ακόμα, μέσα από την διαδικασία της έρευνας διαπιστώθηκε ότι τα υποκείμενα που είναι ενεργοί χρήστες θεωρούν ιδιαίτερα αξιόπιστο και ασφαλές το Facebook και είναι αρκετά άνετα με την δημοσίευση-κοινοποίηση των στοιχείων τους. Από τον πληθυσμό αυτό, οι άνδρες ήταν πιο δεκτικοί στο να αναρτήσουν προσωπικές πληροφορίες σε αντίθεση με τις γυναίκες που εξέφρασαν έναν σκεπτικισμό.

Τέλος είναι άξιο σχολιασμού το παράδειγμα του Brian, που παραθέτουν οι Debatin, Lovejoy, Horn & Hughes (2009). Η ιστορία αυτή συμπυκνώνει όσα αναφέρθηκαν μέχρι στιγμής για την αμφιθυμία του χρήστη και τους κινδύνους που επιφυλάσσει το Facebook. Ο εν λόγω χρήστης, δέχτηκε επίθεση στο προφίλ του από χάκερς οι οποίοι αλλοίωσαν τις πληροφορίες που είχε αναρτήσει. Στην αρχή ο Brian, το παρατήρησε, το διορθωσε αλλά δεν έδωσε μεγαλύτερη σημασία. Το περιστατικό επαναλήφθηκε με μεγαλύτερη σφοδρότητα και πιο προσβλητικά σχόλια από μέρος του χάκερ στο προφίλ του. Και πάλι όμως ο Brian αν και θυμωμένος, δεν αποφάσισε να αποχωρίσει από το Facebook παρά μόνο άλλαξε τις ύβρεις και έγραψε ένα μήνυμα στο προφίλ του ότι «φτάνει». Ο χάκερ όμως δεν είχε τελειώσει μαζί του, και έτσι επανήλθε αλλάζοντας και πάλι με ύβρεις και κοροϊδευτικά σχόλια το προφίλ του. Το αξιοσημείωτο όμως στην ιστορία αυτή δεν είναι μόνο η επιμονή του Brian αλλά το γεγονός ότι δημιούργησε μετά από όλα αυτά ένα νέο προφίλ με ψευδώνυμο και άλλο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, προκειμένου να μπορεί να είναι μέλος του Facebook, ακόμα και έπειτα από όλα αυτά, χωρίς να τον ενοχλεί ο χάκερ.

3.4 Ανακεφαλαίωση

Το ζήτημα, έτσι, που απασχόλησε την επιστημονική κοινότητα δεν ήταν μόνο το προφίλ του ατόμου που δημιουργεί ένα προφίλ στο Facebook, αλλά το να ρίξει φως στην φύση, την ποιότητα και τις λειτουργίες του ίδιου του μέσου.

Μελετώντας την θετική πτυχή του εν λόγω μέσου, όπως την συνεισφορά του στην πανεπιστημιακή κοινότητα των φοιτητών, στην οποία λειτουργεί ως συνεκτικός δεσμός, ως ένα δίκτυο «προστασίας» και αίσθησης του ανήκειν για τους νεοεισαχθέντες, καθώς και την αρνητική του, επικεντρώνοντας την προσοχή της έρευνας στο απόρρητο και στην ανακοίνωση προσωπικές πληροφορίες του χρήστη, έγινε μια προσπάθεια κατανόησης του Facebook.

Απώτερος σκοπός αυτής της κατάτμησης και της σύνθεσης των χαρακτηριστικών του εν λόγω μέσου ήταν η κατανόηση του. Μια κατανόηση μέσω της οποίας θα καταστεί δυνατή μια επιστημονική προσέγγιση που θα μας επιτρέψει να διερευνήσουμε τις επιδράσεις που έχει το Facebook στην καθημερινότητα και στις διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων που το έχουν εντάξει στη ζωή τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Facebook και Διαπροσωπικές Σχέσεις

«Η Διαπροσωπική Σχέση είναι ένας δεσμός ανάμεσα σε δύο άτομα που γνωρίζουν ο ένας τον άλλον και που σε κάποια φάση της ζωής τους είχαν αναπτύξει μια σειρά αλληλεπιδράσεων».

Hinde (Καφέτσιος, 2005:28)

4.1 Εισαγωγή

«Ο άνθρωπος είναι από την φύση του όν κοινωνικό, που ζει σε ένα κόσμο πολλών.» Η Αριστοτελική αυτή φράση σημαίνει και την έναρξη της μελέτης των ανθρωπίνων συμπεριφορών σε σχέση με το κοινωνικό πλαίσιο στον δυτικό πολιτισμό (Καφέτσιος, 2005).

Από την παιδική ηλικία έως την ενήλικη ζωή και τα γηρατεία, ο άνθρωπος έχει την ανάγκη να συνυπάρχει, να μοιράζεται καταστάσεις, να ανταλλάσσει απόψεις, εμπειρίες, να προσφέρει και να λαμβάνει. Από τα πιο απλά ερεθίσματα ως και τα πλέον κοινωνικά, ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται το περιβάλλον με διαπροσωπικούς όρους. Κύριοι πρωταγωνιστές στον κόσμο των διαπροσωπικών σχημάτων είναι ο «εαυτός» και οι «άλλοι». (Καφέτσιος, 2005)

Η σημασία των διαπροσωπικών σχέσεων αποδεικνύεται γύρω μας στην καθημερινότητα. Κατά κανόνα η μοναξιά βιώνεται ως ανεπιθύμητη κατάσταση και καθημερινά επιζητούμε την παρουσία των άλλων γύρω μας: φίλων, γνωστών, γονέων, συνεργατών, συντρόφου κ.α. Πολλές έρευνες έχουν φέρει στο φως τις επιπτώσεις της έλλειψης διαπροσωπικών σχέσεων στην ψυχική υγεία. Πρόσφατες μελέτες εστιάζουν στα συναισθήματα ως συνδετικούς κρίκους ανάμεσα στις κοινωνικές σχέσεις και την ψυχική υγεία. (Καφέτσιος, 2005)

Τέλος, οι διαπροσωπικές σχέσεις κερδίζουν το ενδιαφέρον από διαφορετικούς χώρους όπως ψυχιατρική, κοινωνιολογία, μελέτες της οικογένειας. Αυτός ο συγκερασμός ιδεών, ευρημάτων και μεθόδων έχει οδηγήσει σε σημαντικές ανακαλύψεις, όπως παραδείγματος χάριν την αλληλουχία των διαπροσωπικών σχέσεων με την ευτυχία, την ψυχική υγεία και την κοινωνική συνοχή, τη σημασία της λεκτικής και μη λεκτικής επικοινωνίας

και επαφής, τη σημασία των κοινωνικών δικτύων και των κοινωνικών σχέσεων εν γένει στην ψυχική υγεία και πλήθος ακόμα ανακαλύψεων πολύ σημαντικών στις κοινωνικές επαφές.

Με την εμφάνιση του Διαδίκτυο και την εισαγωγή του στην καθημερινότητα των ανθρώπων ξεκίνησε μια φιλολογία για το αν η νέα τεχνολογία θα επιδράσει θετικά ή αρνητικά τις σχέσεις των ατόμων. Αναπτύχτηκε, έτσι, μια αξιόλογη θεωρητική και ερευνητική δραστηριότητα η οποία παρέχει ενδιαφέροντα αλλά και αντικρουόμενα αποτελέσματα. Για τους αισιόδοξους και υπέρμαχους της τεχνολογίας, ο ερχομός του Διαδίκτυο αντιμετωπίζεται ως ένα γεγονός θετικό, που έρχεται να αλλάξει τον τρόπο που αλληλεπιδρούν οι άνθρωποι και την μορφή που αντιλαμβανόμαστε την κοινότητα. Για τους σκεπτικιστές, είναι μια τρόπον τινά καταστροφή, μιας και μειώνει την κοινωνική ζωή και την διάθεση των ατόμων για εμπλοκή στα κοινά (Wellman, Hampton, Isla de Diaz & Miyata, 2003, Putnam, 2000; Nie & Erbring, 2002). Η τρίτη άποψη, καθότι μεταγενέστερη, απομακρύνεται από το δίπολο θετικό-αρνητικό, σωστό ή λάθος και εστιάζει στον ατομικό παράγοντα, δηλαδή ασχολείται με το πως, πόσο και τι πτυχές του Διαδίκτυο, και ειδικότερα του Facebook, χρησιμοποιεί το υποκείμενο και τι αντίκτυπο έχει σ' αυτό (Williams, 2006).

4.2 Η Επικοινωνία και ο ρόλος της στις ανθρώπινες σχέσεις

Είναι φανερός ο κυρίαρχος ρόλος που διαδραματίζουν στην ζωή των ανθρώπων οι αλληλεπιδράσεις με άλλα άτομα. Από τις πιο απλές και καθημερινές που βιώνει κανείς στη γειτονιά ή στην τράπεζα και στα ψώνια μέχρι και τις πιο σημαντικές, στις οποίες εμπλεκόμαστε, όπως με τα μέλη της οικογένειας, τους φίλους, τους συνεργάτες και τους συντρόφους μας, οι αλληλεπιδράσεις αυτές είναι αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς μας.

Ο λόγος για τον οποίο οι σχέσεις μας καταλαμβάνουν τόσο μεγάλο χώρο μέσα στην ζωή μας είναι γιατί, όχι μόνο μας είναι απαραίτητες για την επιβίωση μας, αλλά και γιατί αυτές ευθύνονται για την καλή συναισθηματική μας κατάσταση. Έτσι τις επιζητούμε με κάθε τρόπο είτε με την φυσική αλληλεπίδραση είτε μέσα από επιστολές, μηνύματα, ή σύμφωνα με τις σύγχρονες επιταγές της επικοινωνίας κυρίως από το διαδίκτυο, μέσο μεγάλης διάδοσης τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα στο νεανικό κοινό.

Μέσω της επικοινωνίας το άτομο μπορεί να γνωρίσει τους άλλους, αλλά και τον εαυτό του. Είναι σαφές ότι κατά τη διαδικασία ανταλλαγής μηνυμάτων το άτομο ανακαλύπτει ένα μέρος του εαυτού, το οποίο πιθανότατα αδυνατούσε να αντιληφθεί, προτού παρατηρήσει τον εαυτό του στα πλαίσια της επικοινωνίας. Κατά τον Verdeber μέσω της επικοινωνίας δίνουμε ορισμό κατά ένα μεγάλο ποσοστό του εαυτού μας.

Επομένως η αντίληψη του εαυτού, όπως αυτή διαμορφώνεται μέσα από βιώματα και επαφές καθορίζει εν πολλοίς τον τρόπο με τον οποίο επιλέγουμε να αντεπεξέλθουμε στις εκάστοτε επικοινωνιακές επιταγές, ενώ η ίδια η επικοινωνία είναι αυτή που συντελεί σε μια πιο ολοκληρωμένη αντίληψη του εαυτού, ως μέρος μιας συνδιαλλαγής.

4.3 Θεωρητικές προσεγγίσεις των Διαπροσωπικών Σχέσεων

4.3.1 Η θεωρία του Δεσμού του Bowlby

Η θεωρία δεσμού (attachment theory) του John Bowlby από την χρονική στιγμή που αναπτύχθηκε (περίπου το 1969) μέχρι και σήμερα, δεν έπαψε να δοκιμάζεται πειραματικά, και πλέον αποτελεί σημαντικό κομμάτι πολλών κλάδων της ψυχολογίας, μεταξύ άλλων της συμβουλευτικής, αναπτυξιακής, ψυχιατρικής, κοινωνικής και κλινικής. Παράλληλα, αναγνωρίστηκε από πολύ νωρίς, τόσο από θεωρητικούς της ψυχανάλυσης, όπως ο Freud, όσο και από θεωρητικούς των αντικειμενοτρόπων σχέσεων όπως ο Erikson (Η θεωρία των αντικειμενοτρόπων σχέσεων δίνει έμφαση στο πλαίσιο των σημαντικών σχέσεων με άλλους ανθρώπους. Ο όρος «αντικειμενότροπος σχέση» (ή σχέση με το αντικείμενο) αναφέρεται στις διαδράσεις του ατόμου με τα πραγματικά (εξωτερικά) «αντικείμενα» (δηλαδή τους άλλους ανθρώπους) και με τα εσωτερικά (φαντασιακά) αντικείμενα). (Καφέτσιος, 2005)

Ο Bowlby προσεγγίζει τον άνθρωπο ως βιολογικό οργανισμό σε ένα πλέγμα κοινωνικών σχέσεων. Είχε την πεποίθηση ότι ο δεσμός είναι αυτός που διαμορφώνει την εξέλιξη της προσωπικότητας και την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου. Η θεωρία δεσμού βασίζεται στον βαθμό επίδρασης των σχέσεων του ατόμου από την παιδική ηλικία στην εξέλιξη της προσωπικότητάς του σε όλο το φάσμα της ζωής του. Χαρακτηριστικά ο Bowlby υποστήριξε ότι, ο δεσμός καθορίζει τον άνθρωπο από «την κούνια ως τον τάφο του» (Καφέτσιος, 2005:74, Bretherton, 1992).

Ο Bowlby προτείνει την «αξιολόγηση των τύπων δεσμού και των παράγωγων ψυχολογικών διαδικασιών σε κάθε φάση του κύκλου ανάπτυξης του

ατόμου» (Καφέτσιος, 2005). Είχε την πεποίθηση ότι ο δεσμός διαμορφώνει την εξέλιξη της προσωπικότητας και την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου. Οι πρώτες προσπάθειες του Bowlby για την μελέτη των διαδικασιών δεσμού/προσκόλλησης στους ενήλικους, πραγματοποιήθηκαν κατά το 1973. Ο δεσμός προσδιορίστηκε σε σχέση με την απώλεια και οι προσπάθειες εστιάστηκαν στον υπολογισμό του βαθμού «δεσίματος» ή απώλειας. Όταν ξεκινούσε την διάσημη πλέον τριλογία του ο Bowlby έθετε ένα βασικό ερώτημα: «Γιατί η έλλειψη της μητρικής επαφής οδηγεί σε μείωση της ικανότητας δημιουργίας κοινωνικών σχέσεων;» (Καφέτσιος, 2005:31)

Ο Bowlby εξέτασε αυτό το βασικό ερώτημα, ώστε να διερευνήσει τη σχέση των βιωμάτων, αλληλεπιδράσεων και συμπεριφορών της παιδικής ηλικίας, με την εξέλιξη της ζωής του ενήλικου μέσα από την ψυχαναλυτική προσέγγιση, συνδέοντας συγκεκριμένα στάδια της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης του παιδιού με διαταραχές προσωπικότητας του ενήλικου. Αυτό που παρατήρησε και τον οδήγησε στην αναγνώριση της σημασίας του δεσμού σχετίζεται με την **χωρική εγγύτητα**, το αίσθημα ασφάλειας, που αισθάνεται δηλαδή ένα βρέφος, όταν οι γονείς βρίσκονται σε άμεση επαφή μαζί του, οπτική ή ακουστική. Παρατήρησε ότι το βρέφος διαμαρτύρεται όταν ξένα πρόσωπα βρίσκονται στον γύρω χώρο ή όταν δεν έχει οπτική ή ακουστική επαφή με τους γονείς.

Η μέθοδος του ξένου (Strange situation) έδωσε νέες προοπτικές στην θεωρία του δεσμού επιτρέποντας την μέτρηση των ατομικών διαφορών στο δεσμό. Οι μαθητές του Bowlby, με πρωτοστάτη την Mary Salter Ainsworth, μέσω της παρατήρησης των συμπεριφορών του νηπίου διεχώρισαν και απέδωσαν με ποσά τους τύπους οργάνωσης δεσμού, που είναι απόρροια των διαφορών στην ποιότητα της σχέσης του γονέα και του μικρού παιδιού (Bowlby & Ainsworth, 1991). Η μέθοδος του ξένου στηρίζεται στην παρατήρηση των συμπεριφορών του παιδιού απέναντι στην μητέρα. Συνοπτικά η δοκιμασία του ξένου αποτελείται από επτά στάδια, κατά τα οποία η μητέρα εγκαταλείπει επανειλημμένα το νήπιο σε ένα δωμάτιο με παιχνίδια, και σε συνδυασμό με την παρουσία ενός ξένου ατόμου προκαλούν συναισθήματα άγχους στο νήπιο. Ακολουθούν αναλυτικά τα επτά στάδια στην δοκιμασία του ξένου:

		Επτά επεισόδια
	30 δευτερόλεπτα	Η μητέρα και το νήπιο στο δωμάτιο, το νήπιο εξερευνά το δωμάτιο για 3 λεπτά.
	3 λεπτά	Ο ξένος εισέρχεται στο δωμάτιο για 1 λεπτό, συζητά με την μητέρα για 1 λεπτό και κάθεται στο έδαφος για να παίξει με το νήπιο για 1 λεπτό.
	3 λεπτά	Η μητέρα εγκαταλείπει το νήπιο μόνο του στο δωμάτιο, ο ξένος παίζει με το νήπιο και αποσύρεται

		για 3 λεπτά.
	3 λεπτά	Η μητέρα επιστρέφει στο δωμάτιο, ο ξένος φεύγει διακριτικά, η μητέρα ηρεμεί το νήπιο και κάθεται κάτω για 3 λεπτά.
	3 λεπτά	Η μητέρα φεύγει από το δωμάτιο και το νήπιο είναι μόνο του για 3 λεπτά.
	3 λεπτά	Ο ξένος επιστρέφει και αποπειράται να ηρεμίσει το νήπιο και μετά αποσύρεται για 3 λεπτά.
	3 λεπτά	Η μητέρα επιστρέφει, ο ξένος φεύγει διακριτικά, η μητέρα ηρεμεί το νήπιο και κάθεται κάτω (εδώ τελειώνει η δοκιμασία ύστερα από περίπου 20 λεπτά).

(Καφέτσιος, 2005 σελ. 56)

Το καθοριστικό στάδιο είναι και το τελευταίο ,στο οποίο παρατηρούνται τρεις ευδιάκριτοι τύποι συμπεριφοράς του παιδιού απέναντι στην μητέρα. Οι τρεις αυτοί τύποι συμπεριφοράς αντιστοιχούν σε τρεις μορφές δεσμού (attachment patterns).

Οι τύποι στους οποίους κατέληξαν ο Bowlby και η Ainsworth (1991) είναι οι εξής:

- **Τύπος αποφυγής.** Το άτομο νιώθει άβολα όταν βρίσκεται συναισθηματικά κοντά στους άλλους. Δυσκολεύεται να τους εμπιστευτεί ολοκληρωτικά και να αφήσει τον εαυτό του να εξαρτάται από αυτούς. Είναι νευρικός όταν οι άλλοι τον πλησιάζουν συναισθηματικά.
- **Τύπος εμμονής.** Νιώθει ότι οι άλλοι είναι απρόθυμοι να έλθουν συναισθηματικά κοντά του, όσο εκείνος θα επιθυμούσε. Συχνά τον απασχολεί το γεγονός ότι οι άνθρωποι του, θα τον εγκαταλείψουν. Επιθυμεί να έλθει κοντά συναισθηματικά με τους άλλους, αλλά αυτό μερικές φορές τον φοβίζει.
- **Ασφαλής τύπος.** Του είναι σχετικά εύκολο να έλθει κοντά συναισθηματικά με τους άλλους και νιώθει άνετα να εξαρτάται από αυτούς. Δεν ανησυχεί συχνά ότι θα τον εγκαταλείψουν ή ότι κανείς δεν θέλει να έλθει συναισθηματικά κοντά του.

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής έδειξαν ότι:

«**I.** Η κατανομή των τριών τύπων δεσμού ενηλίκων είναι περίπου ίδια όπως και στην βρεφική ηλικία.

II. Οι τρεις τύποι ενηλίκων διαφέρουν ως προς τον τρόπο που βιώνουν τις σχέσεις τους.

III. Οι τύποι δεσμού συσχετίζονται με θεωρητικά αναμενόμενους τρόπους με τα νοητικά μοντέλα για τον εαυτό και τις διαπροσωπικές σχέσεις και με εμπειρίες σε σχέση με τους γονείς.» (Καφέτσιος, 2005; Bowlby & Ainsworth, 1991)

Ο **τύπος αποφυγής** (avoidant) ενέχει αρνητικά μοντέλα για τον εαυτό του και τους άλλους, που διακρίνονται σε δύο ειδικότερους τύπους αποφυγής: τον απορριπτικό (dismissing) και τον φοβικό (fearful).

Ο απορριπτικός τύπος αποφυγής χαρακτηρίζεται από εξιδανικευμένα θετική εικόνα για τον εαυτό του (ιδεατό εγώ) και αρνητική εικόνα για τους άλλους. Είναι συνήθως άτομα που είχαν γονείς απόμακρους, αλλά γενικώς φρόντιζαν για τις ανάγκες τους.

Ο φοβικός τύπος αποφυγής έχει αρνητική εικόνα για τον εαυτό του και για τους άλλους. Είναι συνήθως άτομα με γονείς επιθετικούς απέναντι τους ή από γονείς που έπασχαν από κατάθλιψη.

Ο **τύπος εμμονής/αμφιθυμικός** (preoccupied) χαρακτηρίζεται από αρνητική εικόνα για τον εαυτό του και θετική εικόνα για τους άλλους, γεγονός που τον καθιστά άτομο υποχωρητικό με αποτέλεσμα εύκολα να τον εκμεταλλεύονται συναισθηματικά.

Τέλος, ο **ασφαλής τύπος** (secure) έχει ένα σχήμα για τις διαπροσωπικές σχέσεις που είναι θετικό για τον εαυτό του και για τους άλλους. (Καφέτσιος, 2005; Bowlby & Ainsworth, 1991)

Επίσης, αξίζει να σημειωθεί, πως σε πιο πρόσφατες έρευνες εντοπίστηκε και ένας τέταρτος τύπος. Αυτός ο τέταρτος τύπος, που ονομάστηκε «**τύπος αποδιοργάνωσης**», παρουσιάζεται σε παιδιά με γονείς που βιώνουν συναισθηματική σύγχυση, και συνήθως έχουν προσωπική εμπειρία εγκατάλειψης ή θανάτου του γονέα τους σε μικρή ηλικία. Η Crittenden υποστηρίζει πως «αυτός ο τέταρτος τύπος σχετίζεται με προσωπικό κακοποίησης, απόρριψης και έλλειψης φροντίδας από τον γονέα.» (Καφέτσιος, 2005; Bowlby & Ainsworth, 1991)

4.3.2 Η θεωρία της Κοινωνικής Αντίληψης

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής αντίληψης η σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων αφορά σε παράγοντες που σχετίζονται με την αντίληψη του ατόμου για τον κοινωνικό του περίγυρο. Με άλλα λόγια ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τα άτομα που μας περιβάλλουν καλείται «κοινωνική αντίληψη». Αυτή η Θεωρία μάς αποκαλύπτει την βάση στην οποία στηρίζονται οι ανθρώπινες σχέσεις, γιατί ακριβώς από τον τρόπο που

αντιλαμβανόμαστε τον κοινωνικό μας περιβάλλον εξαρτάται η κρίση και η εκτίμηση μας γι' αυτό.

Ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται το περιβάλλον με δύο διαφορετικούς τρόπους :ο ένας αφορά στην αντίληψη των αντικειμένων , και ο άλλος στην αντίληψη των προσώπων. Έτσι, ενώ στην πρώτη βασική παράμετρος αντίληψης είναι το είδος των ερεθισμάτων , στην δεύτερη καταλυτικός είναι ο ρόλος της αλληλεπίδρασης των προσώπων(ως δυναμικών μεγεθών), κάτι που εξαρτάται από τις προσωπικές εμπειρίες, προσδοκίες, ανάγκες, επιθυμίες, στάσεις και τα προσωπικά συναισθήματα. Το γεγονός της αντίληψης δεν καθορίζεται μόνο από το είδος των ερεθισμάτων και τις κοινωνικές και ατομικές επιδράσεις ,αλλά και από την παράδοση, τους κοινωνικοπολιτισμικούς κανόνες και τις αντίστοιχες αξίες. (Παπαδόπουλος, 1999)

Ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε κάτω από ομαλές συνθήκες είναι ακριβής, ενώ την ακρίβεια της αντίληψης και της κρίσης μας είναι δυνατό να μεταβάλλουν, διάφοροι κοινωνικοί παράγοντες. Οι παράμετροι αυτές καθιστούν την κρίση μας ανασφαλής, ενώ μπορεί να μας οδηγήσουν σε πολύ διαφοροποιημένες εκτιμήσεις. Ασαφείς καταστάσεις, οι οποίες σε μια συνδιαλλαγή μπορεί να αποτελούν κοινό βίωμα , μπορεί να βρουν συγκλίνουσες απόψεις. Ο Sherif διατύπωσε πειραματικά, ότι « οι άνθρωποι αποφεύγουν τις ακρότητες ,όταν είναι ανασφαλείς στις γνώμες τους.» (Παπαδόπουλος, 1999)

Πολύ συχνά κρίνουμε τους άλλους ανθρώπους από την πρώτη εντύπωση, ή από μια και μόνο ιδιότητά τους , με αποτέλεσμα, να κρίνουμε εσφαλμένα. Αυτό μάς αποδεικνύει , πως η σημασία μιας ιδιότητας μεταβάλλεται ανάλογα με τα πλαίσια των δικών μας δεδομένων. Ακόμη έχει διαπιστωθεί, πως κρίνουμε τα άτομα σύμφωνα με τον κοινωνικό τους ρόλο, αλλά και με βάση την ομοιότητα που έχουν μαζί μας. Γι' αυτό, όταν κάποιος μάς είναι πιο οικείος και πιθανόν συμπαθής, τον κρίνουμε και επιεικέστερα, ενώ κρίνουμε πιο αυστηρά άτομα που διαφέρουν από εμάς. Όπως μας φανερώνουν όλα τα παραπάνω , ο τρόπος αντίληψης καθορίζει την οπτική μας απέναντι στην πραγματικότητα, άσχετα με την πιθανότητα απόκλισής της από αυτή.

4.3.3 Η θεωρία του Κοινωνικού Κεφαλαίου

Η απαρχή της θεωρίας του κοινωνικού κεφαλαίου μπορεί να αποδοθεί στον Αριστοτέλη (Κάκτος, 1993), ο οποίος στα Πολιτικά αναφέρει ότι, ο άνθρωπος μπορεί να εξελιχθεί σαν προσωπικότητα και σαν ον μόνο μέσα σε μια κοινωνία. Αντίθετα, αν είναι «άπολις» τότε συγκεντρώνει όλα τα φαύλα,

δηλαδή όλα τα αρνητικά χαρακτηριστικά. Συνδέει, λοιπόν, για πρώτη φορά την έννοια του ανήκειν, με την ψυχική υγεία και την ορθή κοινωνικοποίηση του ατόμου. Πολύ αργότερα, ο κοινωνιολόγος Georg Zimmel, κάνει λόγο και αυτός για την σημασία των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων στην δημιουργία και στην διατήρηση της κοινωνίας, της κοινωνίωσης όπως την αναφέρει στο έργο του (Αντωνοπούλου, 1991). Ενώ και ο Emile Durkheim αφιερώνει μεγάλο τμήμα του έργου του στην σημασία της συμμετοχής του ατόμου στην κοινωνική ζωή και την συνδέει άρρηκτα με την ψυχική του υγεία. Κατ'αυτόν, αν το άτομο δεν εμπλέκεται ενεργά στην κοινωνική ζωή, μέσω των αλληλεπιδράσεων του με άλλους και την συμμετοχή του στα κοινά, περνά σε μια ανομική κατάσταση, όπου δυστυχισμένο και απογοητευμένο από την κοινωνία δύναται να καταφύγει στην αυτοκτονία (Αντωνοπούλου, 1991; Durkheim, 1998).

Το 1988, ο James Coleman ασχολήθηκε και αυτός με την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, το οποίο όρισε ως, την συλλογική δύναμη των προσόντων του ανθρώπου, που συνήθως αποκτώνται μέσω της εκπαίδευσης, και τα οποία είναι διαθέσιμα στην κοινωνία. Σύμφωνα με αυτόν, οι μορφές του κοινωνικού κεφαλαίου δεν είναι κατάλληλες σε όλα τα κοινωνικά πλαίσια. Έτσι, μια συμπεριφορά ή μια αλληλεπίδραση μπορεί να είναι ευεργετική σε μια περίπτωση και καταστροφική σε άλλη. Η σημαντική συμβολή του, όμως, στην θεωρία του κοινωνικού κεφαλαίου είναι η επισήμανση ότι παρόλο που μιλάμε για προσόντα τα οποία καλείται να επιστρατεύσει το άτομο ανάλογα με τις κοινωνικές περιστάσεις, δεν κάνει λόγο κανείς θεωρητικός για το αν και κατά πόσο είναι εφικτό όλα τα υποκείμενα να έχουν πρόσβαση στις ίδιες πηγές και συνεπώς να έχουν τις ίδιες δυνατότητες ή εφόδια (Ferlander, 2003). Έτσι, ρίχνει φώς πάνω στην ανισότητα των ευκαιριών και τι συνέπειες μπορεί αυτή να έχει στην απόκτηση κοινωνικού κεφαλαίου εκ μέρους του ατόμου, θέση με την οποία είναι σύμφωνος ο Bourdieu (Ferlander, 2003) και η Lin (2003) στο βιβλίο της *Social Capital: a theory of social structure and action*.

Οι Wacquant και Wilson (1989), τοποθετούν το κοινωνικό κεφάλαιο στον αντίποδα της μοναξιάς και της απομόνωσης. Ένας ακόμα θεωρητικός, ο Baker (1990), ορίζει το κοινωνικό κεφάλαιο ως τις αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στις σχέσεις των υποκειμένων, τα οποία χρησιμοποιούν πηγές της κοινότητας για να επιδιώξουν τους στόχους τους. Όταν η σχέση είναι ουσιαστική τότε υπάρχουν περισσότερες πιθανότητες να αναπτυχθεί κοινωνικό κεφάλαιο. Στο αντίποδα αυτής της άποψης, βρίσκεται ο Burt (1992), ο οποίος θεωρεί ότι η απουσία σχέσεων είναι αυτή που κινητοποιεί το άτομο να αναζητήσει και να δημιουργήσει κοινωνικό κεφάλαιο. Το 1993, ο Putnam στο βιβλίο του *Making Democracy work*, αναφέρει τον συσχετισμό που υπάρχει ανάμεσα στην ενασχόληση με την πολιτική ζωή και στην ωριμότητα της κοινωνίας και των ατόμων που την αποτελούν, για να φτάσει το 1995, στο έργο του *Bowling Alone*, να ορίσει το κοινωνικό κεφάλαιο ως μια ποιότητα που καταδεικνύει τις

σχέσεις μεταξύ των ατόμων και κοινωνικών δικτύων και τους επιτρέπει να επιτυγχάνουν μέσω της συνεργασίας τους κοινά οφέλη. Κεντρικές έννοιες στην θεωρία του αυτές της κοινωνικής εμπιστοσύνης και της κοντινότητας τις οποίες βλέπει αλληλένδετες και ανατροφοδοτούμενες καθώς η μια συνεπάγεται την άλλη και μαζί σχηματίζουν το κοινωνικό κεφάλαιο. Ένας ακόμα θεωρητικός, ο Fukuyama (1995), θεωρεί ότι η εμπιστοσύνη είναι το μέσο μέτρησης του κοινωνικού κεφαλαίου και την συσχετίζει με την οικονομική ανάπτυξη και επιτυχία μιας κοινωνίας. Ορίζει λοιπόν, το κοινωνικό κεφάλαιο ως την ικανότητα των ανθρώπων να συνεργάζονται προκειμένου να επιδιώξουν κοινούς σκοπούς. Ενώ, και οι Woolcock και Narayan (2000) θεωρούν ότι το κοινωνικό κεφάλαιο αναφέρεται στους κανόνες και στα δίκτυα που επιτρέπουν στα άτομα να δρουν συλλογικά. Αλλά και ο Bourdieu (Wacquant, 2006:7) το ορίζει ως, «το άθροισμα των πραγματικών και δυνητικών πηγών που σχετίζονται με την κατοχή ενός δικτύου περισσότερων ή λιγότερων θεσμοθετημένων σχέσεων αμοιβαίας αποδοχής και αναγνώρισης». Ενώ και ο Beem (M. Smith, 2000-9; Beem, 1999) αναφέρει ότι, η εμπιστοσύνη ανάμεσα στα υποκείμενα γίνεται εμπιστοσύνη ανάμεσα σε αγνώστους και προχωρά, επεκτεινόμενη, σε εμπιστοσύνη σε ένα ευρύτερο ιστό κοινωνικών σχέσεων. Τελικά, μετατρέπεται σε ένα κοινό σύνολο αξιών, αρετών και αξιώσεων μέσα στην κοινωνία. Χωρίς αυτή την αλληλεπίδραση, η εμπιστοσύνη παρακμάζει και από ένα σημείο και μετά αρχίζει να κάνει την εμφάνισή της ως μια συστάδα σοβαρών προβλημάτων. Η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου βασίζεται στο ότι η δημιουργία ή η επαναδημιουργία της κοινωνίας και της εμπιστοσύνης απαιτεί συναντήσεις κατά πρόσωπο. Βλέπουμε λοιπόν ότι η ύπαρξη σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων είναι καταλυτική όχι μόνο για την ύπαρξη και διατήρηση της κοινωνίας αλλά και της ίδιας τους της ύπαρξης ως άτομα. Είναι αυτή η αλληλεπίδραση με συμμετοχο την εμπιστοσύνη που προϋποτίθεται για την ανάπτυξη σχέσεων και προχωρώντας ακόμα πιο πέρα την δημιουργία θεσμών, αξιών και συμπεριφορών απαραίτητων για ένα κοινωνικό μόρφωμα (Narayan & Cassidy, 2001).

Συνεχίζοντας ο Putnam(2000) την ανάλυση του για το κοινωνικό κεφάλαιο, αναφέρει ότι αυτό επιτρέπει στα άτομα να επιλύουν με μεγαλύτερη ευκολία τα συλλογικά προβλήματα που μπορεί να προκύπτουν και βοηθά την κοινωνία να αναπτύσσεται και να εξελίσσεται. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, όπου υπάρχει εμπιστοσύνη ανάμεσα στους ανθρώπους και όπου υπάρχουν συχνές και επαναλαμβανόμενες αλληλεπιδράσεις με άλλους ανθρώπους, οι καθημερινές υποχρεώσεις και οι κοινωνικές συναλλαγές γίνονται με λιγότερο κόστος. Τέλος, επισημαίνει κάτι πολύ σημαντικό, ότι η έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ των κοινωνιών και συνεπώς η έλλειψη γνώσης ότι η μοίρα τους συνδέεται με έναν τρόπο, τους εμποδίζει να επαληθεύσουν την αλήθεια της οπτικής τους και της πραγματικότητας όπως την βιώνουν, κάτι το οποίο είναι

εφικτό ακόμα και σε μια απλή καθημερινή συνομιλία. Χωρίς αυτή την ευκαιρία, οι άνθρωποι είναι πιθανό να επηρεαστούν και να παρασυρθούν από τις χειρότερες παρορμήσεις τους. Αυτή η θέση του Putnam μας θυμίζει την έννοια της ανομίας του Durkheim, όπου η έλλειψη σχέσεων και συνοχής, που προκύπτει από την απουσία αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας φέρνει όχι μόνο τα άτομα αλλά και την κοινωνία σε μια κατάσταση μοναξιάς και ανομίας (Ferlander, 2003). Η έλλειψη εμπιστοσύνης, έννοιας σύμφυτης προς το κοινωνικό κεφάλαιο και ο ατομισμός τείνουν να απομονώνουν το άτομο από τους άλλους, γιατί πραγματικοί δεσμοί για τους Putnam και Durkheim είναι οι δεσμοί που απαιτούν πρόσωπο με πρόσωπο αλληλεπίδραση.

4.3.3.1 Τύποι κοινωνικού κεφαλαίου

Σύμφωνα με τον Putnam (2000) το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να χωριστεί σε δύο κατηγορίες ανάλογα με τις σχέσεις που περικλείει. Έτσι, η πρώτη κατηγορία είναι αυτή που περιλαμβάνει σχέσεις συναισθηματικού δεσίματος (Bonding social Capital) και μαρτυρά τους δεσμούς που υπάρχουν ανάμεσα σε άτομα που βρίσκονται σε παρόμοια κατάσταση, όπως η οικογένεια, οι κοντινοί φίλοι και οι γείτονες. Η δεύτερη κατηγορία είναι αυτή που περικλείει σχέσεις που δεν χαρακτηρίζονται από μεγάλη κοντινότητα, όπως φίλιες πιο επιφανειακές και συνεργάτες, που όμως βοηθούν τα άτομα να διευρύνουν τους ορίζοντές τους και είναι η κατεξοχήν χρήσιμη για την δημοκρατία (Bridging social capital). Αυτές οι σχέσεις ονομάστηκαν από τον Granovetter (1973) «ασθενείς» σχέσεις, εξαιτίας του ότι πρόκειται για χαλαρούς δεσμούς, που στόχο έχουν την ανταλλαγή πληροφοριών και την διεύρυνση των οριζόντων του ατόμου και σπανιότερα την συναισθηματική στήριξη. Οι Woolcock και Narayan (2000) κάνουν λόγο και για μια τρίτη κατηγορία που προσομοιάζει αυτής του bridging social capital, η οποία περιλαμβάνει άτομα που βρίσκονται εκτός κοινότητας και επομένως αυτό δίνει την δυνατότητα στα μέλη αποκτήσουν ένα ευρύτερο φάσμα πηγών, με την κοινωνική έννοια της λέξης, που δεν είναι διαθέσιμο μέσα στην κοινότητα (linking social capital). Βλέπουμε λοιπόν ότι οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στα άτομα μπορούν να διακριθούν σε μια σειρά ομόκεντρων κύκλων που ξεκινούν από τις κοντινές και πιο ουσιαστικές επαφές και εκτείνονται μέχρι αυτές του απλού συγχρωτισμού. Ο Fiedler (Taube, 2004), διαχωρίζει το κοινωνικό κεφάλαιο σε δύο ομάδες ανάλογα με τον στόχο που προσανατολίζονται. Έτσι, υπάρχουν οι ομάδες που συνασπίζονται από άτομα για έναν συγκεκριμένο σκοπό (task

oriented groups), για παράδειγμα μια ιδεολογία ή ένα πολιτικό κόμμα και εκείνες που στοχεύουν στην δημιουργία κοινωνικών επαφών (social groups). Οι Scheufele και Shah (2000) κάνουν λόγο για τρεις διαστάσεις κοινωνικού κεφαλαίου που σχετίζονται με διαφορετικές πτυχές της ζωής των ατόμων. Η πρώτη διάσταση είναι το intrapersonal social capital, το οποίο σχετίζεται με την ικανοποίηση που λαμβάνει το άτομο από την ζωή του και την ψυχική του υγεία. Η δεύτερη διάσταση είναι το interpersonal social capital, το οποίο συνδέεται με την εμπιστοσύνη που αναπτύσσεται μεταξύ των υποκειμένων, που αποκαλείται και κοινωνική ή γενικευμένη εμπιστοσύνη. Η τρίτη και τελευταία διάσταση είναι αυτή του behavioral social capital, όπου περιλαμβάνει την συμμετοχή των υποκειμένων στην πολιτική και κοινωνική ζωή. Ενώ και οι Nahapiet και Ghoshal (1998) διακρίνουν το κοινωνικό κεφάλαιο σε τρεις διαστάσεις, οι οποίες αφορούν διαφορετικά συστατικά στοιχεία του. Η πρώτη διάσταση είναι η δομική (structural) , η οποία περιλαμβάνει τις κοινωνικές σχέσεις και την πυκνότητα και την ένταση των κοινωνικών δικτύων. Η δεύτερη διάσταση, η σχετική (relational) αφορά τις νόρμες και τις υποχρεώσεις και την εμπιστοσύνη και είναι αυτή που κινητοποιεί τα άτομα σε δράση, μιας και ενισχύει την κοντινότητα μεταξύ τους. Η Τρίτη και τελευταία διάσταση είναι η συνειδητή. Εδώ συναντούμε την συλλογική συνείδηση και την επιδίωξη κοινών στόχων για χάρη του κοινού καλού. Στην Τρίτη διάσταση αποκτά το άτομο τις ικανότητες που του είναι απαραίτητες για να λειτουργεί ως κοινωνός και να μπορεί να εκπληρώνει στόχους για την ευημερία της κοινωνίας.

4.3.3.2 Χαρακτηριστικά του κοινωνικού κεφαλαίου

Σαν έννοια το κοινωνικό κεφάλαιο έχει συνδεθεί τόσο με θετικά χαρακτηριστικά όσο και με αρνητικά, παρότι πολύ λιγότερο. Ως θετικά χαρακτηριστικά αναφέρονται, οι ευκαιρίες καριέρας που μπορεί να προκύψουν από ένα δίκτυο σχέσεων (Burt, 1997; Lin, 2003), οι καλύτεροι δείκτες υγείας του πληθυσμού και τα χαμηλά ποσοστά εγκληματικότητας (Putnam, 1995; Adler & Kwon, 2002). Ακόμα, ως θετικά στοιχεία καταγράφονται, η μεγαλύτερη διάθεση για εθελοντισμό, μιας και το άτομο είναι ενταγμένο και συνδεδεμένο στενά με την κοινωνία (Narayan & Cassidy, 2001; Valenzuela, Park & Fee, 2008), η καλύτερη ψυχοκοινωνική κατάσταση του ατόμου και ειδικά των νέων, μιας και οι Morrow (1999), Bargh και McKenna (2004) και Lampe, Ellison και Steinfield (2007), σε έρευνές τους βρήκαν ότι, οι νέοι με πλούσιο δίκτυο κοινωνικών σχέσεων είναι πιο πιθανό να υιοθετήσουν μη αποκλίνουσες συμπεριφορές, οι οποίες κατά συνέπεια μπορεί να οδηγήσουν σε καλύτερη υγεία, ακαδημαϊκή επίδοση και συναισθηματική ανάπτυξη (Bargh & McKenna, 2004). Ως αρνητική έκφανση του κοινωνικού κεφαλαίου

επισημαίνεται η ύπαρξη ομάδων όπως η Κου Κλουξ Κλαν, η οποία συγκέντρωνε άτομα που ένιωθαν να ανήκουν και να συμμετέχουν στα κοινά αλλά ζημιώνοντας την δημοκρατία και τον κοινωνικό ιστό (Valenzuela, Park & Kee, 2008). Ένα άλλο στοιχείο της προσωπικότητας του ατόμου που επηρεάζεται θετικά ή αρνητικά, ανάλογα την ύπαρξη ή μη κοινωνικού κεφαλαίου, είναι η αυτοεκτίμηση (Ellison et al, 2007) και αυτό γιατί το ποιο είμαστε το καθορίζει κατά ένα μεγάλο μέρος η προαναφερθείσα αλληλεπίδραση με άλλους ανθρώπους. Έτσι, η ύπαρξη ενός δικτύου επαφών επιδρά θετικά στο άτομο, το οποίο νιώθει ότι ανήκει, ότι αξίζει και αλληλεπιδρά με τη σειρά του επιβεβαιώνοντας άλλους σε μια κυκλική διαντίδραση (Resnick, 2001). Μπορούμε να πούμε ότι γενικότερα το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί μια κυκλική, μη στατική διαδικασία, το οποίο γεννά κοινωνικές σχέσεις και εκείνες με την σειρά τους ανατροφοδοτούν το κοινωνικό κεφάλαιο. Είναι όπως αναφέρουν και οι Resnick (2002) και Williams (2006) ταυτόχρονα και αίτιο και αποτέλεσμα.

4.4 Η έννοια της εμπιστοσύνης

Κεντρική έννοια στην θεωρία του κοινωνικού κεφαλαίου είναι αυτή της εμπιστοσύνης. Μέσω αυτής δημιουργούνται οι διαπροσωπικές σχέσεις και μετράται η ποιότητα τους και συνεπώς και η ποιότητα του κοινωνικού κεφαλαίου. Θεωρήθηκε χρήσιμο, λοιπόν, λόγω της σημασίας που αυτή κατέχει, να μελετηθεί ξεχωριστά, καθώς αποτελεί συνδετικό κρίκο μεταξύ της δημιουργίας σχέσεων και της αποκάλυψης προσωπικών πληροφοριών. Μέσα στην βιβλιογραφία εντούτοις παρατηρείται η ύπαρξη δύο ειδών εμπιστοσύνης, αν μπορεί να χαρακτηριστεί έτσι, η μια είναι η κοινωνική εμπιστοσύνη, όπου αναφέρεται στις διαπροσωπικές σχέσεις, στα συναισθήματα και στους δεσμούς που δημιουργούνται μεταξύ των υποκειμένων και η άλλη είναι μια «τυφλή» τρόπον τινά εμπιστοσύνη απέναντι στα SNS και ειδικότερα στο Facebook.

4.4.1 Κοινωνική Εμπιστοσύνη

Έχουν διατυπωθεί δύο απόψεις για την εμπιστοσύνη στις διαπροσωπικές σχέσεις εντός του Διαδίκτυο και συνεπώς και του Facebook. Η μια υποστηρίζει ότι η εικονική αλληλεπίδραση προσομοιάζει με την ιστορία των δύο ξένων που συναντιούνται στο ίδιο τραίνο (Tufekci, 2010) και το άλλο ρεύμα θεωρεί ότι η αλληλεπίδραση εντός ενός εικονικού χώρου δεν έχει σε τίποτα να ζηλέψει την

κατά πρόσωπο αλληλεπίδραση, ίσα ίσα που μπορεί λόγω της ανυπαρξίας οπτικής επαφής να καταστήσει την επαφή πιο ειλικρινή και πιο βαθιά (Ferlander, 2003; Rheingold 1993)

Η πρώτη άποψη όπως αναφέρθηκε παραπάνω, κάνει λόγο για την ιστορία δύο ξένων που συνταξιδεύουν στο τραίνο και όσο διαρκεί αυτό το ταξίδι μοιράζονται προσωπικά βιώματα και ιστορίες με την ασφάλεια που δίνει η ανωνυμία και η πεποίθηση ότι δεν πρόκειται να ξανασυναντηθούν. Επομένως, δεν μιλάμε για μια σχέση ουσιαστική, βαθιά, αλλά για μια αμοιβαία ανάγκη να απαλλαγούν και οι δύο από βάρη του παρελθόντος. Πρόκειται με άλλα λόγια για μια συναισθηματική αποφόρτιση, ασφαλή και με ημερομηνία λήξης που δίνει την ελευθερία στο άτομο να μιλήσει για πολύ προσωπικά ζητήματα, που σε σχέσεις που ήδη έχει δεν μπορεί (Ferlander, 2003). Αν μεταφέρουμε την άποψη αυτή στο Facebook, τότε μπορούμε να πούμε ότι οι υποστηρικτές της βλέπουν τις σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα σε αυτό ή διατηρούνται εντός του να ακολουθούν το μοτίβο αυτό. Οι χρήστες του μπορεί να είναι, με άλλα λόγια, δύο άνθρωποι που δεν μοιράζονται μια βαθιά σχέση, ούτε οι αποκαλύψεις αυτές συνεπάγονται κάποιο δέσιμο, αντίθετα ότι λέγεται μεταξύ τους είναι αποτέλεσμα ακριβώς της απόστασης-απουσίας της φυσικής επαφής και της δυνατότητας τερματισμού της αλληλεπίδρασης εύκολα και ανώδυνα. Αυτό το φαινόμενο χαρακτηρίστηκε και ως μοναχικό πλήθος εντός του Διαδίκτυο (Turkle, 1995).

Η δεύτερη προσέγγιση, υποστηρίζει αντίθετα, ότι η έλλειψη φυσικής παρουσίας ή/και ανωνυμίας, αν και όχι τόσο συχνά στο Facebook, παρέχει την μοναδική δυνατότητα να επικοινωνούν τα άτομα ειλικρινά, χωρίς να φοβούνται για κρίσεις ή επικρίσεις πάνω στην εμφάνισή τους ή στα ενδιαφέροντά τους (Rheingold, 1993). Έτσι, η αποκάλυψη πληροφοριών και η αλληλεπίδραση συνεπάγεται την απογύμνωση από κοινωνικές ταυτότητες και προσωπεία και τα άτομα απαλλαγμένα από τα βάρη αυτά μπορούν να είναι ο εαυτός τους και να σχετιστούν ειλικρινά και ουσιαστικά.

Πριν εισέλθουμε στη δύνη αυτής της πολεμικής, θα είχε ενδιαφέρον να δούμε τι είναι η κοινωνική εμπιστοσύνη. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, αποτελεί για τον Putnam (1995;2000) απαραίτητο συστατικό στοιχείο του κοινωνικού κεφαλαίου και της δημοκρατίας. Αν το αναλύσουμε, μπορούμε να συνεπάγουμε ότι η εμπιστοσύνη είναι αυτή που συνασπίζει τα άτομα σε ομάδες, κοινότητες σχηματίζοντας τελικά την ίδια την κοινωνία. Η θέση αυτή μας φέρνει στο μυαλό την έννοια του κοινωνικού συμβολαίου (Rousseau, 2004), μιας και η εμπιστοσύνη που αναπτύσσεται και ανατροφοδοτείται από την κοινωνία και τα άτομα είναι αυτή που αναπαράγει τον κοινωνικό ιστό και τις κοινωνικές σχέσεις (Stolle, 1998; Brehm & Rahn, 1997). Ο ερχομός του Διαδίκτυο κλόνισε όσα πίστευε η επιστημονική κοινότητα ως εμπιστοσύνη, μιας

και εισήγαγε για πρώτη φορά την δυνατότητα επικοινωνίας και ανάρτησης προσωπικών πληροφοριών σε έναν χώρο μη γεωγραφικά προσδιορισμένο (Wellman, Hampton, Isla de Diaz & Miyata, 2003). Οι αλληλεπιδράσεις, με άλλα λόγια, μεταφέρθηκαν από την κατά πρόσωπο, φυσική παρουσία δύο ή και περισσότερων ατόμων, σε μια ψηφιακή κοινότητα, σε έναν εικονικό χώρο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μελετηθεί εκ νέου η έννοια της εμπιστοσύνης και πως αυτή επηρεάστηκε από την νέα τεχνολογία.

Συνεχίζοντας λοιπόν, η έννοια της εμπιστοσύνης περιέχει ένα ρίσκο αφ'εαυτού της. Όταν γνωρίζουμε κάποιον αξιολογούμε τα λεκτικά και μη λεκτικά μηνύματα που μας δίνει και αποφασίζουμε αν τον εμπιστευόμαστε ή όχι. Σύμφωνα με τον Newton (1999), η εμπιστοσύνη βασίζεται πάνω σε μια ατελή γνώση, καθώς όσο πιο πολύ γνωρίζουμε κάποιον τόσο λιγότερο είναι το ρίσκο που παίρνουμε. Επομένως, στο σημείο αυτό εισάγεται η έννοια της γνώσης. Όσο περισσότερες πληροφορίες λαμβάνουμε και συγκεντρώνουμε για τον συνομιλητή μας, για παράδειγμα, τόσο πληρέστερη εικόνα έχουμε για αυτόν, κάτι που μπορεί να συνεπάγεται και αλλαγή της άποψής μας για την εικόνα του. Ακόμα, ο Coleman (1988) συσχετίζει την εμπιστοσύνη με μια ορθολογική επιλογή του ατόμου, σχετικά με τα προσδοκώμενα οφέλη και ζημιές. Έτσι, αν το υποκείμενο θεωρεί ότι θα έχει κέρδος, εν ευρεία έννοια από την εμπιστοσύνη που θα δείξει σε ένα άλλο, υπάρχουν σημαντικές πιθανότητες να το εμπιστευθεί τελικά. Τι συμβαίνει όμως όταν μπαίνει το Διαδίκτυο στην ζωή μας; Εφόσον οι αλληλεπιδράσεις λαμβάνουν χώρα μέσα σε έναν χώρο εικονικό, πόσο αλλοιώνεται η έννοια της εμπιστοσύνης όπως την ξέραμε;

Επιστρέφουμε λοιπόν στις δύο αντικρουόμενες απόψεις έχοντας θέσει ένα βασικό ζήτημα, αυτό της κοινωνικής εμπιστοσύνης σε έναν χώρο εικονικό. Σύμφωνα με την Ferlander (2003), το Διαδίκτυο λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του, της ασφάλειας του να βρίσκεται το άτομο στον δικό του χώρο και της διαμεσολάβησης της οθόνης, άρα της μη φυσικής επαφής, συνετέλεσε στην δημιουργία μιας διαφορετικής έννοιας κοινωνικής εμπιστοσύνης. Έτσι, κάποιοι θεωρητικοί διετύπωσαν φόβους πάνω στο πως μπορεί να χρησιμοποιηθεί αυτή η ελευθερία που δίνεται στο άτομο λόγω της απουσίας φυσικής επαφής (Turkle, 1995; Fukuyama, 1995), ενώ άλλοι το είδαν σαν ευκαιρία αποστιγματοποίησης ατόμων και ομάδων ή ως εργαλείο ανθρώπων με ασθενές κοινωνικό κεφάλαιο και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (κλειστοί χαρακτήρες για παράδειγμα) (McKenna et al, 2002). Ο Good (2001) αναφέρει ότι, η εμπιστοσύνη στο Διαδίκτυο είναι πιο αφηρημένη και δεν είναι απαραίτητο να έχει την μορφή που γνωρίζουμε στην κατά πρόσωπο αλληλεπίδραση.

Στο Facebook, όμως, ο χρήστης έρχεται σε επαφή ως επί το πλείστον με άτομα που ήδη γνωρίζει από τον «έξω» κόσμο και επομένως η εμπιστοσύνη

στηρίζεται σε γνώση που κατέχει περισσότερο ή λιγότερο από την vis a vis αλληλεπίδραση. Επομένως, αυτή η μετακίνηση των προσωπικών σχέσεων από τον πραγματικό χώρο στον εικονικό, συνεπάγεται και μια μετακίνηση της εμπιστοσύνης εντός του και άρα η άποψη του ταξιδιού των δύο αγνώστων στο τραίνο αποδυναμώνεται. Όπως είδαμε, οι Ellison, Steinfield και Lampe (2007) στην έρευνά τους, έδειξαν ότι η πλειονότητα των ατόμων στο Facebook, το χρησιμοποιεί για την διατήρηση των ήδη υπαρχόντων κοινωνικών σχέσεων και γνωρίζει συνεπώς έστω και ελάχιστα τα άτομα με τα οποία αλληλεπιδρά. Συνεπώς, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το Facebook ανοίγει ένα διαφορετικό δρόμο σε σχέση με όσα ξέραμε για το Διαδίκτυο στο παρελθόν, έναν δρόμο που δεν δύναται να καλύψει ολοκληρωτικά ούτε η μια άποψη, ούτε η άλλη. Αποτελεί ένα μέσο καινοτόμο, που ψηφιοποιεί την πραγματική ζωή και μετασχηματίζει εντός του σχέσεις, νόρμες και έννοιες όπως η φιλία και η εμπιστοσύνη. Θα ήταν ατυχές λοιπόν, να μιλάμε για ένα ταξίδι δύο ξένων που μοιράζονται γεγονότα ή βιώματα, όπως και να θεωρούμε ότι εξυπηρετεί άτομα που λόγω κάποιας ιδιαιτερότητας τους ή λόγω μοναξιάς ή της ελευθερίας που παρέχει, το χρησιμοποιούν για να δημιουργήσουν κοινωνικό κεφάλαιο.

4.4.2 Το ζήτημα της Εμπιστοσύνης στο Facebook

Πάνω στο ζήτημα αυτό, της αποκάλυψης των προσωπικών μας στοιχείων, έχει αναπτυχθεί μια πληθώρα βιβλιογραφίας που ασχολείται με το θέμα της εμπιστοσύνης που εκδηλώνουν οι χρήστες στο Facebook, ζήτημα σύμφυτο με το απόρρητο και την ανάρτηση προσωπικών πληροφοριών. Πρόκειται, έτσι, για μια ιδιόμορφη έννοια ή καλύτερα πρόκειται για έναν ενδιαφέροντα μετασχηματισμό της έννοιας της εμπιστοσύνης μέσα στον ψηφιακό χώρο των SNS. Μέχρι πρότινος, η εμπιστοσύνη ήταν μια ποιότητα συνδεδεμένη στενά με την κατά πρόσωπο αλληλεπίδραση και ήταν η ρίζα ή έστω μια από τις βάσεις της δημιουργίας διαπροσωπικών σχέσεων. Άλλωστε, η ποιότητα, η ένταση και η κοντινότητα μιας σχέσης ήταν ενδεικτική της εμπιστοσύνης που είχε αναπτυχθεί μεταξύ των δύο μερών (Putnam, 1995;2000). Το καινούριο στοιχείο που προστίθεται, είναι η εμπιστοσύνη σε έναν ψηφιακό, αόρατο χώρο. Έρευνες που έχουν διενεργηθεί για την ανακοίνωση προσωπικών πληροφοριών, έδειξαν ότι οι χρήστες του Facebook είναι περισσότερο δεκτικοί στο να αναρτήσουν προσωπικές πληροφορίες, όπως το τηλέφωνο τους ή την διεύθυνσή τους, γιατί θεωρούν ότι το εν λόγω site είναι αξιόπιστο (Ellison & Boyd, 2007; Fogel & Nehmad, 2008). Αυτό το συμπέρασμα είναι άξιο σχολιασμού, μιας και τα χαρακτηριστικά του Facebook, με κάποιο τρόπο έχουν πείσει τα άτομα ότι μπορούν και είναι ασφαλή εντός του και πάνω από όλα ότι μπορούν να έχουν τον έλεγχο των διαπροσωπικών τους σχέσεων καθώς και να ρυθμίζουν την ασφαλεία τους και έτσι είναι στο χέρι τους να προστατεύουν το

προφίλ και τα στοιχεία τους (Gross & Acquisti, 2006). Αυτή η ψευδαίσθηση που δίδεται στους χρήστες, ότι οι κίνδυνοι είναι ορατοί και άρα μπορούν να τους προβλέψουν ή να τους αντιληφθούν, τους έχει δημιουργήσει ένα αίσθημα ασφάλειας και αυτό φαίνεται και από την συμπεριφορά τους. Ενδεικτική αυτού είναι η ιστορία του Brian που παρατέθηκε προηγουμένως (Debatin, Lovejoy, Horn & Hughes (2009). Ο φοιτητής αυτός αν και δέχτηκε τρεις φορές επίθεση από χάκερ, εντούτοις το αντιμετώπισε μόνος, μέσω της αλλαγής των κωδικών του, αρχικά, και του ονόματος του και του λογαριασμού του ηλεκτρονικού του ταχυδρομείου, χωρίς να εγείρει καμία αξίωση από το Facebook, που ως site στο οποίο είναι εγγεγραμμένος χρήστης όφειλε να τον προστατεύσει από την συμπεριφορά του χάκερ.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι το Facebook συνδυάζει παράγοντες, όπως δυνητικά κοινωνικά και επαγγελματικά οφέλη που μπορεί να καρπωθούν οι χρήστες του, για παράδειγμα, φιλία, επιβεβαίωση, υποστήριξη, ευκαιρίες μέσα από το κοινωνικό τους δίκτυο καθώς και την έλλειψη ανωνυμίας, στοιχεία που το καθιστούν ασφαλές και μέσω αυτού δημιουργείται και η ψευδαίσθηση ότι μπορούν να το εμπιστευθούν (Mesch & Talmud, 2006; Dwyer, Hiltz & Passerini, 2007; Fogel & Nehmad, 2008; Weiksner, Fogg & Liu, 2008). Το ρίσκο, επομένως, που παίρνει το άτομο ερμηνεύεται σύμφωνα με τους Gross και Acquisti (2005) και τον Coleman (1988) ως μια στάθμιση των πιθανών κερδών που μπορεί να έχει από την χρήση του εν λόγω site, από την στιγμή που η πλάστιγγα γέρνει θετικά προς το Facebook, το άτομο θα υπερβεί τους όποιους ενδοιασμούς του. Αυτή η θεωρητική προσέγγιση, σε συνδυασμό με τα θολά όρια που υπάρχουν στα SNS, όπως το Facebook, οδηγούν το υποκείμενο στο να μην αντιλαμβάνεται πλήρως τους κινδύνους αλλά και να υπερβάλει πάνω στα οφέλη που καρπώνεται από την ανάρτηση προσωπικών πληροφοριών, σχηματίζοντας έτσι μια νέα έννοια εμπιστοσύνης, που θα μπορούσαμε να την παρομοιάσουμε με τυφλή. Ακόμα, οι Robles, Sukumaran, Rickertsen και Nass (2006) κάνουν λόγο για το πώς το Facebook και τα άλλα SNS μετασχηματίζουν την έννοια της παρακολούθησης σε μοναδικότητα. Έτσι, υποστηρίζουν ότι το άτομο δεν αντιλαμβάνεται αυτή την πρακτική, της σύγχυσης του δημόσιου με ιδιωτικό, ως παρακολούθηση, αντίθετα θεωρεί ότι είναι ξεχωριστό. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι ζούμε στην κοινωνία της τεχνολογίας και των καμερών, όπου πολλές πτυχές της ζωής μας έχουν γίνει ένα τρόπον τινά Big Brother, χωρίς αυτό να εγείρει ανησυχίες στην πλειονότητα του κόσμου. Το Facebook, γέννημα της εποχής αυτής, συνεχίζει το Big brother effect, όπου τα άτομα με δική τους «βούληση» αναρτούν και εμπιστεύονται προσωπικές πληροφορίες χωρίς να έχουν γνώση ούτε ποιος έχει πρόσβαση σε αυτά, ούτε πως μπορούν να χρησιμοποιηθούν (Breslin 2009).

4.5 Πως επιδρά το Facebook στο κοινωνικό κεφάλαιο;

Από την μια μεριά, έχουμε τους σκεπτικιστές οι οποίοι ενστερνίζονται την θεωρία της κοινωνικής μετακίνησης ή social displacement (Kraut et al. (1998); Gershuny (2000); Nie & Erbring 2002). Σύμφωνα με αυτή την άποψη, το Διαδίκτυο είναι εκ φύσεως μια τεχνολογία που απομονώνει και είναι συνυφασμένη με την μοναξιά βλάπτοντας την ψυχική υγεία του ατόμου. Οι Nie και Erbring (2002), αναφέρουν ότι αυτή η απομόνωση είναι αποτέλεσμα της ανελαστικότητας του χρόνου. Έτσι, κάθε ώρα που σπαταλά το υποκείμενο σε αυτό είναι μια ώρα χαμένη από άλλες δραστηριότητες, που θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν αλληλεπίδραση. Οι Katz και Rice (Barnes, 2006), σύμφωνοι με την θέση αυτή, παρομοιάζουν, όπως είδαμε, το Διαδίκτυο με το Πανοπτικό του Bentham, το θεωρούν δηλαδή σαν μια τεχνολογία διεισδυτική στην ζωή του ατόμου που το καθιστά παρακολουθούμενο υποκείμενο. Αλλά και ο Putnam, στο βιβλίο του *Bowling Alone* (1995) και *Bowling Alone: the collapse and revival of American community* (2000), ασχολείται με το πώς η τεχνολογία διαρρηγνύει τις κοινωνικές σχέσεις και απομονώνει το άτομο, μειώνοντας την κοινωνική εμπιστοσύνη και την εμπλοκή του στα κοινά και συνεπώς το κοινωνικό του κεφάλαιο. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ο Kraut και οι συνεργάτες του (1998), οι οποίοι μάλιστα διενήργησαν μια έρευνα της οποίας τα αποτελέσματα ήταν συνεπή προς αυτή την υπόθεση. Τα ευρήματα αυτής, έδειξαν πως το Διαδίκτυο οδηγούσε το άτομο στην απομόνωση ακόμα και με τα μέλη της ίδιας του της οικογένειας, μιας και η ενασχόληση με τέτοιου είδους δραστηριότητες επενεργούσε αρνητικά προς την αλληλεπίδρασή του ακόμα και με τα μέλη της οικογένειάς του, κάτι που οδηγούσε το άτομο σε κατάθλιψη και άγχος (Kraut et al, 1998; Nyland, 2007). Έτσι, παρόλο που το Διαδίκτυο διευκόλυνε την δημιουργία επιφανειακών επαφών, ταυτόχρονα αποδυνάμωνε αυτές τις σχέσεις του ατόμου που συνιστούν το Bonding social capital, δηλαδή την οικογένεια και τους στενούς φίλους. Επαναλαμβάνοντας την έρευνα το 2002, εντούτοις, ανακάλυψε ότι η χρήση του Διαδίκτυο δεν σχετιζόταν πια με την απόσυρση του ατόμου από την οικογένεια και την ενασχόληση με κοινωνικές δραστηριότητες. Τα νέα αποτελέσματα, έρχονται να κλονίσουν την βεβαιότητα των σκεπτικιστών για το επικίνδυνο του Διαδίκτυο. Θα πρέπει, στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι, αυτές οι έρευνες προηγούνται του Facebook, και επομένως δεν έχουν μελετήσει την επίδραση των SNS στη διατήρηση και την δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου. Η σκέψη των θεωρητικών αυτών λοιπόν, ήταν ότι το Διαδίκτυο θα έχει παρόμοια αποτελέσματα με αυτά της τηλεόρασης ότι δηλαδή, καθλώνει τους ανθρώπους στα σπίτια τους και δημιουργεί παθητικά άτομα δεκτικά σε μηνύματα χωρίς κριτική σκέψη (Wellman, Haase, Witte & Hampton, 2002, Putnam, 1995).

Η κριτική που ασκήθηκε στην ομάδα αυτή των θεωρητικών είναι ότι, δεν ασχολούνται με αν το άτομο έχει στην πραγματική ζωή κοινωνικές επαφές τις οποίες του μειώνει ή του αποδυναμώνει το Διαδίκτυο. (Taube, 2004). Με άλλα λόγια, το ερώτημα που ανακύπτει είναι, το Διαδίκτυο προκαλεί την μοναξιά ή η μοναξιά προϋπάρχει και είναι αυτή που οδηγεί το άτομο στην χρήση τέτοιων μέσων προκειμένου να βρει και να δημιουργήσει κοινωνικό κεφάλαιο. Επίσης, προβληματική ήταν και η μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου από τους σκεπτικιστές, οι οποίοι δέχτηκαν κριτική ότι μελέτησαν ως μια ενιαία οντότητα το Ιντερνέτ (επαγγελματικοί λόγοι, κοινωνικοί, διασκέδαση-ψυχαγωγία) (Amichai-Hamburger & Ben-Artzi, 2002) και θεώρησαν δεδομένο ότι η επίδραση σε μια μορφή του κοινωνικού κεφαλαίου, η αύξηση για παράδειγμα του bridging social capital ή leverage capital, των «επιφανειακών» με άλλα λόγια επαφών θα σήμαινε αυτόματα μείωση των ουσιαστικών και ισχυρών δεσμών του ατόμου, του υποστηρικτικού κοινωνικού κεφαλαίου (bonding ή support social capital) (Taube, 2004).

Από την άλλη μεριά έχουμε μια ομάδα επιστημόνων, που η ερευνητική τους δραστηριότητα τους έχει κάνει να πιστεύουν ότι το Διαδίκτυο και συγκεκριμένα το Facebook, επιτελεί ουδέτερο ρόλο, δεν επηρεάζει δηλαδή το κοινωνικό κεφάλαιο του ατόμου (Taube, 2004) ή θετικό ρόλο στην δημιουργία και στην διατήρηση του κοινωνικού κεφαλαίου των ανθρώπων. Ο Shah και οι συνεργάτες του (2001), καθώς και ο Moy (2005), βρήκαν ότι η ενασχόληση του ατόμου με τα κοινά εξαρτάται από την χρήση συγκεκριμένων πτυχών του Διαδίκτυο (Nyland, 2007). Αυτό, μας φέρνει στο νου τον διαχωρισμό της Ferlander (2003), που μιλά για κοινωνικό και μη κοινωνικό Διαδίκτυο. Συνεχίζοντας, λοιπόν, θεωρητικοί που ενστερνίζονται την θετική πλευρά του Διαδίκτυο και του Facebook, υποστηρίζουν ότι μπορεί όντως να υπάρχει περιορισμός του κοινωνικού κεφαλαίου όπως το γνωρίζαμε, όμως είναι εξίσου πιθανό ο ερχομός του Διαδίκτυο να φέρει νέες μορφές και να επαναδιαμορφώσει τους ήδη υπάρχοντες τύπους του κοινωνικού κεφαλαίου ή/και το πώς τους μετράμε.

Το γεγονός, λοιπόν, ότι τα άτομα δεν αλληλεπιδρούν σε δημόσιους χώρους και επομένως αυτή η διαντίδραση δεν είναι ορατή, δεν συνεπάγεται αυτόματα ότι βρίσκονται σε απομόνωση (Wellman, Hampton, Isla de Diaz, Miyata, 2003) Η διαφορά μεταξύ παραδοσιακής αλληλεπίδρασης και ψηφιακής έγκειται στα μέσα που χρησιμοποιούνται και όχι στην ύπαρξη της. Οι Wellman, Boase και Chen (2002) θεωρούν ότι πρόκειται για ένα μέσο που δεν αντικαθιστά αλλά συμπληρώνει την κατά πρόσωπο αλληλεπίδραση, (Wellman, Haase, Witte & Hampton, 2001; 2002) όπως το τηλέφωνο, και ότι μέσω αυτού τα άτομα μπορούν να δημιουργήσουν, να αυξήσουν, να διατηρήσουν και να επεκτείνουν το δίκτυο των κοινωνικών τους επαφών. Αυτή η θέση των Wellman, Boase και Chen (2002), αντανακλά την θεωρία της κοινωνικής

αύξησης ή social augmentation (Bessiere, Kiesler, Kraut & Boneva, 2008), σύμφωνα με την οποία το Διαδίκτυο λειτουργεί αυξητικά προς το κοινωνικό κεφάλαιο του ατόμου και επομένως επιτελεί θετικό ρόλο στην ψυχική του υγεία. Οι χρήστες του, επομένως, δεν είναι απλοί, παθητικοί θεατές αλλά συνδιαμορφώνουν τον χώρο στον οποίο κινούνται και μπορούν να εμπλακούν σε κοινωνικές δραστηριότητες τόσο εντός του όσο και offline (Gershuny, 2002) μιας και οι περισσότερες σχέσεις που αναπτύσσονται στον ψηφιακό χώρο του Facebook, αλλά και γενικότερα του Διαδίκτυο έχουν άρρηκτη επαφή με τον πραγματικό offline χώρο μιας και είτε προέρχονται από αυτόν ή μετακινούνται στην συνέχεια εκεί (Wellman, Haase, Witte, Hampton, 2002; Ellison, Steinfield & Lampe, 2007).

Στο ίδιο μήκος κύματος, η Ellison και οι συνεργάτες της (2007) θεωρούν ότι, η χρήση του Facebook, συσχετίζεται άμεσα με την δημιουργία δύο ειδών κοινωνικού κεφαλαίου, αυτού που ονομάζεται «bonding social capital», το οποίο αναφέρεται στις κοντινές σχέσεις του ατόμου και περιλαμβάνει την οικογένεια και τους στενούς φίλους, και του «bridging social capital», που περιλαμβάνει σχέσεις ασθενέστερες σε ένταση και συναίσθημα, που όμως βοηθούν το άτομο να ενημερώνεται και να διευρύνει τους ορίζοντές του. Συνεχίζοντας η Ellison et al. (2007) αναφέρουν ότι ειδικά για την νεανική ηλικία ο ρόλος του Facebook είναι καταλυτικός, τόσο επειδή μπορεί να μέσω αυτού να διατηρηθούν γεωγραφικά απομακρυσμένες φιλίες, που σε αντίθετη περίπτωση θα είχαν διαλυθεί, και εδώ βλέπουμε την επίδραση του στους ήδη υπάρχοντες τύπους κοινωνικού κεφαλαίου, όσο επειδή οι κοινωνικές σχέσεις που γεννά ή διατηρεί είναι βασικές για την ψυχοκοινωνική υγεία του ατόμου, καθώς μέσα από αυτές επιβεβαιώνεται, μαθαίνει το ποιος είναι και ανεβαίνει η αυτοεκτίμησή του.

Οι Donath και Boyd (2004) υποστηρίζουν, συμπλέοντας με την άποψη αυτή ότι, τα SNS μπορούν λόγω της φύσης τους να διευκολύνουν στην δημιουργία ενός δικτύου χαλαρών-ασθενών κοινωνικών σχέσεων, λόγω του ότι είναι εύκολο και ανέξοδο, από το οποίο το άτομο μπορεί να καρπωθεί πολλαπλά οφέλη. Μια έρευνα από τους Boase, Horrigan, Wellman και Rainie (2006), έδειξε ότι όσα άτομα έκαναν χρήση του Διαδίκτυο είχαν μεγαλύτερο δίκτυο κοινωνικών επαφών από ότι όσα άτομα δεν το χρησιμοποιούσαν και επιπλέον η πρώτη ομάδα μπορούσε να λαμβάνει βοήθεια και στήριξη από τα υπόλοιπα μέλη. Μια άλλη έρευνα που διεξήχθη το 2008 σε πανεπιστήμιο του Λος Άντζελες κατέληξε στα ίδια συμπεράσματα. Οι απαντήσεις των φοιτητών έδειξαν ότι το Facebook λειτουργεί ως γέφυρα μεταξύ του πραγματικού και του ψηφιακού χώρου, καθώς επιτρέπει στα άτομα να βρίσκονται σε επαφή με συγγενείς, φίλους και παλιούς συμμαθητές. Επίσης φάνηκε να έχουν πλήρη συνείδηση των σχέσεων που αναπτύσσουν έξω από το Facebook, καθώς

χαρακτηρίζουν ως διαφορετικές τις σχέσεις που προκύπτουν εντός του από αυτές στην πραγματική ζωή (Subrahmanyam et al, 2008).

Ακόμα, οι υποστηρικτές της θετικής πλευράς του Facebook και του Διαδίκτυο εισάγουν μια νέα παράμετρο, την δυσκολία που μπορεί να αντιμετωπίζουν κάποια άτομα είτε λόγω προσωπικότητας είτε λόγω εξωτερικής εμφάνισης, τα οποία εντός του ψηφιακού χώρου μπορούν να απαλλαγούν από όποια εμπόδια ή ταμπέλες και να δημιουργήσουν σχέσεις ελκρινείς και ουσιαστικές (Bargh, McKenna, Fitzsimons, 2002). Αυτοί, ανέπτυξαν την θεωρία της κοινωνικής αποζημίωσης (social compensation hypothesis), σύμφωνα με την οποία άτομα που έχουν μικρό ή ανύπαρκτο δίκτυο κοινωνικών σχέσεων, όπως για παράδειγμα μειονότητες ή στιγματισμένα υποκείμενα, μπορούν να καρπωθούν πολλαπλά οφέλη από την χρήση του Διαδίκτυο, γενικότερα και του Facebook, πιο συγκεκριμένα (Bessiere, Kiesler, Kraut & Boneva, 2008; Mesch, Talmud & 2006).

Σύμφωνα, ακόμα, με τους Ellison, Steinfield και Lampe (2007 & 2008), οι νέοι χρησιμοποιούν το Facebook ως ένα μέσο διατήρησης και διεύρυνσης των επαφών τους ή αυτού που ονομάζουμε bridging social capital. Επίσης, πρόσθεσαν ότι όσοι φοιτητές παρουσίαζαν χαμηλό δείκτη αυτοεκτίμησης και ευχαρίστησης από την ζωή τους, φαίνονταν να είχαν οφέλη από την ενασχόλησή τους με το εν λόγω site. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ορισμένες πτυχές και χρήσεις του Facebook, φαίνεται να λειτουργούν θετικά προς την δημιουργία και διατήρηση ενός μεγάλου δικτύου επιφανειακών περισσότερο κοινωνικών επαφών, και όχι μόνο, μέσω των οποίων το άτομο μπορεί να βρει υποστήριξη, κατανόηση, επιβεβαίωση και να αποκτήσει έτσι μια πληρέστερη και καλύτερη εικόνα για τον εαυτό του.

Η κριτική που δέχτηκε αυτό το ρεύμα θεωρητικών είναι ότι αντιμετωπίζουν μονομερώς το φαινόμενο του Facebook παραγνωρίζοντας κινδύνους που μπορεί αυτό να επιφυλάσσει στους χρήστες του λόγω της αποκάλυψης στοιχείων σε αυτό (cyberbullies, εξάρτηση, επικίνδυνη συμπεριφορά κλπ) (Valenzuela, Park & Kee, 2009), καθώς και της δημιουργίας ασαφών ορίων μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού. Έτσι, μπορεί μεν να γίνεται λόγος για την πολύ θετική κοινωνικοποίηση των χρηστών του, αλλά εντούτοις παραγνωρίζεται ότι πολλά στοιχεία των χρηστών, τα οποία ανακοινώνονται για χάρη της ανάπτυξης και διατήρησης των επαφών τους, χρησιμοποιούνται τόσο για διαφημιστικούς σκοπούς ή έρευνας αγοράς (Maranto & Barton, 2010) όσο και από εργοδότες (Smith & Kidder, 2010) ή την αστυνομία (Debatin, Lovejoy, Horn & Hughes, 2009) για την επιλογή ή τον εντοπισμό των ατόμων αυτών. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι λόγω αυτών των χαρακτηριστικών που παρέχει το Facebook, έχουν ανέβει κατακόρυφα οι μετοχές του, καθώς είναι ένα μέσο κατάλληλο για διαφήμιση, προώθηση και μέτρηση τάσεων, συμπεριφορών και προτιμήσεων ενός μεγάλου αριθμού ατόμων (Debatin, Lovejoy, Horn &

Hughes, 2009). Ακόμα, παρότι αναγνωρίζεται η θετική του επίδραση στην δημιουργία ασθενών δεσμών, θεωρείται ότι μετακινεί τα άτομα από την κατά πρόσωπο αλληλεπίδραση στην εικονική, δημιουργώντας έναν χώρο όπου το άτομο μπορεί να παρουσιάσει τον εαυτό του όπως εκείνο κρίνει (Smith & Kidder, 2010), με ό,τι αυτό συνεπάγεται όσον αφορά την πραγματική του ταυτότητα και τις αλληλεπιδράσεις του με τους άλλους.

Η Τρίτη άποψη, δεν αντιμετωπίζει το Διαδίκτυο και ειδικότερα το Facebook ως καλό ή κακό *per se*. Αντίθετα, επιχειρεί να μελετήσει την χρήση που κάνει το υποκείμενο και τους ατομικούς παράγοντες που συντελούν ή μη στην αύξηση ή στην μείωση του κοινωνικού του κεφαλαίου καθώς και στην ψυχική του υγεία (Valenzuela, Park & Kee, 2009; Bessiere, Kiesler, Kraut & Boneva, 2008). Βλέπουμε, λοιπόν, μια μετακίνηση από τις δύο προηγούμενες θέσεις, οι οποίες έβλεπαν και χαρακτήριζαν το ίδιο το μέσο ως θετικό ή αρνητικό, θεωρώντας ότι ενυπήρχε μια συγκεκριμένη ποιότητα ή φύση που το χαρακτήριζε εξ αρχής ως βλαβερό ή μη (Williams, 2006). Οι θεωρητικοί που ενστερνίζονται αυτή τη θέση, κινούνται στο ίδιο μήκος κύματος με τον διαχωρισμό της Ferlander (2003) που κάνει λόγο για δραστηριότητες κοινωνικές και μη εντός του Διαδίκτυο. Σε αυτή την διάκριση αποδίδει ο Resnick (2002) και τα αντιφατικά αποτελέσματα που προκύπτουν από τις έρευνες. Αν λοιπόν, το άτομο ασχολείται με δραστηριότητες που στόχο έχουν την ψυχαγωγία και την διασκέδαση, τότε ναι το Facebook επιδρά αρνητικά στο κοινωνικό κεφάλαιο του, καθώς αφιερώνει χρόνο σε μη κοινωνικές πτυχές του εν λόγω site. Αν αντίθετα, επικεντρώνει το ενδιαφέρον του σε κοινωνικές δραστηριότητες, να επικοινωνεί, δηλαδή, και να αλληλεπιδρά με άλλα άτομα, τότε θεωρείται ότι το Facebook, επιδρά θετικά στο κοινωνικό κεφάλαιο του ατόμου. Οι Bessiere, Kiesler, Kraut και Boneva (2008), στην έρευνά τους κατέληξαν ότι η χρήση που κάνει το άτομο στο Διαδίκτυο είναι σε άμεση συσχέτιση με τα επίπεδα κατάθλιψης του ατόμου. Έτσι, άτομα που χρησιμοποιούν το εν λόγω μέσο για να επικοινωνήσουν με την οικογένειά τους και τους φίλους τους, συγκεντρώνουν μικρά ποσοστά κατάθλιψης, σε αντίθεση με άτομα που το χρησιμοποιούν για να γνωρίσουν καινούριο κόσμο και να ψυχαγωγηθούν.

4.6 Ανακεφαλαίωση

Συμπεραίνεται λοιπόν, από τις έρευνες που έχουν διεξαχθεί και τις αντικρουόμενες τάσεις, ότι το Facebook είναι αρκετά νέο για να μπορέσουμε να μετρήσουμε άμεσα τις συνέπειές του πάνω στις διαπροσωπικές σχέσεις. Τα 3 χρόνια που αυτό είναι προσβάσιμο στο ευρύ κοινό δεν επαρκούν ώστε να

βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα που θα μας επιτρέψουν να μιλήσουμε υπέρ ή κατά αυτού. Ακόμα, τόσο η θεωρητική όσο και ερευνητική προσπάθεια έδειξε ότι είναι πολύ συνθετότερο ως μέσο και ως «φαινόμενο» για να χαρακτηριστεί απλά μελετώντας τις πτυχές του και παραγνωρίζοντας τόσο τον παράγοντα χρήστη όσο και τις ιδιαίτερες κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι το πρώτο SNS, το οποίο δημιουργήθηκε το 1995, αν και πληρούσε τις προδιαγραφές να είναι επιτυχημένο έκλεισε (Ellison & Boyd, 2007). Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι έπρεπε να ωριμάσουν κάποιοι παράγοντες για να «ριζώσουν» αυτού του είδους τα site στις ζωές των ανθρώπων. Θα πρέπει, λοιπόν, να λάβουμε υπόψη μας τόσο τον ατομικό παράγοντα, δηλαδή τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του υποκειμένου και της χρήσης που αυτό κάνει μέσα στο Facebook, προκειμένου να διαπιστώσουμε αν τελικά αυξάνει ή μειώνει το κοινωνικό κεφάλαιο όσο και τα οφέλη που αυτό καρπώνεται από την χρήση του Facebook, προκειμένου να δούμε τι ανάγκες του καλύπτει και έγινε απαραίτητο στοιχείο της καθημερινότητάς του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Νέοι και «φιλία» στο Facebook

«Θα έπρεπε να είναι κανένας ποιητής, και μάλιστα μεγάλος, προκειμένου να μιλήσει επάξια για τη φιλία των νέων».

M. Debesse (Κοσμόπουλος, 2006:208)

5.1 Εισαγωγή

Η νεότητα είναι μία περίοδος κατά την οποία το άτομο τελειοποιείται και σταθεροποιείται. Ο Κοσμόπουλος (1985) χωρίζει την νεότητα ως προς τα χαρακτηριστικά της στον ιδανισμό, αναφέροντας ότι η νεανική ηλικία αναζητά τα ιδανικά, τις αξίες, πρωτοστατεί στον αγώνα για ελευθερία, δικαιοσύνη, αξιοπρέπεια. Όμως δεν ταυτίζει την εφηβική ηλικία με την νεανική. Αυτές διαχωρίζονται αφού οι έφηβοι είναι ένα ηφαίστειο, χωρίς συνείδηση και δρουν άτακτα.

Αντίθετα η νεανική αντίδραση, πηγάζει από μία σειρά με υψηλόφωνα συναισθηματικό – διανοητική θεώρηση της ζωής. Η επαναστατικότητα του νέου έχει αντικειμενικότητα και δεν επικεντρώνεται στα ατομικά αλλά στα εξωατομικά πεδία. Στην εφηβική αμφισβήτηση φαίνεται η σύγχυση που υπάρχει γύρω από τον εαυτό του ατόμου. Οι συγκρούσεις που δημιουργούνται, δείχνουν μία μάχη μεταξύ των αρχών της ηδονής, της πραγματικότητας και του ονείρου. Σαφώς ο ιδανισμός του νέου τον επηρεάζει λοιπόν, σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του (Κοσμόπουλος, 1985). Επιπλέον ο νέος άνθρωπος ετοιμάζεται να υλοποιήσει πολλές από τις κοινωνικές αντιλήψεις του και όπως λέει ο Adler (Παρασκευόπουλος, 1988) η δυνατότητα εκπλήρωσης των τριών υποχρεώσεων στη ζωή του, εξαρτώνται από το κοινωνικό του ενδιαφέρον. Δηλαδή την εργασία, την φιλία, τον έρωτα.

Ο οραματισμός αρχίζει στην ώριμη ηλικία και πραγματώνεται σιγά-σιγά. Το σχέδιο ζωής κατά τον Κοσμόπουλο (2006) στηρίζεται στην εικόνα που έχει το άτομο για το Εγώ του. Το σχέδιο αυτό επηρεάζεται από το κοινωνικό

περιβάλλον, τους φίλους, την οικογένεια και επηρεάζεται από προβλήματα προσωπικής επιβεβαίωσης, καριέρας, κοινωνικής προσαρμογής, γνωσιολογικά, ερωτικά και κοσμοθεωριακά. Έτσι περνούν σε άρνηση, αμφισβήτηση και οδηγούνται σε ωρίμανση. Για τον Freud ώριμο άτομο είναι αυτό που αγαπά και εργάζεται (Κοσμόπουλος, 2006; Παπαδόπουλος, 1990).

Μία από τις βασικές και αδιαφιλονίκητες ιδιότητες των νέων είναι αυτή της απορίας, αφού στερούνται πείρας και γνώσης. Θέλουν να γνωρίσουν και να κατανοήσουν τον κόσμο στον οποίο εισέρχονται. Η φιλομάθεια εξάλλου και η φιλοπεριέργεια αποτελούν ούτως ή άλλως χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης γενικά. Έτσι το άτομο μπορεί να προσαρμοστεί στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Η διαδικασία όμως της μάθησης γεννά και αμφισβήτηση. Ο νέος φιλτράρει τις απόψεις, ιδέες, τις οποίες έρχεται αντιμέτωπος. Εξερευνεί την αλήθεια και την ορθότητα τους. Δε δέχεται άκριτα, αναίτιολόγητες γνώσεις. Αυτό αποτελεί απειλή για τους μεγαλύτερους γιατί δοκιμάζονται οι ιδέες τους, η κοσμοθεωρία τους και εν γένει όλη τους η ζωή, αφού οι νέοι μπορεί να οδηγηθούν και στην απόλυτη άρνηση των πάντων. Να αγγίξουν το μηδέν και λιθαράκι, λιθαράκι μετά να συνθέσουν μία νέα κοσμοθεωρία, ένα νέο θεσμικό δίκτυο που να αποδεικνύει αρκούτως αξίες, ιδανικά, θεσμούς. Σαφώς όλη αυτή η διαδικασία είναι εξοντωτική. Οι νέοι δεν θα πρέπει να καταλύουν καθιερωμένους θεσμούς. Είναι απαραίτητο η κριτική να συνδυάζεται με αντικειμενικότητα και διάθεση βελτίωσης και αναδόμηση των κακών κειμένων. Άλλωστε η βάση αποτελεί βασικό συστατικό δόμησης μιας εναργούς κοινωνίας. Το ιδεώδες δεν επιτυγχάνεται σχεδόν ποτέ αν και αυτή είναι η τάξη των νέων. Η δημιουργία δηλαδή, ενός τέλει δόγματος. Αυτό είναι έντονο στους νέους, γιατί δεν έχουν δοκιμάσει απογοητεύσεις, αποτυχίες ή συμβιβασμούς. Θεωρούν ότι το μέλλον τους ανήκει και προσπαθούν να το δομήσουν όσο το δυνατό καλύτερα για τους ίδιους (Κίτσιος, 1983).

5.2 Θεωρητικές προσεγγίσεις για την νεανική ηλικία

5.2.1 Ατομική ψυχολογία του Adler.

Στην παραπάνω θεωρία διαφοροποιείται ο Adler, ο οποίος θεωρεί το άτομο κοινωνικό ον (Παρασεκυόπουλος, 1988). Υπάρχει τελολογική ερμηνεία δηλαδή της συμπεριφοράς του. Η ανάπτυξη του ατόμου είναι σύμφυτη με τον κοινωνικό περίγυρο του. Εκεί ή αναγνωρίζεται ή αποτυγχάνει και οδηγείται σε συμπλέγματα κατωτερότητας. Κατά τον Adler δεν υπάρχουν στάδια (Πιπερόπουλος, 1995). Η συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα συγκεκριμένου τρόπου ζωής που ακολουθεί το κάθε άτομο ξεχωριστά και αξιολογείται

σύμφωνα με την γνώμη που έχει για τον εαυτό του, για τον κόσμο, για το περιβάλλον του. Σημαίνων είναι ο ρόλος λοιπόν και της οικογένειας σε αυτό (Παρασκευόπουλος, 1985) .

Ο Adler ονομάζει την ψυχολογία του “Ατομική ψυχολογία,, και βασίζεται στην Κοινωνική αναγνώριση. Όταν το άτομο έχει συναισθήματα μειονεξίας μπορεί να οδηγηθεί σε άσχημη συμπεριφορά με ελαττωματικά σωματικά χαρακτηριστικά όπως δυσμορφία ή σεξουαλική ανεπάρκεια. Αν μπορέσει να ξεπεράσει αυτά τα συμπλεγματικά συναισθήματα τότε αντισταθμίζει τη συμπεριφορά του. Πολλές φορές άτομα με παρεκκλίνουσα συμπεριφορά έχουν διακριθεί σε άλλους τομείς και έτσι έχουν ξεπεράσει τις “μειονεκτικές καταστάσεις,,. Παραδείγματα έχουμε πολλά και αξιόλογα. Ο Τραυλός Δημοσθένης προέκυψε δεινός ρήτορας. Ο Κουφός Beethoven εξαιρετος μουσικοποιός. Άτομα από την άλλη που δεν μπορούν να διακριθούν για να αντισταθμίσουν το πρόβλημα τους, οδηγούνται σε ακραίες συμπεριφορές προκειμένου να κερδίσουν το ενδιαφέρον, όπως ο Ηρόστρατος που έκαψε το ναό της Εφέσου για να μείνει στην ιστορία. Αυτό συμβαίνει γιατί συγκρούονται η ορμή για επικράτηση με την αδυναμία του ατόμου να λειτουργήσει θετικά (Τόμπσον, 1992) .

Βασικό στοιχείο για την ίαση των νεκρώσεων είναι η τόνωση της αυτοεκτίμησης, του αυτοσυναισθήματος. Γι’ αυτό ο Adler τονίζει τη σημασία της οικογένειας για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Ωστόσο ο Adler πιστεύει ότι τα μεγάλα επιτεύγματα οφείλονται στην προσπάθεια του ατόμου για εξισορρόπηση του συμπλέγματος μειονεξίας (Pervin & John, 1999). Πολλές φορές το άτομο, βιάζεται να μεγαλώσει για να καλύψει τις αδυναμίες του. Προσπαθεί επί τροχάδην να ικανοποιήσει την έμφυτη τάση του για αναγνώριση και επικρότηση των προσπαθειών του. Όταν αυτό είναι επιτυχές μιλούμε για θετικό συναίσθημα. Σε αρκετές όμως τα άτομα που πιέζονται να αποδείξουν ικανότητα, οδηγούνται σε εκ διαμέτρου αντίθετα αποτελέσματα. Δηλαδή δημιουργούνται προσωπικότητες συμπλεγματικές που παρόλο που παλεύουν ανασφάλειες ή αδυναμίες, βρίσκονται όλο και πιο βαθιά μέσα σε αυτές. Ένα τέτοιο ενδεχομένως να μην έχει τόσες πολλές αδυναμίες. Τις δημιουργεί όμως το άγχος του και η ψυχολογική του σύγχυση (Richard, 1987).

Τέτοια άτομα σύμφωνα με τον Adler δεν κατανοούν ότι δεν υπάρχουν ιδανικά άτομα. Αλλά άτομα που έχουν συνείδηση της προσωπικότητας και του εαυτού τους και προσεγγίζουν την εξιδανικευμένη συμπεριφορά χωρίς να εμβάλλονται σε αυτήν. Κανείς δεν είναι τέλειος, όλοι προσπαθούν. Αυτή η αρχή είναι δύσκολο να κατανοηθεί από άτομα με αδυναμίες. Στόχος της αγωγής κατά τον Adler πρέπει να είναι ο καθορισμός μιας θετικής εικόνας και ο θετικός απολογισμός της επιτυχίας που σαφώς ξεπροβάλλει μέσα από τις αποτυχίες (Καλούρη – Αντωνοπούλου, 2005). Σημαντικό ατόπημα όμως της θεωρίας του

Adler είναι ότι δεν περιέλαβε το συναίσθημα της ανωτερότητας που έχει σοβαρά άσχημες επιπτώσεις, αρκετά συχνά για το άτομο και την κοινωνία (Παρασκευόπουλος 1985) .

5.2.2 Αναλυτική ψυχολογία του Jung.

Ο Carl Jung, ελβετός ψυχολόγος και ψυχίατρος, στην θεωρία του **Αναλυτική Ψυχολογία** εστιάζει στις φυλετικές βάσεις της προσωπικότητας. Τις κληρονομικές δηλαδή προδιαθέσεις ,οι οποίες καθορίζουν τη διαγωγή του ατόμου, καθώς και ποιες από τις εμπειρίες του που θα γίνουν συνειδητές στη μετέπειτα ζωή του ατόμου. (Παντζάρη-Παπανδρέου,1977:319) Ο Jung διέκρινε σε κάθε άτομο το συνειδητό (το εγώ), το ατομικό ασυνείδητο, το συλλογικό ασυνείδητο, την «περσόνα», την σκιά, το Anima και το Animus.

Το **συνειδητό** ή **απρόσωπο ασυνείδητο**, είναι το μέρος της ψυχής ,το οποίο αποτελούν οι συνειδητές αντιλήψεις, οι σκέψεις, οι αναμνήσεις και τα συναισθήματα.

Το **συλλογικό ασυνείδητο** είναι το ισχυρότερο από τα συστήματα της ψυχής και περιέχει τις συλλογικές πεποιθήσεις και τις εμπειρίες της φυλής (τις οποίες κληρονόμησε το άτομο από τους προγόνους του). Οι αναμνήσεις της φυλής του ατόμου λέγονται αρχέτυποι και προδιαθέτουν τον άνθρωπο να σκέπτεται, να δρα και να αισθάνεται με συγκεκριμένο τρόπο.

Το **ατομικό -προσωπικό ασυνείδητο**, είναι το μοναδικό απόρρητο ασυνείδητο του ατόμου. Το ατομικό ασυνείδητο αποτελείται από εμπειρίες που κάποτε ήταν συνειδητές ,αλλά το άτομο πια τις έχει απωθήσει.

Το περίβλημα της προσωπικότητας ονομάζεται «**περσόνα**» (η μάσκα). Είναι το μέρος της προσωπικότητας ,το οποίο προβάλλεται στον εξωτερικό κόσμο. Πρόκειται για το «μέσο» που βοηθά τους ανθρώπους να αντεπεξέλθουν και να προσαρμοστούν στους κοινωνικούς ρόλους που απαιτεί η κοινωνία.

Από την άλλη πλευρά, το πιο βαθιά ασυνείδητο, και «σκοτεινό» κομμάτι της προσωπικότητας, ονομάζεται «**Σκιά**». Εμπεριέχει τα ζωικά ένστικτα (ανεπιθύμητες σκέψεις, πράξεις και συναισθήματα), που ο άνθρωπος κληρονόμησε κατά την εξέλιξη του από κατώτερες ζωικές μορφές.

Το **Animus** είναι όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα ανδρικής κατασκευής (διανοητισμού, ή άμεσης δράσης) και το **Anima** είναι τα γυναικεία γνωρίσματα (συναισθηματισμού, διαίσθησης, έντονης και μέχρι αυτοθυσία αφοσίωσης). Κάθε άνδρας έχει ένα συμπληρωματικό στοιχείο, την **Anima** και

κάθε γυναίκα ένα ανδρικό στοιχείο, τον **Animus**. (Παντζάρη-Παπανδρέου,1977:320-321)

5.2.3 Ανθρωπιστικό μοντέλο του Maslow.

Μία πιο άρτια ανάλυση περί των βασικών ανθρώπινων αναγκών κάνει ο Abraham Maslow (1954) ο οποίος θεωρεί ότι υπάρχει μία ιεραρχική κλίμακα στην κάλυψη αναγκών του ατόμου. Έτσι λοιπόν υπάρχει η ανάγκη για επιβίωση που περιλαμβάνει τις φυσιολογικές βιολογικές ανάγκες του ατόμου, τροφή, ύπνο, ενδυμασία, που καθορίζονται από το περιβάλλον του, την ηλικία και τον χαρακτήρα του.

Έπειτα υπάρχει η συναισθηματική ανάγκη για ανθρώπινη επαφή και ασφάλεια. Το άτομο σκέφτεται και το αύριο όχι μόνο το σήμερα. Φροντίζει για την υγεία και τα γηρατιά του. Φροντίζει για την συναισθηματική του πλήρωση την αγάπη. Η αγάπη προσλαμβάνεται από την οικογένεια, το φιλικό περιβάλλον, από τους γονείς, από την ερωτική σχέση των ατόμων. Η έλλειψη αγάπης οδηγεί σε αφόρητα συναισθήματα, θλίψη, λύπη, μοναξιά, οργή, απελπισία και σίγουρα οδηγεί σε ακραίες πράξεις.

Σημαίνουσα όμως είναι και η κοινωνική ανάγκη, για προβολή και αποδοχή της

προσωπικότητας μας των απόψεων και της υπόστασης μας. Γι' αυτό και το άτομο εντάσσεται, σε διάφορες ομάδες που πληρούν τις προϋποθέσεις που έχει θέσει. Μέσα από αυτές τις ομάδες δημιουργούνται σχέσεις μέσω των οποίων αποκτάται η κοινωνική αναγνώριση(Elliott ;Kratochwill; Travers).

Κατόπιν ο Maslow μιλά για τις αισθητικές ανάγκες κατά τις οποίες το άτομο επιζητά την αναγνώριση της προσωπικής και επαγγελματικής του ζωής. Φήμη δηλαδή , κύρος, δόξα, εκτίμηση.

Τέλος οι πνευματικές ανάγκες περιέχουν τις θρησκευτικές, πνευματικές και μεταφυσικές αναζητήσεις. Αυτές οι ανάγκες σχετίζονται με την ατομική εσωτερική ολοκλήρωση του ατόμου και εξαρτώνται από την δημιουργικότητα του. Κατά τον Maslow πρέπει το άτομο να ικανοποιήσει τις ανάγκες που προαναφέρθησαν που είναι πρωταρχικές για να προχωρήσει μετά σε άλλο στάδιο(Σταθόπουλος, 2005).

5.2.4 Βιοκοινωνική θεωρία του Erikson.

Ένας άλλος μαθητής του Freud και αποστασιωμένος από τις απόψεις του δασκάλου του είναι ο Erik Erikson. Προσπαθεί να φτιάξει μία θεωρία την βιοκοινωνική που είναι πάντρεμα της βιολογικής θεωρίας του Freud και της κοινωνιολογικής του Adler και άλλων. Ο Erikson έχει την πεποίθηση ότι το άτομο δεν διαμορφώνεται ολοκληρωτικά κατά την παιδική ηλικία και δεν σταματά να εξελίσσεται με το τέλος της εφηβείας. Το άτομο κατά τον Erikson είναι ένα ον που εκπλήσσει διαρκώς, είναι ευρηματικό και ενεργητικό καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του καθώς σε κάθε ηλικία έχει να αντιμετωπίσει ανάγκες, συνθήκες στις οποίες πρέπει να προσαρμοστεί και διαφορετικούς στόχους που πρέπει να ικανοποιήσει. Όμως η μεγαλύτερη αναπτυξιακή κρίση που επιτελείται στην αρχή της ενηλικίωσης είναι η κατάκτηση της οικειότητας στις σχέσεις (Perrotto, 2004)

Για παράδειγμα το άτομο στη βρεφική ηλικία εξαρτάται από τους γονείς του, στόχος του είναι η επιβίωση. Στη νηπιακή ηλικία το άτομο αποκτά την ικανότητα της σημαντικής κίνησης, της πνευματικής εγρήγορσης με το να αναγνωρίζει αντικείμενα ή να τα προφέρει. Έχει την ανάγκη να ξεφύγει και σιγά-σιγά να ανεξαρτητοποιηθεί να ελέγξει το περιβάλλον, να αναγνωρίσει τον εαυτό του. Φαίνεται λοιπόν, ότι σε κάθε περίοδο της ζωής του, ο άνθρωπος, αντιμετωπίζει μία “ αναπτυξιακή κρίση, και η λύση της εξαρτάται από το είδος της αλληλεπίδρασης του Εγώ με το κοινωνικό περιβάλλον (Hayes, 1998).

Για παράδειγμα το παιδί στη βρεφική ηλικία αντιλαμβάνεται ότι οι γονείς του σπεύδουν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες του αμέσως έτσι αναπτύσσει το συναίσθημα της βασικής εμπιστοσύνης. Σε αντίθετη περίπτωση, το παιδί αισθάνεται την αδιαφορία και έτσι καταλαμβάνεται από το συναίσθημα της δυσπιστίας. Το ίδιο διαπιστώνεται και στην νηπιακή ηλικία που, όπως προαναφέρθη, το παιδί θέλει να αυτενεργεί, να αυτονομηθεί δειλά- δειλά. Αν οι γονείς είναι υπερπροστατευτικοί και δεν του αφήνουν πεδίο, τότε στο παιδί θα γεννηθούν συναισθήματα ντροπής, ενοχής, αμφιβολία. Ο Erikson αναλύει οκτώ βασικές αναπτυξιακές κρίσεις του Εγώ που αναφέρονται σε όλη την διάρκεια της ζωής του ανθρώπου. Το άτομο σε αυτά τα στάδια, αναπτύσσεται, διαμορφώνει άποψη, αντιλαμβάνεται τον εαυτό του, το περιβάλλον του. Το κάθε στάδιο εμπεριέχει δύο έννοιες αντίθετες, μία θετική και μία αρνητική (Hayes, 1998).

Αρχικά είναι η Εμπιστοσύνη και η Δυσπιστία: (γέννηση – 2 ετών). Αναφέρεται στη βρεφική ηλικία που είναι άρρηκτα εξαρτώμενη από την γονεϊκή παρουσία. Το βρέφος νιώθει εμπιστοσύνη αν αισθάνεται αγάπη, περιποίηση, φροντίδα. Από την άλλη το βρέφος αισθάνεται καχυποψία, αν αδιαφορούν, το παραμελούν και το παραγκωνίζουν.

Η Αυτονομία – Αμφιβολία, αναφέρεται στην ηλικία 2 -3 ετών το παιδί τότε σιγά - σιγά σωματικά αυτονομείται, κινείται αρχίζει να εκφράζεται, ζητά πράγματα, νιώθει το περιβάλλον του αν δίνει έδαφος η οικογένεια. Αν όχι το παιδί περιορίζεται και έτσι δημιουργούνται συναισθήματα αμφιβολίας και σύγχυση. Η επόμενη αναπτυξιακή κρίση κατά τον Erikson είναι η Πρωτοβουλία με την Ενοχή. Καλύπτει την περίοδο από το 3^ο έως το 6^ο έτος της ηλικίας. Στην ηλικία αυτή το παιδί δεν λειτουργεί ασυνείδητα και ενστικτωδώς. Αρχίζει να συνειδητοποιεί και να λειτουργεί με βάση την ενεργητική πρωτοβουλία του. Αυτενεργεί και κινείται σύμφωνα με τα ερεθίσματα που δίδονται από το περιβάλλον του. Με την ενθάρρυνση των γονιών το παιδί λειτουργεί αυτόβουλα, ξεδιπλώνοντας την ενεργητικότητά του. Αν όμως δέχεται την κριτική των γονιών του, ότι δηλαδή αυτές οι ενέργειες του είναι ανούσιες, ανόητες τότε κλείνεται στον εαυτό του, διστάζει, μειονεκτεί και ντρέπεται.

Ακολουθεί η Φιλοπονία με την Κατωτερότητα. Η περίοδος αναφέρεται στην ηλικία των 6 έως 11 ετών. Στα χρόνια αυτά, το παιδί πηγαίνει στο σχολείο, εισέρχεται σε ένα νέο κοινωνικό περιβάλλον το οποίο εξερευνεί, δέχεται σχολικές γνώσεις, επιδίδεται σε δραστηριότητες νέες, έρχεται σε επαφή με άτομα και συνεργάζεται. Το παιδί εργάζεται και δραστηριοποιείται και αν ενθαρρυνθεί από το σχολείο και την οικογένεια τότε εξελίσσεται και εγκλιματίζεται. Αν όμως διακοπεί ο ενθουσιασμός του, τότε οδηγείται σε αταξίες, συγχύσεις και στο αίσθημα κατωτερότητας.

Το άτομο εξελίσσεται περαιτέρω στην ηλικία των 12 με 20 ετών που μιλούμε για την ταυτότητα και τη σύγχυση ρόλων το επόμενο ζευγάρι κατά τον Erikson. Στο σημείο αυτό το άτομο διαμορφώνει θεωρίες, νέες αξίες, ιδέες, μιμείται πρότυπα, διαχωρίζει αυτά που του ταιριάζουν και τα ακολουθεί. Κρίνει και επικρίνει. Προσπαθεί να ενώσει αρμονικά τα κομμάτια του πάζλ και στοχεύει στο ιδεώδες. Αν ο νέος κατορθώσει να συνενώσει το παρελθόν με το παρόν τότε θα δημιουργήσει μια ολοκληρωμένη ταυτότητα και μία υγιή προσωπικότητα. Το μέλλον εκτείνεται μπροστά τον ελπιδοφόρο. Αν όμως η σύνδεση αυτή αποτύχει τότε το άτομο θα καταληφθεί από σύγχυση, δεν θα έχει σαφή εικόνα του εαυτού του, δεν θα πορευθεί σωστά στο μέλλον γιατί έχει κρίσει ταυτότητας.

Η ηλικία των 20 με 34 ανταποκρίνεται στην αναπτυξιακή κρίση της Οικειότητας και Απομόνωσης. Εδώ το άτομο γίνεται παραγωγικό, έχει επιλέξει το επάγγελμα του, κινείται προς τη δημιουργία οικογένειας, έχει τη δική του κοσμοθεωρία. Αν το άτομο δώσει και δεχτεί αγάπη και αποδοχή, τότε αφοσιώνεται και δεν φοβάται μήπως καταρρακωθεί το Εγώ του και έτσι φτάνει στο συναίσθημα της οικειότητας. Στην περίπτωση όμως που το άτομο αποτύχει να δεχτεί και να δώσει αγάπη, αν αρνείται την αφοσίωση με φόβο την κατάλυση

του Εγώ του τότε φτάνει στην απομόνωση, τις συναισθηματικές διαταραχές και τις νευρώσεις (Παπαχρηστοφίλλου, 1992)

Το Πανανθρώπινο ενδιαφέρον και η Αυτοαπορρόφηση αποτελεί το επόμενο στάδιο της θεωρίας του Erikson που περιλαμβάνει την ηλικία 35 έως 60 ετών. Το στάδιο αναφέρεται λοιπόν στην ώριμη μέση ηλικία που το άτομο έχει εξασφαλιστεί επαγγελματικά, έχει προσαρμοστεί κοινωνικά και πρέπει να εργαστεί για να οικοδομήσει ένα καλύτερο μέλλον, να βάλει και αυτό το λιθαράκι του στα κοινωνικά δρώμενα. Όσοι λοιπόν δεν αποκτήσουν ένα οικουμενικό ενδιαφέρον καταλήγουν σε καταστάσεις αυτοαπορρόφησης. Το άτομο ασχολείται μόνο με τον εαυτό του, τις ανάγκες του, λειτουργεί με ιδιοτέλεια, αδιαφορεί για τους αλλήλους. Το πανανθρώπινο ενδιαφέρον ελλείπει. Το άτομο εγκλωβίζεται, δεν απελευθερώνεται, δεν εξελίσσεται.

Τέλος ο Erikson καταθέτει το στάδιο της Καταξίωσης και Απόγνωσης που καλύπτει την ηλικία των 60 ετών και άνω. Εδώ το άτομο αρχίζει να αποκόπτεται από τα κοινωνικά δρώμενα και τα επαγγελματικά. Κάνει μια ανασκόπηση της ζωής του, βαθμολογεί και ιεραρχεί τις επιτυχίες και τις αποτυχίες του, τον κύκλο της ζωής του. Αν υπερτερούν οι επιτυχίες τότε αγγίζει το αίσθημα της Καταξίωσης, της ολοκλήρωσης, Αντίθετα δοκιμάζει το συναίσθημα της απογοήτευσης αφού οι αποτυχίες του και οι σφαλερές του εκτιμήσεις τον κατακλύζουν. Ο Erikson με αυτή του τη θεωρία ανοίγει νέους δρόμους για την κατανόηση της ανθρώπινης στάσης. Ο άνθρωπος εξελίσσεται συνεχώς και μπορεί να δοκιμάσει την ευτυχία ή την δυστυχία με τις επιλογές του καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του (Παρασκευόπουλος 1985; Καλούρη – Αντωνοπούλου, 2005; Pervin & John, 1999). Σημαντική είναι η συμβολή του Erikson στην ερμηνεία της εφηβικής συμπεριφοράς, της κρίσης της Ταυτότητας . Οι θεωρητικές προσεγγίσεις σχετικά με τον σχηματισμό της ταυτότητας βασίζονται σε δύο τομείς. Τον ιδεολογισμό και τον διαπροσωπικό. Η ιδεολογική ταυτότητα συμπίπτει εννοιολογικά με την ταυτότητα του Εγώ του Erikson.

Περαιτέρω οι Ερευνητές διαχώρισαν τέσσερις επιμέρους ιδεολογικούς τομείς το επάγγελμα, τη θρησκεία, την πολιτική και την φιλοσοφία ζωής μαζί με τις προσωπικές αξίες. Από την άλλη ο διαπροσωπικός χώρος περιλαμβάνει πεδία όπως την οικογένεια, την φιλία, τις διαφυλικές σχέσεις, τον ρόλο του φύλου και την ψυχαγωγία. Οι νέοι λοιπόν έχουν τόσες ταυτότητες όσες είναι οι ομάδες ή τα πεδία που προαναφέρθηκαν γι' αυτό και το θέμα είναι πολυσήμαντο σύμφωνα με τον Herbert (Νόβα, Μακρή & Τσιμπουκλή, 2002).

Σύμφωνα με τον Erikson ο κάθε νέος αντιμετωπίζει μία κρίση ταυτότητας μέχρι τη στιγμή που ανακαλύπτει τον εαυτό του. Αν λοιπόν μέσα από περιήγηση βρεί τα μέτρα και σταθμά του Εαυτού του, τον γνωρίζει δηλαδή, τότε

έχει μία ολοκληρωμένη ταυτότητα και ξεφεύγει από την κρίση. Όταν όμως δεν υπάρχει σαφής εικόνα του εαυτού του οδηγείται σε σύγχυση, νιώθει ότι δεν ανήκει πουθενά, δεν πιστεύει σε συγκεκριμένες ιδέες, δεν έχει δεσμεύσεις, νιώθει αποκομμένος, απομονωμένος. Ένας νέος λοιπόν με αρνητική ταυτότητα, πολλάκις επιλέγει έστω και αρνητικά πρότυπα, προκειμένου να αποφύγει την αβεβαιότητα και το κενό. Στην περίπτωση αυτή όμως και πάλι ο έφηβος δεν γνωρίζει τον εαυτό του, δεν καθησυχάζει, δεν σταθεροποιείται. Και αυτή είναι εύκολο αφού η ταυτότητα τους έστω και αρνητική είναι δανεική από φίλους ή από τους γονείς. Δεν ακολουθεί δικούς του στόχους και θέσεις αλλά δοξασίες και αντιλήψεις άλλων. Έχει μια δοτή ταυτότητα όπως την ορίζει ο Erikson. Εμμένει αρκετά ο Erikson στην ταυτότητα αφού θεωρεί, ότι η αναζήτηση της, αποτελεί το κλειδί της εφηβείας. Η κοινωνική λοιπόν ταυτότητα αποκτάται μέσω της σχέσης με τους φίλους ενώ η σεξουαλική όταν ο έφηβος γνωρίσει, αγαπήσει και επιδεχθεί το σώμα του. Η επαγγελματική ταυτότητα ακολουθεί και κατακτάται όταν ο νέος αποκατασταθεί επαγγελματικά (Richard, 1987).

Όταν τα παραπάνω δεν αποκατασταθούν, ο νέος βρίσκεται σε σύγχυση. Βέβαια οι νέοι περνούν μία περίοδο σύγχυσης που είναι και εποικοδομητική αφού αναμένουν να δουν που θα καταλήξουν και τι είδους ταυτότητα θα διαμορφώσουν. Η περίοδος της αναμονής καλείται από τον Erikson ως παρατεταμένο μορατόριουμ. Οι νέοι εκεί πειραματίζονται, αναζητούν, δοκιμάζουν προκειμένου να φτάσουν στην κατάκτηση της ταυτότητας τους. Όταν οι νέοι δεν διαθέτουν ένα σταθερό σύνολο εσωτερικών κριτηρίων τότε απομακρύνονται από την ταυτότητα τους, μπερδεύονται. Προκειμένου να καλύψουν αυτή τη σύγχυση οδηγούνται στον κυνισμό. Οι ψυχολόγοι έχουν αποδεχτεί τη θεωρία του Erikson περί ταυτότητας. Ωστόσο όλοι οι έφηβοι δεν βιώνουν την κρίση της ταυτότητας όπως διατείνεται ο Erikson. Πρέπει να υπολογίσουμε το γεγονός ότι κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός και τα ίδια ζητήματα τα αντιμετωπίζει με διαφορετικούς τρόπους. Υπάρχουν περιπτώσεις και κατηγορίες.

5.3 Τα πεδία που προβληματίζουν τους νέους

Είναι κοινώς αποδεκτό, ότι η νεανική ηλικία είναι μια δύσκολη ηλικία για τον άνθρωπο. Ακολουθεί ως στάδιο την εφηβεία και ουσιαστικά καλείται να ολοκληρώσει την μετάβαση από την παιδική ηλικία στην ωριμότητα. Το σημαντικότερο εγχείρημα του νέου είναι η κατανόηση του ότι ο κόσμος δεν είναι μόνο δικός του αλλά και δικός του. Δεν αποτελεί αυτός το κέντρο του, αλλά ένα λιθαράκι σε αυτό που καλούμε κοινωνία. Και η κοινωνία είναι σκληρή

και ο ίδιος δεν αξιολογείται με τα συναισθηματικά κριτήρια των προσφιλών του συγγενών αλλά με αυστηρότερα (Κοσμόπουλος, 1981).

Σήμερα οι νέοι καλούνται να αντιμετωπίσουν ποικίλα προβλήματα. Αυτά τα προβλήματα δεν εντοπίζονται μόνο στον υλικό τομέα ή βιοποριστικό, αλλά κυρίως στον κοινωνικό και ψυχολογικό. Σαφώς και δεν ζυγίζονται τα προβλήματα σε λιγότερο σοβαρά ή περισσότερο αφού εξαρτώνται από την ιδιοσυγκρασία του ατόμου, τις κοινωνικές συνθήκες και τις εποχές που συμβαίνουν. Οι εποχές διαμορφώνουν χαρακτήρες, οι συνθήκες διαμορφώνουν συνειδήσεις. Ανάλογα με τα προβλήματα διαπλάθονται οι άνθρωποι (Rogers 1999; Giddens 2002; Κουγιουμουτζάκης, 1997).

Ο νέος γενικά βρίσκεται σε μία κατάσταση να επιλέγει και σε ένα δίλημμα για το αν θα επιλέξει το σωστό επάγγελμα, τη σωστή δραστηριότητα. Η επιλογή του αυτή είναι σημαντική αφού επηρεάζει όλη του τη ζωή. Επηρεάζεται στην κρίση του αυτή από το φιλικό περιβάλλον, το οικογενειακό, το κοινωνικό αφού επιζητά οικονομική και κοινωνική αναγνώριση. Συνήθως από την επαγγελματική δραστηριότητα ενός ατόμου, αντλούμε πληροφορίες και για την ιδιοσυγκρασία του (Παπαδόπουλος, 1990).

Η αναζήτηση όμως του νέου, δε σταματά στον εργασιακό τομέα αλλά επεκτείνεται και σ' αυτόν των διαπροσωπικών, διαφυλικών σχέσεων. Η επαφή με το άλλο φύλο συντελείται στην νεανική ηλικία. Αυτή η επαφή αλλάζει δεδομένα, καθορίζει κάθε διάσταση της ατομικής και συλλογικής μας ζωής. Διερευνάται εκ νέου η προσωπικότητα του ατόμου, τίθενται νέα μέτρα και σταθμά.

Εναλλάσσονται συναισθήματα όπως χαρά, λύπη, άγχος, ανασφάλεια, ορμή, απογοήτευση, ευτυχία. Αν ο νέος αντιμετωπίσει αρνητικά συναισθήματα όπως απόρριψη σ' αυτήν την ηλικία, ενδεχομένως να τραυματιστεί ψυχικά και να επηρεαστεί η μετέπειτα ζωή του. Πάντα όμως οι θετικές εμπειρίες στις διαφυλικές σχέσεις ενισχύουν την αυτοπεποίθηση του νέου και αντλεί δύναμη για να εξελιχθεί (Κλέγκχορν, 1998).

Μέσα σε όλα διαπιστώνεται και κρίση στις αξίες και τα ιδανικά που παλιά δε συνέβαινε υπήρχαν μέτρα και σταθμά. Τώρα όλα αμφισβητούνται, ο αμοραλισμός επικρατεί, η ανειλικρίνεια και η υποκρισία επίσης. Οι ανθρώπινες σχέσεις κλονίζονται όπως και η επικοινωνία και ο ανθρωπισμός. Σε μία τρυφερή ηλικία, ο νέος βρίσκεται αντιμέτωπος με την αδιαφορία, τον ωχαδελφισμό, την ψυχρότητα που εμπεριέχονται στην κοινωνία. Πρέπει να καταλάβει μεγάλη προσπάθεια προκειμένου να διαπαιδαγωγηθεί άρτια και να βγει αλώβητος, από τις Σκύλες και τις Χάρυβδες των καιρών του. Πρέπει να ξεπεράσει την επιφανειακότητα, τον ατομικισμό, την έκλυση ηθών προκειμένου

να διαμορφώσει υγιή ταυτότητα και να δημιουργήσει νέο κόσμο (Παπανούτσος, 1972).

Όπως διαφαίνεται λοιπόν τα πεδία που ξεδιπλώνονται είναι πληθώρα στην νεανική ηλικία και ο νέος πρέπει να τα διερευνήσει όλα και να βγει αλώβητος προκειμένου να δημιουργήσει υγιή ταυτότητα (Κλέγκχορν, 1998).

5.4 Γιατί οι νέοι επενδύουν στο Facebook;

Προκειμένου να απαντηθεί το γιατί οι νέοι και γενικότερα οι άνθρωποι χρησιμοποιούν το Facebook έχουν γίνει ποικίλες ερευνητικές προσπάθειες. Οι προσπάθειες αυτές εστιάστηκαν στην αναζήτηση των κινήτρων και των ιδιαίτερων αναγκών που δύνανται να ωθήσουν στην υιοθέτηση αυτού του μέσου στην καθημερινότητά των ανθρώπων. Σύμφωνα με τους Brandzaeg και Heim (2009) και Kwon και Wen (2009), το άτομο επιδιώκει, μέσα από το Facebook, να καλύψει κοινωνικές ανάγκες, δηλαδή, την επικοινωνία με άλλα άτομα και την διαμόρφωση-επιβεβαίωση της κοινωνικής του ταυτότητας. Οι Ellison, Steinfield και Lampe (2007 & 2008) και Gangadharbatla (2008) αναφέρουν επιπλέον, τον παράγοντα της αυτοεκτίμησης, που όμως συσχετίζεται άμεσα με την ταυτότητα, μιας και η επιβεβαίωση ή η μη κάποιων ή όλων των χαρακτηριστικών του ατόμου επιδρά θετικά ή αρνητικά στην εικόνα που έχει για τον εαυτό του. Ενώ ο Jung (2009) και η Boyd (2008) θεωρούν την κοινωνική στήριξη που μπορεί να λάβει το άτομο ως σημαντικό κίνητρο προς χρήση του site, μιας και απορρέει από το κοινωνικό κεφάλαιο του ατόμου. Κατ'αυτόν, το υποκείμενο στρέφεται εκεί επειδή το μέσο αυτό συγκεντρώνει κάποια χαρακτηριστικά που το καθιστούν «ιδανικό». Για παράδειγμα, το γεγονός ότι ξεπερνά τα γεωγραφικά εμπόδια, ότι υπάρχει η προστασία του ότι ο καθένας είναι στον χώρο του και επομένως μπορεί να σκεφτεί και να σχεδιάσει τι θα γράψει και πότε, καθώς και ότι είναι ένα μέσο οικονομικό, δίνει τη δυνατότητα σε μια πλατιά γκάμα ανθρώπων να αναζητήσει μέσα σε μια τεράστια ανθρώπινη βάση δεδομένων, την υποστήριξη που χρειάζεται. Επιπλέον παράγοντες που επιδρούν ενισχυτικά προς τα κίνητρα είναι, σύμφωνα με τους Kwon και Wen (2009), η ευκολία στην χρήση της τεχνολογίας (perceived ease of use), η χρησιμότητά της για την πραγματοποίηση της επιδιωκόμενης ανάγκης (perceived usefulness) και η παρότρυνση από τρίτους (perceived encouragement). Ο Joinson (2008), κάνει λόγο πέρα από τις κοινωνικές και συναισθηματικές ανάγκες, για την δυνατότητα να αντλεί το άτομο πληροφορίες από το Facebook, πάνω σε θέματα που το αφορούν, όπως μουσική, συμβάντα

κλπ. Έγινε προσπάθεια λοιπόν, να διατυπωθεί ένα θεωρητικό πλαίσιο που θα εξηγούσε την συμπεριφορά του ατόμου προς την εκπλήρωση των αναγκών του.

Η θεωρία η οποία χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον από την επιστημονική κοινότητα για να δώσει απαντήσεις για το πώς χρησιμοποιεί το άτομο την τεχνολογία για να καλύψει τις ανάγκες του είναι η «Uses and gratification theory» (Brandtaeg & Heim, 2009; Giles, 2003; Beaudoin, 2008). Οι LaRose, Mastro και Eastin (2001) κάνουν λόγο για τρεις κατηγορίες αναγκών. Η πρώτη αναφέρεται στην επιθυμία για διασκέδαση και ψυχαγωγία, η δεύτερη στην σπουδαιότητα των κοινωνικών σχέσεων και της αλληλεπίδρασης για το άτομο και η τρίτη στην διαμόρφωση της ταυτότητας (LaRose, Mastro & Eastin, 2001; Beaudoin, 2008). Ο Joinson (2008), κατέληξε σε επτά χρήσεις του Facebook, την ανάγκη για επαφή, την διαμόρφωση της κοινωνικής ταυτότητας, τις φωτογραφίες, την ικανοποίηση, την κοινωνική αναζήτηση, το σερφάρισμα και τις ανανεώσεις στο στάτους των χρηστών. Οι Ellison, Steinfield και Lampe (2006), κάνουν λόγο για τέσσερα κίνητρα. Το πρώτο είναι η διατήρηση των επαφών της «πραγματική» ζωής. Μέσω του Facebook, λοιπόν, τα άτομα επιδιώκουν τόσο να κρατήσουν παλιούς φίλους και συμμαθητές που υπό άλλες προϋποθέσεις η επαφή αυτή θα είχε χαθεί, όσο και η γνωριμία νέων ανθρώπων, που αποτελεί και το δεύτερο κίνητρο (Raacke & Bonds-Raacke, 2008; (Swickert, Hittner, Harris & Herring, 2002; Ross, Orr, Sisic, Arseneault, Simmering & Orr, 2008). Σύμφωνα με αυτούς, η γνωριμία που θα προκύψει μέσα από το Facebook, στην συνέχεια θα μεταφερθεί στην πραγματική ζωή. Το τρίτο κίνητρο είναι η αναζήτηση πληροφοριών, που μπορεί να αφορούν την μουσική, γεγονότα, τάσεις κλπ. Το τέταρτο κίνητρο είναι αυτό της ψυχαγωγίας, όπου το συγκεκριμένο site καλείται να καλύψει τον ελεύθερο χρόνο των ανθρώπων μέσα από εφαρμογές, όπως τέστς, παιχνίδια κ.α.

Μια ακόμα θεωρητική προσέγγιση αναφέρεται στην διαδικασία η οποία θα οδηγήσει το άτομο να κάνει χρήση ενός προϊόντος. Η Disconfirmation Theory εξετάζει την σκέψη του ατόμου πριν και μετά την χρήση ενός αντικειμένου ή μιας υπηρεσίας. Έτσι, αν επαληθευτούν οι προσδοκίες του ατόμου για τα πιθανά αποτελέσματα της χρήσης ενός προϊόντος, η χρήση αυτή θα συνεχιστεί. Κεντρική έννοια της άποψης αυτής είναι η ευχαρίστηση. Αυτή, μας φέρνει στο μυαλό την πρώτη θεωρία που αναφέρθηκε, την uses and gratification theory, που και εκείνη συσχετίζει την χρήση με την κάλυψη-ικανοποίηση αναγκών. Αν, λοιπόν, για να επιστρέψουμε, το άτομο, πριν αγοράσει, για παράδειγμα, ένα προϊόν έχει μια εικόνα γι αυτό και για τα πιθανά οφέλη-ευχαρίστηση που θα λάβει από την χρήση του. Αν αυτή η αρχική άποψη επαληθευθεί μετά την χρήση του προϊόντος, τότε αναμένεται ότι το εν λόγω υποκείμενο θα συνεχίσει να αγοράζει το προϊόν (Oliver, 1980). Η Bhattacharjee (2001), επέκτεινε την θεωρία αυτή στο Ιντερνέτ και υποστήριξε ότι, και στην

περίπτωση των χρηστών της τεχνολογίας αυτής, η προσδοκώμενη ευχαρίστηση από την χρήση του εν λόγω μέσου είναι καθοριστική για την συμπεριφορά που θα εκδηλώσει το υποκείμενο στο μέλλον. Επομένως, αν το άτομο θεωρεί ότι μέσα από την χρήση του Facebook, θα μπορέσει να διατηρήσει επαφή με άτομα που θεωρεί σημαντικό να είναι στην ζωή του και ο στόχος αυτός επιτευχθεί, ικανοποιώντας την αρχική σκέψη-κίνητρο του, μέσα από το site, τότε είναι πολύ πιθανό αυτή η χρήση να έχει συνέχεια. Άρα, βλέπουμε, ότι το βασικό κίνητρο είναι έμμεσο και όχι άμεσο. Ενώ το παρουσιαζόμενο ως κίνητρο είναι οι διατήρηση των κοινωνικών σχέσεων, το ουσιαστικό κίνητρο είναι η ευχαρίστηση (Shi, Lee, Cheung & Chen, 2010).

Σύμφωνα με τους Salwen και Dupagne (2000), το άτομο θεωρεί ότι η τεχνολογία θα έχει οφέλη για το ίδιο και μεγαλύτερο αντίκτυπο στους άλλους. Αυτή η διάκριση ανάμεσα στην αντίληψη που έχει το υποκείμενο για τον εαυτό του και στην υπόθεση που κάνει για τους άλλους, ονομάζεται «third person effect». Οι Debatin, Lovejoy, Horn & Hughes (2009) αναφέρουν ότι, το άτομο αποδίδει αρνητικά χαρακτηριστικά στους άλλους και τα θετικά τα αποδίδει στον εαυτό του. Αυτή η θεωρία στην περίπτωση του Facebook μπορεί να δώσει απαντήσεις πάνω στο ζήτημα του απορρήτου, μιας και τα άτομα θεωρούν ότι οι κίνδυνοι δεν αφορούν αυτούς και δεν πρόκειται να τους συμβεί κάτι από όσα ακούγονται, αλλά και στο θέμα της παρουσιαζόμενης ταυτότητας στο προφίλ του ατόμου (Debatin, Lovejoy, Horn & Hughes, 2009; Haferkamp & Kramer, 2009).

Η θεωρία της «Ritualised media use» εξηγεί ότι η χρήση της τεχνολογίας δεν περιγράφεται πλήρως μόνο υπό το πρίσμα της ψυχαγωγίας και της διασκέδασης, αλλά κυρίως από την εισχώρησή της στην καθημερινότητα των ανθρώπων. Έτσι, η τεχνολογία μετατρέπεται σε αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής του ατόμου και η χρήση αυτής γίνεται απαραίτητη στο ημερήσιο πρόγραμμά του (Rubin 1984; Couldry, 2002). Ένα παράδειγμα είναι η συνήθεια που παρατηρείται σε πολλούς χρήστες του Facebook, να διαβάζουν το news feed και να μπαίνουν στο προφίλ των φίλων τους. Συγκεκριμένα οι Debatin, Lovejoy, Horn και Hughes (2009), αναφέρουν ότι μια κοπέλα από το δείγμα τους, έμπαινε κάθε Δευτέρα στο Facebook, για να δει τις φωτογραφίες που είχαν τραβήξει οι φίλοι της το Σαββατοκύριακο. Παραδείγματα που φέρνουν οι υποστηρικτές αυτής της άποψης είναι η τηλεόραση και το Ιντερνέτ.

Μια άλλη θεωρητική προσέγγιση είναι αυτή της κοινωνικής επιρροής (social influence theory). Ο Kelman (1958) υποστηρίζει ότι, η κοινωνικοποίηση του ατόμου και η εκμάθηση συμπεριφορών κατά τη διάρκεια αυτής, είναι τα στοιχεία που θα το ωθήσουν σε μια πράξη, για παράδειγμα αν το φέρουμε στην εποχή του Ιντερνέτ, στην χρήση του Facebook. Η κοινωνική επιρροή λοιπόν, δρα καταλυτικά πάνω στο υποκείμενο τροποποιώντας τις απόψεις και την

στάση του. Κατ'αυτόν η επίδραση αυτή πάνω στο άτομο μπορεί να λάβει τρεις μορφές, την συμμόρφωση, την αφομοίωση και την ταύτιση. Η συμμόρφωση λαμβάνει χώρα όταν ένα υποκείμενο δρα επειδή κάποιος άλλος έχει την δυνατότητα να το ανταμείψει ή να το τιμωρήσει. Η αφομοίωση, σχετίζεται με την εσωτερίκευση των κανόνων και των συμπεριφορών της ομάδας, επειδή θεωρεί το άτομο ότι συμπίπτουν με τους στόχους που το ίδιο έχει θέσει. Ενώ, η ταύτιση, αφορά την επιρροή που αποδέχεται το άτομο επιθυμώντας να λάβει ή να εδραιώσει μια καλή εικόνα στους άλλους για αυτό.

Ανεξάρτητα όμως από το θεωρητικό μοντέλο και την διαδικασία χρήσης και επανάληψης της χρήσης του Facebook, που επέλεξε ο κάθε ερευνητής για να μελετήσει τα κίνητρα του ατόμου, το αποτέλεσμα ήταν ένα, ότι όσο πιο ισχυρή είναι η κινητοποίηση του ατόμου να καλύψει τις συναισθηματικές και κοινωνικές του ανάγκες, τόσο πιο ισχυρή είναι η εμπλοκή του στο Facebook. Από αυτό μπορούμε να υποθέσουμε ότι το Facebook, ήρθε να καλύψει ένα κενό στην ικανοποίηση των αναγκών του ανθρώπου, ένα κενό που όπως ανέφερε ο Putnam (2000), κάλυπτε η κοινότητα, η γειτονιά και η κοινωνία (Marturano, 2009). Και μπορεί, το εν λόγω site να μην μείωσε, σύμφωνα με τις έρευνες το κοινωνικό κεφάλαιο των ατόμων, εντούτοις γεννιούνται προβληματισμοί για τον λόγο για τον οποίο οι νέοι στρέφονται σε αυτό για να καλύψουν κοινωνικές ανάγκες. Ακόμα, τα αποτελέσματα των ερευνών κατέδειξαν και έναν άλλο ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει την χρήση του εν λόγω SNS, την προσωπικότητα του ατόμου, στοιχείο με το οποίο θα ασχοληθούμε εκτενώς στην συνέχεια (Ross et al, 2009; Kwon & Wen, 2009).

5.5 Facebook και Φιλία

5.5.1 Πως δημιουργείται η φιλία

Η δημιουργία φιλικών σχέσεων χρειάζεται απαραίτητα και **συχνές κοινωνικές επαφές**. Όσο περισσότερες είναι οι επαφές, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες να δημιουργηθούν έλξεις και συμπάθειες μεταξύ των ανθρώπων, οι οποίες πολλές φορές οδηγούν στη σύναψη φιλικών σχέσεων. Αυτή η **συχνότητα αλληλεπίδρασης** οδηγεί στην συμπάθεια και η συμπάθεια στην συχνότητα αλληλεπίδρασης, με αποτέλεσμα να ξεκινά ένας κύκλος επαναλαμβανόμενων αλληλεπιδράσεων ο οποίος οδεύει προς την φιλία. (Παπαδάκη Μιχαηλίδη, 1999; Argyle, 1981).

Συνήθως οι επιτυχημένες και οι μακροχρόνιες φιλικές σχέσεις αναπτύσσονται από άτομα τα οποία έχουν κοινό μορφωτικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, όπως και παραπλήσια ενδιαφέροντα. Η ομοιότητα της γνωστικής δομής είναι απαραίτητο στοιχείο για την ανάπτυξη της φιλίας, ενώ η ομοιότητα στις προσωπικότητες των αλληλεπιδρώντων δεν είναι απαραίτητη για την ποιότητα και τη διάρκεια της φιλικής σχέσης. Η ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων εκτός από τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας επηρεάζεται και από την συναισθηματική κατάσταση των ανθρώπων στη διάρκεια των αλληλεπιδράσεων. (Παπαδάκη Μιχαηλίδη, 1999)

Το μονοπάτι το οποίο χρειάζεται να διαβεί η φιλία έχει τα εξής ακόλουθα στάδια:

Εκδήλωση επιθυμίας για σύναψη κάποιας σχέσης με μη λεκτικό τρόπο, όπως είναι το χαμόγελο και το βλέμμα.

Αμφίδρομη επιθυμία και εκδήλωσή της και με λεκτικό τρόπο, αλλά και ανταλλαγή πληροφοριών.

Προτάσεις θεμάτων κοινού ενδιαφέροντος για παραπέρα συζήτηση.

Τέλος, ακολουθούν οι κανονικές επαναλαμβανόμενες συναντήσεις (Argyle, 1981:182)

Σύμφωνα με τον Levinger (Miell & Dallos, 2009) , η επιλογή ενός στενού φίλου περνάει μέσα από ένα πακέτο διαδοχικών σταδίων και κάθε στάδιο από αυτά εστιάζει στην διαδικασία λήψης κάποιων αποφάσεων. Ο Levinger παραθέτει τα παρακάτω στάδια:

Η γνωριμία.

Η δημιουργία αυξανόμενης αλληλεξάρτησης.

Η συνέχιση – Ανάπτυξη της δέσμευσης στη σχέση.

Η Επιδείνωση – Πιθανή πτωτική τάση της σχέσης (μπορεί να σχετίζεται με εξωτερικά γεγονότα ή παράγοντες).

Τέλος η Λήξη – εκτίμηση του κόστους και των πλεονεκτημάτων από την λήξη της σχέσης και ενδεχομένως από την έναρξη σχεδιασμού ή ανάπτυξης νέων σχέσεων.

Ο Winch υποστήριζε ,πως κάθε άνθρωπος έρχεται συστηματικά σε επαφή με ένα σύνολο ατόμων, στον τόπο εργασίας του, τα ψώνια, μέχρι και στις οικογενειακές συγκεντρώσεις, περιστάσεις , από τις οποίες έχει την δυνατότητα να επιλέξει, ουσιαστικά, κάποια άτομα για να αναπτύξουν μια φιλική σχέση. Ο

Winch ονόμασε την διαδικασία αυτή «*κύκλο των εκλεκτών*». (Miell & Dallos, 2009:251) Βέβαια, υπάρχει μια ποικιλία παραγόντων που καθορίζει τον αριθμό εκείνων που μπορεί να γίνουν φίλοι μας, αλλά και το αν θα γίνουν.

5.5.2 Αναγκαιότητα της φιλίας στις ζωές των ανθρώπων

Η φιλία είναι αγαθό «αναγκαιότατον». (Παπανούτσος, 1984:112) Πρώτα στους νέους, ο φίλος έχει σπουδαία σημασία, καθώς αυτός είναι ο παραστάτης που θα τον στηρίζει και θα τον ενθαρρύνει, θα τον βοηθήσει να μην κάνει σφάλματα και θα τον οδηγήσει στον σωστό δρόμο. Απαραίτητη δεν παύει να είναι και στους ώριμους ενήλικες ,όταν ο φίλος είναι βοηθός, και σύμβουλος. Τέλος, σπουδαίος είναι ο ρόλος της φιλίας και στην γεροντική ηλικία ,όταν οι άνθρωποι χρειάζονται στοργή, φροντίδα, την περίθαλψη του φίλου (Παπανούτσος, 1984:112).

Το γιατί έχουμε σε τόσο μεγάλο βαθμό την ανάγκη του φίλου στη ζωή μας, είναι φανερό. Όταν οι άνθρωποι οδεύουν στη ζωή δυο - δυο ,γίνονται δυνατότεροι και ικανότεροι στο να αντιλαμβάνονται, να κρίνουν και να πράττουν, δηλαδή να αντιμετωπίζουν την ζωή. Η φιλία αναφέρει ο Παπανούτσος (1984) είναι πολυτιμότερη από την δικαιοσύνη ,γιατί αυτή είναι που κρατά συμπαγείς και ενωμένες τις πόλεις. Όταν είναι όλοι φίλοι με τους συμπολίτες τους, αχρηστεύονται οι νόμοι.

Εκτός όμως από το συναισθηματικό κομμάτι, την φιλία την αποζητά και το ανθρώπινο σώμα. Ανακαλύφτηκε επιστημονικά πως το άγγιγμα έχει συνέπειες πάνω στη ζωή μας, σωματικά και ψυχολογικά. Ο Δρ. Χαρολντ Φαλκ επισημαίνει «Το αγκάλιασμα μπορεί να απομακρύνει την κατάθλιψη και να επιτρέψει στο ανοσοποιητικό σύστημα να ενεργοποιηθεί. Το αγκάλιασμα δίνει νέα ζωή στα κουρασμένα σώματα και σε κάνει να αισθάνεσαι πιο νέος και γεμάτος σφρίγος. Στα πλαίσια του σπιτικού ,το αγκάλιασμα μπορεί να δυναμώσει τις σχέσεις και να μειώσει αισθητά τις εντάσεις». (Λεό Μπουσκαλία, 1988:274) Ο δόκτωρ Μπρέσλερ συστήνει «τέσσερα αγκαλιάσματα την ημέρα» και τέλος ,η Έλεν Κολτον στο βιβλίο της «η χαρά του αγγίγματος», λέει πως όταν σε αγγίζουν, σε χαϊδεύουν και σε αγκαλιάζουν, η αιμοσφαιρίνη (η ουσία που μεταφέρει τις ζωτικές προμήθειες οξυγόνου στην καρδιά και στον εγκέφαλο) του αίματος αυξάνεται. Προτείνει λοιπόν πως αν θέλουμε να παραμείνουμε υγιείς, πρέπει να αγγίζουμε ο ένας τον άλλο, να αγαπιόμαστε και να αγκαλιαζόμαστε (Λεό Μπουσκαλία, 1988:274).

5.5.3 Μπορούμε να μιλάμε για φιλία στο Facebook; Η φιλία ως τύπος δεσμού του ατόμου.

Όπως είδαμε, σκοπός του Facebook είναι η διατήρηση και η διεύρυνση του κοινωνικού κεφαλαίου του ατόμου και ειδικότερα των σχέσεων αυτών που αποτελούν τις «επιφανειακές» σχέσεις και λιγότερο τις πιο ουσιαστικές (Ellison, Steinfeld & Lampe, 2007; Maletsky, 2008; Ellison; Dwyer, Hiltz & Passerini, 2007; Subrahmanyam, Reich, Waechter & Espinoza, 2008). Ο όρος όμως που χρησιμοποιείται από το εν λόγω site για να περιγράψει τις κοινωνικές σχέσεις του χρήστη, στο σύνολο τους, είναι αυτός της «φιλίας» (Lewis & West, 2009; Lampe, Ellison & Steinfield, 2007). Κάτω από αυτή την ομπρέλα, συνωστίζεται η οικογένεια του ατόμου, οι κοντινοί του φίλοι, οι συμφοιτητές ή/και οι συνάδελφοί του, καθώς και οι εν ευρεία εννοία γνωστοί του (Lewis et al, 2008). Βλέπουμε λοιπόν, ότι μιλάμε για μια διευρυμένη κατηγορία κάτω από το όνομα «φιλία» που δεν είναι σίγουρο ούτε και απαραίτητο να συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά που την καθιστούσαν φιλία, όπως τουλάχιστον την εννοούσαμε μέχρι σήμερα και σίγουρα δεν διαφοροποιεί τις σχέσεις ανάλογα με την ποιότητά τους.

Ο Allan (1996), αναφέρει ότι η φιλία, ως έννοια, δεν μπορεί να οριστεί επαρκώς και έτσι δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός. Μια σχέση, λοιπόν, κατ' αυτόν, που μπορεί να οριστεί ως φιλία σε ένα κοινωνικό πλαίσιο, μπορεί να μην αναγνωριστεί ως τέτοια σε ένα άλλο. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ο Pahl (2002), ο οποίος θεωρεί ότι η φιλία ορίζεται μέσα από την μελέτη του περιεχομένου της και του πλαισίου στο οποίο εκτυλίσσεται ως σχέση. Ο Bellah (1996), στην συνέχεια επηρεασμένος από τον Αριστοτέλη, θεωρεί ότι η φιλία αποτελείται από τρία δομικά στοιχεία, το πρώτο είναι ότι οι φίλοι θα πρέπει να απολαμβάνουν ο ένας την παρέα του άλλου, το δεύτερο ότι θα πρέπει να υπάρχει αμοιβαία στήριξη και το τρίτο να διέπεται από έναν κοινό στόχο σε κάτι «αγαθό». Αν στον έξω κόσμο ο ορισμός της φιλίας είναι ένα αγκάθι για τους φιλοσόφους, τους κοινωνιολόγους και τους ψυχολόγους, πως θα μπορούσαμε να μελετήσουμε την φιλία σε έναν ψηφιακό χώρο;

Μια απάντηση έρχεται από την McKenna και τους συνεργάτες της (2002), οι οποίοι θεωρούν ότι οι αλληλεπιδράσεις στον ψηφιακό χώρο διαφοροποιούνται σε τέσσερα σημεία από τις κατά πρόσωπο. Το πρώτο σημείο είναι αυτό της ανωνυμίας, το οποίο στην περίπτωση του Facebook, έχει μικρή εφαρμογή, μιας και οι περισσότεροι χρήστες δημιουργούν λογαριασμό με το όνομα τους. Το δεύτερο αφορά την αποδυνάμωση του ρόλου της φυσικής επαφής, το τρίτο τον έλεγχο που έχουν τα άτομα πάνω στον χρόνο και στον

ρυθμό της αλληλεπίδρασης και τέταρτον, στην ευκολία που υπάρχει να βρεθούν δύο ή περισσότερα άτομα με κοινά ενδιαφέροντα. Αυτά τα τέσσερα στοιχεία, ήταν απαραίτητα αν όχι αυτονόητα για τον χαρακτηρισμό μιας κοινωνικής σχέσης ως φιλία, ως ερωτική σχέση, ως οικογένεια κλπ. Η έλλειψη ανωνυμίας, η ύπαρξη ενός γεωγραφικά προσδιορισμένου χρόνου, η «αδυναμία» ελέγχου της αλληλεπίδρασης υπό την έννοια των μη λεκτικών μηνυμάτων, ήταν στοιχεία που σηματοδοτούσαν την ποιότητα και την ειλικρίνεια της διαντίδρασης και συνεπάγονταν την δημιουργία μιας σχέσης. Οι Mesch και Talmud (2006), αναφέρουν έναν άλλο τρόπο αξιολόγησης μιας σχέσης. Θεωρούν ότι για να οριστεί μια σχέση ως ουσιαστική ή μη θα πρέπει να ληφθούν υπόψη πέντε παράγοντες, αυτοί της εμπιστοσύνης, της κοντινότητας, της οικειότητας, της αμοιβαιότητας και της διάρκειας του δεσμού. Έτσι, οι ουσιαστικές και πραγματικές φιλίες θα συγκεντρώνουν μεγάλα ποσοστά αυτών των χαρακτηριστικών, ενώ οι πιο επιφανειακές λιγότερα. Ενώ η Boyd (2006), θεωρεί ότι η φιλία είναι ένας εξαιρετικά δυνατός δεσμός που περιλαμβάνει την συναισθηματική αλλά και την έμπρακτη στήριξη.

Οι ορισμοί αυτοί που παρατέθηκαν δημιουργούν μια ουσιαστική δυσκολία στην εφαρμογή του όρου φιλία στο Facebook, καθώς εντός του όρου αυτός είναι ευρύς και αφορά κυρίως επιφανειακές σχέσεις, των οποίων την ποιότητα δεν γνωρίζουμε. Όταν ένα άτομο έχει στο προφίλ του 1000 φίλους για παράδειγμα, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι και με τους χίλιους έχει την ίδια επαφή. Αυτό από πρώτη άποψη συμβαίνει και στην πραγματική ζωή, δεν είμαστε εξίσου κοντά με όλους τους ανθρώπους που ερχόμαστε σε επαφή καθημερινά. Έτσι, υπάρχουν οι κοντινοί φίλοι, οι γνωστοί, η παρέα κλπ (Thelwall & Wilkinson, 2010). Στο Facebook όμως, αυτά τα 1000 άτομα έχουν πρόσβαση στις προσωπικές πληροφορίες του ατόμου, αν αυτό δεν επιλέξει να αποκλείσει κάποιους. Έτσι, επιστρέφει το ερώτημα, κατά πόσο ιδιωτικές είναι οι πληροφορίες που αναρτούμε, μιας και στον έξω κόσμο, το που πήγαμε, με ποιόν και το τι έγινε θα το μάθαιναν οι κοντινοί μας άνθρωποι.

Σύμφωνα με τον Pahl (2000) η φιλία είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι της διαμόρφωσης της ταυτότητας των νέων και της ψυχικής τους υγείας. Το Facebook, μέσω των διαδραστικών εργαλείων που διαθέτει είτε πρόκειται για άμεση επικοινωνία ή για έμμεση, για παράδειγμα ανάρτηση φωτογραφιών, ανανέωση status, επιτελεί αυτόν το στόχο. Τα άτομα μπορούν μέσα από την αλληλεπίδρασή τους με άλλους, να ενισχύσουν την αυτοεκτίμησή τους, να διευρύνουν τους ορίζοντές τους, να λάβουν Feedback, αλλά και να δώσουν Feedback σε άλλους, σχηματίζοντας έτσι έστω και υποτυπωδώς σχέσεις.

Επομένως, λόγω της εννοιολογικής δυσκολίας που υπάρχει στην φιλία και της ευρύτητας των ατόμων που θεωρούνται στο Facebook ως φίλοι, θα ήταν καλύτερο να μιλήσουμε για τους τύπους δεσμών του ατόμου, κάτι που ίσως μας

δώσει τις απαραίτητες απαντήσεις για το τι αποτελεί για τον καθένα αυτή τη φορά φιλία και σε ποιο πλαίσιο.

Ο Bowlby (1969), ανέπτυξε την θεωρία της συναισθηματικής προσκόλλησης, την οποία ορίζει ως την σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ δύο ανθρώπων. Σύμφωνα, με την θεωρία αυτή, η ποιότητα των σχέσεων που αναπτύσσει ένα υποκείμενο στην μετέπειτα ζωή του, εξαρτάται άμεσα από την σχέση που είχε με την μητέρα του ως βρέφος. Αν η μητέρα, κατόρθωσε να δώσει στο παιδί την ασφάλεια και την φροντίδα που χρειαζόταν, τότε το δεύτερο έχει εδραιώσει με εκείνη έναν ασφαλή δεσμό και έχει όλα τα εχέγγυα να σχετίζεται και με άλλα άτομα στην ζωή του έτσι. Αν αντίθετα, η μητέρα, ήταν αμφιθυμική και το παιδί ένιωθε είτε απόρριψη είτε ανασφάλεια, τότε αναμένεται να δημιουργεί ανασφαλείς δεσμούς (insecure and avoidance) μεγαλώνοντας και με τους γύρω του.

Για να επιστρέψουμε, λοιπόν, στην φιλία, η σχέση που έχει «διδασχθεί» το κάθε άτομο μεγαλώνοντας να δημιουργεί, καθρεφτίζει και την ποιότητα και το μέγεθος του κοινωνικού δικτύου των σχέσεων που θα έχει. Ο Amichai-Hamburger (2005), υποστηρίζει ότι η θεωρία αυτή μπορεί να εξηγήσει την ύπαρξη πολύ επιφανειακών και πολύ ουσιαστικών κοινωνικών σχέσεων εντός του Διαδίκτυο. Η Ye (2007) στην έρευνά της, βρήκε ότι τα υποκείμενα που ήταν πιο ανασφαλή και φοβισμένα όσον αφορά τις κοινωνικές επαφές, αλληλεπιδρούσαν πολύ περισσότερο στο Διαδίκτυο. Σύμφωνα με την Zorros (2009), τα άτομα που δημιουργούσαν ασφαλείς δεσμούς είχαν αρνητική σχέση με το Facebook, σε σχέση με όσα υπάγονταν στην κατηγορία των ανασφαλών, είτε βίωναν άγχος ή αποφυγή, μιας και είχαν θετικότερη εικόνα τόσο για τον εαυτό τους όσο και για τους άλλους και έτσι μπορούσαν να δημιουργήσουν και να αναπτύξουν ένα δίκτυο κοινωνικών σχέσεων εκτός του Διαδίκτυο. Αντίθετα, όπως είπαμε τα άτομα που βιώνουν άγχος στις κοινωνικές τους επαφές έτειναν να χρησιμοποιούν το Facebook, για να ανήκουν κάπου και να δημιουργήσουν έτσι σχέσεις που θα μπορούσαν να βρουν στήριξη και κατανόηση και φυσικά επιβεβαίωση. Ενώ, εκείνα που ήταν διστακτικά όσον αφορά τις σχέσεις τους, επιθυμούσαν να έχουν τον έλεγχο πάνω στις επαφές και στις πληροφορίες που επικοινωνούσαν.

5.6 Ανακεφαλαίωση

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η φιλία που αναπτύσσεται στο Facebook, εκτός των περιπτώσεων που αντικατοπτρίζει, όπως αναφέρθηκε σχέσεις που

χαρακτηρίζονται ως κοντινές στον έξω κόσμο, σχετίζεται άμεσα με άτομα που βιώνουν άγχος, μοναξιά και φόβο. Επομένως, μπορούμε να διακρίνουμε δύο είδη φιλίας στο εν λόγω site, αυτές που είναι ριζωμένες στην «πραγματική» ζωή και το Facebook τις βοηθά να διατηρηθούν, λόγω του ότι είναι άμεσο και οικονομικό και εκείνες που είναι επιφανειακές επαφές, παρόλο που εντός του ονομάζονται φίλιες, και αντικατοπτρίζουν την ανάγκη των ατόμων για στήριξη, κατανόηση και επιβεβαίωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

Η Παρουσίαση του εαυτού και Facebook

6.1 Εισαγωγή

Και στην περίπτωση του εαυτού έχει ξεσπάσει μια πολεμική στους κόλπους της επιστημονικής κοινότητας. Η διαμάχη αυτή αφορά το αν οι χρήστες του Facebook και εν γένει των site όπως αυτό, παρουσιάζουν τον εαυτό τους όπως πραγματικά είναι ή σκοπίμως αλλοιώνουν χαρακτηριστικά και πτυχές αυτού προκειμένου να είναι αρεστοί. Άρα το ερώτημα είναι, το προφίλ που βλέπουμε είναι πιστή απεικόνιση του ατόμου που συναντάμε στον έξω κόσμο ή αυτή η ψηφιοποίηση της πραγματικής ζωής παρέχει στο άτομο μια πλειάδα εργαλείων για να παρουσιάσει, να αμβλύνει ή να ενισχύσει επιλεκτικά τα στοιχεία του χαρακτήρα του που αυτό επιθυμεί, εξωτερικεύοντας έναν ψεύτικο εαυτό (Jung, Hyunsook & McClung, 2007; Subrahmanyam, Reich, Waechter & Epsinoza, 2008). Αυτή η πολεμική βρήκε γόνιμο έδαφος στο Διαδίκτυο, καθώς στον έξω κόσμο, δεν είναι εύκολο τα υποκείμενα να παραστήσουν κάτι άλλο από αυτό που είναι. Μπορεί και εκεί να μιλάμε για παράσταση και για ρόλους (Goffman, 2006) που υποδύονται τα υποκείμενα, αλλά υπάρχουν περιορισμοί τους οποίους δεν μπορεί να ξεπεράσει. Για παράδειγμα δεν μπορεί να υποδυθεί ένας άνδρας την γυναίκα ή ένας μικρός ότι είναι ενήλικος (Zhao, Grasmuck & Martin, 2008). Ο ψηφιακός χώρος, απαλλαγμένος από την φυσική επαφή, παρέχει μια ελευθερία όπου όπως έλεγε και ένα άρθρο στο περιοδικό New Yorker, «στο Διαδίκτυο κανείς δεν γνωρίζει ότι είσαι σκύλος» (Christopherson, 2007). Στο Facebook όμως αυτή η ανωνυμία που παρατηρείται σε άλλα sites ή chat rooms, βρίσκει μικρή εφαρμογή, μιας και τα άτομα ως επί το πλείστον δημιουργούν λογαριασμό με το αληθινό τους όνομα και εισάγουν την σχολή ή το σχολείο στο οποίο φοιτούν ή την εργασία τους και επιπλέον αλληλεπιδρούν με άτομα που ήδη γνωρίζουν. Άρα, τα προφίλ που βλέπουμε στο Facebook, πόση ελευθερία παρέχουν για την παρουσίαση ενός μη πραγματικού εαυτού;

6.2 Εαυτός και ταυτότητα

Τα προσώπεία είναι αιχμαλωτισμένες εκφράσεις και θαυμαστές αντηχήσεις αισθημάτων, ταυτόχρονα πιστές, διακριτικές και θεσπέσιες. Τα ζωντανά πράγματα που είναι σε επαφή με τον αέρα πρέπει να αποκτήσουν επιδερμίδα, και δεν καταφέρεται κανείς ενάντια στις επιδερμίδες επειδή δεν είναι καρδιές...Οι λέξεις και οι εικόνες είναι σαν κελύφη, διόλου λιγότερο αναπόσπαστα μέρη της φύσης απ'ότι οι οντότητες που καλύπτουν, αλλά πιο προσιτά στο μάτι και πιο ανοιχτά στην παρατήρηση.

Τζωρτζ Σανταγιάνα (Goffman, 2006:53)

Οι έννοιες Εαυτός και ταυτότητα έχουν απασχολήσει πολύ την επιστημονική σκέψη. Η δημιουργία ενός ορισμού κοινά αποδεκτού, που να περικλείει τις ιδιότητες των δυο αυτών εννοιών, αν και αναγκαία, έχει γίνει αγκάθι για τους θεωρητικούς της Ψυχολογίας και της Κοινωνιολογίας. Ερωτήματα όπως, το αν είναι ταυτόσημες, συμπληρωματικές ή διαφορετικές μεταξύ τους, καθώς και το τι χαρακτηριστικά περιλαμβάνει η καθεμία έχουν οδηγήσει σε μια πληθώρα ορισμών, που όσο ειδικότεροι γίνονται τόσο περισσότερο απέχει ο ένας από τον άλλον. Σύμφωνα με τους Zhao, Grasmuck και Martin (2008), η ταυτότητα είναι ένα δομικό στοιχείο της αντίληψης του εαυτού. Ο εαυτός είναι μια ολότητα, η οποία περιλαμβάνει τα συναισθήματα και τις σκέψεις του ατόμου, σαν να αναφερόμαστε σε ένα αντικείμενο, ενώ η ταυτότητα είναι αυτό το κομμάτι, το οποίο είναι γνωστό στους άλλους και με το οποίο μας αναγνωρίζουν. Ο σχηματισμός, άρα της ταυτότητας είναι μια κοινωνική διαδικασία, δημόσια, η οποία περιλαμβάνει τόσο την εξωτερική της, την αλληλεπίδραση με τους άλλους και τελικά την εδραίωσή της, αν τα δύο πρώτα συμπίπτουν (Brinkman, 2008). Κατά τον Owens (2003), ο εαυτός και η ταυτότητα είναι έννοιες συμπληρωματικές αλλά ταυτόχρονα διακριτές. Ο εαυτός περικλείει την ταυτότητα χωρίς όμως να την αφομοιώνει και έτσι ενυπάρχουν στο άτομο και οι δυο συνθέτοντας την προσωπικότητά του.

Από τις δύο αυτές προσεγγίσεις βλέπουμε μια διαφοροποίηση, μια διάκριση που συνοδεύει όλες τις προσπάθειες κατανόησης και αποκρυστάλλωσης σε έναν ορισμό του εαυτού και της ταυτότητας. Μιας και η πρώτη έννοια αναφέρεται σε κληρονομήσιμες ιδιότητες του ατόμου, αναλλοίωτες (anchored identities), όπως η καταγωγή, και η δεύτερη αναφέρεται σε εσωτερικά γνωρίσματα που αποκτώνται μέσα από την αλληλεπίδραση και εξελίσσονται μέσα από την επικοινωνία μας με τους άλλους (transient identities) (Merchant,).

6.3 Εαυτός και Facebook

6.3.1 Θεωρητικές προσεγγίσεις του εαυτού στο διαδίκτυο

Οι Bargh et al (2002) και η McKenna (2002), επηρεασμένοι από την θεωρία του Rogers για τον εαυτό καταλήγουν σε έναν διαχωρισμό που είναι κατ'αυτούς θεμελιώδης για τις σχέσεις που αναπτύσσονται στο Διαδίκτυο, τον πραγματικό εαυτό (true self) και «παρουσιαζόμενο» εαυτό (actual self). Ο πραγματικός εαυτός περιλαμβάνει στοιχεία και χαρακτηριστικά που μπορεί να έχει το υποκείμενο και θα ήθελε να τα επικοινωνήσει στους άλλους αλλά δεν μπορεί. Ενώ ο «παρουσιαζόμενος» εαυτός, αφορά τους ρόλους που παίζει το άτομο, για να χρησιμοποιήσουμε τον όρο του Goffman (2006), όταν αλληλεπιδρά με άλλους. Οι θεωρητικοί που ενστερνίζονται αυτή την άποψη, πιστεύουν ότι η ποιότητα της σχέσης που αναπτύσσεται στο Διαδίκτυο, σχετίζεται με το τι εαυτό επικοινωνεί το υποκείμενο. Κάποιος, λοιπόν που αλληλεπιδρά στο Facebook παρουσιάζοντας τον πραγματικό του εαυτό, θα χαρακτηρίσει τις σχέσεις που αναπτύσσονται εκεί ουσιαστικότερες αυτού που ξεδιπλώνει τις βαθύτερες πτυχές του εαυτού του στον έξω κόσμο.

Ο Higgins (1987), προχωρά σε μια ακόμα κατηγοριοποίηση του εαυτού, χωρίζοντάς τον σε τρία μέρη. Το πρώτο είναι ο παρουσιαζόμενος εαυτός, με παρόμοια έννοια όπως την συναντήσαμε στους Bargh (2002) και McKenna (2002), στον ιδεατό εαυτό, που αναφέρεται στην εξιδανικευμένη εικόνα που θα ήθελε το υποκείμενο να έχει και περιλαμβάνει τις επιθυμίες του και τις ελπίδες του και στον «ought to self». Η Τρίτη κατηγορία αφορά τις ιδιότητες εκείνες που το άτομο πιστεύει ότι πρέπει να έχει. Προσωπικότητα και χρήση Facebook (ποιοι κάνουν χρήση, κίνητρα, οφέλη, εφαρμογές κλπ).

Ο Goffman (2006), στο βιβλίο του η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή, κάνει λόγο για προσκήνιο και παρασκήνιο, μετατρέποντας το δρών υποκείμενο σε πρωταγωνιστή μιας κοινωνικής αλληλεπίδρασης θεατρικά οργανωμένης. Κατ'αυτόν, η πρόσωπο με πρόσωπο αλληλεπίδραση είναι μια ιδιότυπη πραγματικότητα, που διέπεται από τους δικούς της κανόνες και τάξη πραγμάτων και ως τέτοια την μελετά, προσδίδοντάς της μια θεατρικότητα, ώστε η επικοινωνία να μπορεί να αναλυθεί σε τεχνικές που επινοεί και χρησιμοποιεί το άτομο για να ελέγξει τις εντυπώσεις που διαμορφώνουν οι άλλοι γι αυτό (Van den Berg, 2008). Στην συνέχεια, αναπτύσσοντας την σκέψη του προχωρά ακόμα περισσότερο μιλώντας για

«προβολική» και «πραγματική» κοινωνική ταυτότητα (Γεωργογιάννης, 1996; Whitty, 2007). Κατ'αυτόν η αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων είναι μια *sui generis* πραγματικότητα, μια τρόπον τινά παράσταση, όπου κάθε άτομο καλείται να παίξει έναν ρόλο διαφορετικό κάθε φορά ανάλογα με το κοινό που έχει να αντιμετωπίσει.

Οι Marcus και Nurius (1986), διακρίνουν τον εαυτό σε «now self» και «possible self». Η πρώτη κατηγορία αναφέρεται στον εαυτό που είναι ήδη γνωστός στους άλλους, ενώ η δεύτερη στον άγνωστο εαυτό. Ο «επιθυμητός εαυτός» είναι συστατικό του άγνωστου εαυτού και διαφοροποιείται από τον «κρυμμένο εαυτό» (Suler, 2002) και τον ιδεατό εαυτό (Higgins, 1987), καθώς αφορά κοινωνικά αποδεκτά χαρακτηριστικά που το υποκείμενο θα ήθελε να αποκτήσει και μπορεί να αποκτήσει κάτω από τις κατάλληλες συνθήκες.

6.3.2 Διαχείριση εντυπώσεων

Εξετάζοντας τον εαυτό και πριν προχωρήσουμε στην παρουσίασή του στο Facebook, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί μια σημαντική παράμετρος που σχετίζεται άμεσα με την εξωτερίκευση πτυχών της προσωπικότητας του ατόμου, την διαχείριση των εντυπώσεων (*impression management*) (Leary, 1995; Haferkamp & Kramer, 2009). Αυτός ακριβώς ο παράγοντας θα μας δώσει τις απαραίτητες απαντήσεις για την εμφάνιση του προφίλ των χρηστών και τις πληροφορίες που αυτό περιλαμβάνει. Σύμφωνα με τον Leary (1995) η διαχείριση των εντυπώσεων στον έξω κόσμο έχει ως στόχο την εκπλήρωση τριών σκοπών. Ο πρώτος είναι, το κατά πόσο η παρουσιαζόμενη εντύπωση θα βοηθήσει στην επίτευξη του σκοπού, ο δεύτερος σχετίζεται με το πόσο σημαντικός είναι ο σκοπός για το άτομο και ο τρίτος, αφορά την απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στην εικόνα που επιθυμεί το άτομο να έχουν οι άλλοι γι αυτό και σε αυτή που ήδη έχουν. Έτσι, αυτοί οι στόχοι μπορούν να συνοψιστούν σε δύο συνισταμένες, η μια αφορά την παρουσίαση του εαυτού και η άλλη το ακροατήριο (Wodzicki, Schwämmlein & Cress, 2009). Στο ίδιο μήκος κύματος ο Goffman (2006), θεωρεί την διαχείριση των εντυπώσεων ως μια προσπάθεια του ατόμου να ελέγξει τις πληροφορίες που μεταδίδει, λεκτικές και μη, με σκοπό να επηρεάσει την εικόνα που διαμορφώνουν οι άλλοι γι αυτό.

Όπως αναφέρθηκε και στα εισαγωγικά, η πολεμική που ξέσπασε στην επιστημονική κοινότητα σχετίζεται με την ανυπαρξία φυσικής-οπτικής επαφής στο Facebook. Έτσι, το άτομο έχει την δυνατότητα να χρησιμοποιήσει αυτόν

τον ψηφιακό χώρο σαν εργαστήριο, τρόπον τινά, κατασκευής και ανακατασκευής της ταυτότητάς του (Krasnova, Gunther, Spiekermann & Koroleva, 2008). Στον έξω κόσμο, τα περιθώρια να παρουσιάσει τον εαυτό του αλλοιώνοντας χαρακτηριστικά είναι περιορισμένος (Zhao, Grasmuck & Martin, 2008). Αν, λοιπόν, όπως αναφέρει και ο Goffman (2006), υπάρξει διάσταση ανάμεσα στην παρουσιαζόμενη ταυτότητα και σε αυτή που το ακροατήριο έχει διαμορφώσει ή αντιλαμβάνεται για το άτομο, η αλληλεπίδραση παύει. Επομένως, ένας βασικός παράγοντας που εκλείπει στον ψηφιακό χώρο και επιτρέπει την αλλοίωση συνειδητή ή μη των χαρακτηριστικών του ατόμου είναι η εξωτερική εμφάνιση. Η σημασία αυτής είναι εξαιρετική, μιας και έχει αποδειχθεί ότι παίζει πρωταρχικό ρόλο στην διαμόρφωση της πρώτης εντύπωσης, κάτι που είναι καθοριστικό για την πορεία της σχέσης (Fiske & Taylor, 1991). Η επικοινωνία αυτή, η οποία είναι ασώματη (disembodied) και πολλές φορές και κάτω από τον μανδύα της ανωνυμίας, παρέχει στο άτομο την δυνατότητα να ελέγξει την αλληλεπίδραση μέσω της στρατηγικής παρουσίασης ή εξωτερίκευσης του εαυτού. Γι αυτό το σκοπό το άτομο έχει δύο τρόπους, έναν άμεσο (explicit) και έναν έμμεσο (implicit) (Van den Berg, 2008; Donath & Boyd, 2004). Ο άμεσος τρόπος περιλαμβάνει την συμπλήρωση των πεδίων του προφίλ στο Facebook, όπου το άτομο περιγράφει τον εαυτό του και δίνει στοιχεία για το ποιος είναι. Ο δεύτερος τρόπος, ο έμμεσος, είναι και ο πιο «στρατηγικός» κατά τον Bourdieu (Van den Berg, 2008), καθώς μέσα από τον αριθμό των φίλων που έχει ο χρήστης, την επιλογή που κάνει στις φωτογραφίες που αναρτά, τα σχόλια των φίλων στο προφίλ του, δίνει μια εικόνα για τον εαυτό του, χωρίς να την κατασκευάζει ευθέως (Zhao, Grasmuck & Martin 2008; Pemppek, Yevdokiya, Yermolayeva & Calvert, 2008). Τα σχόλια των φίλων, μάλιστα, σύμφωνα με τους Walther, Van Der Heide, Kim, Westerman και Tong (2008), έχουν ιδιαίτερη σημασία για την αξιολόγηση που θα κάνει το άτομο για το προφίλ που βλέπει και την εικόνα που θα σχηματίσει για αυτόν που έχει το προφίλ, από ότι αν ο χρήστης τα είχε παραθέσει μόνος του.

Σύμφωνα με τον Leary (1995), το υποκείμενο μέσα από την διαχείριση των εντυπώσεων, είτε άμεσα είτε έμμεσα, προσπαθεί να αποδώσει θετικά χαρακτηριστικά σε αυτό, χαρακτηριστικά που θα του επιτρέψουν να επιτύχει τους σκοπούς που έχει θέσει (φιλία, ανάγκη να ανήκει, αυτοεκτίμηση κλπ). Άρα, τα στοιχεία αυτά που θα εξωτερικεύσει το άτομο σχετίζονται άμεσα με τον στόχο που θέλει να επιτύχει. Άλλα στοιχεία θα παρουσιάσει αν θέλει να δημιουργήσει μια ερωτική σχέση και άλλα αν ψάχνει για φίλους (Krasnova, Gunther, Spiekerman & Koroleva, 2008). Μια άλλη πτυχή της διαχείρισης των εντυπώσεων είναι η προστατευτική και έχει συσχετιστεί και με το άγχος που βιώνουν κάποια άτομα όταν πρέπει να αλληλεπιδράσουν με άλλα (social anxiety). Έτσι, όταν το υποκείμενο νιώθει ότι δεν θα καταφέρει να παρουσιάσει

τον εαυτό του όπως θα ήθελε, περιγράφει τον εαυτό του με όσο λιγότερα λόγια μπορεί (Kimmerle & Cress, 2007).

6.3.3 Αυτοεκτίμηση και αυτοεικόνα

Οι δύο βασικές συνιστώσες του εαυτού είναι, η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμηση. (Μακρή Μπότσαρη, 2001; Argyle & Trower) Σύμφωνα με την παραπάνω πρόταση δικαιολογείται το γιατί η αυτοεκτίμηση και η αυτοπαρουσίαση (ο τρόπος που προσαρμόζουμε την αυτοεικόνα για να την παρουσιάζουμε) ενώθηκαν κάτω από το ίδιο κεφάλαιο.

Σύμφωνα με τον White η αυτοεκτίμηση έχει τις ρίζες της στην εμπειρία της επιτυχίας και δεν εξαρτάται από τις δράσεις των άλλων ή από τις προσφορές του περιβάλλοντος, αλλά από το πώς κάποιος τις εκμεταλλεύεται στον μέγιστο βαθμό. (Παπάνης, 2004). Επομένως, η αυτοεκτίμηση δεν είναι έτοιμη, έμφυτη ψυχολογική κατασκευή εντός του ανθρώπου. Η οικοδόμησή της ξεκινά από τη γέννηση, διαρκεί τις δύο πρώτες δεκαετίες και οξύνεται στη διάρκεια της δεύτερης (Τάνος, 1985). Σύμφωνα με τον Mc Call, η αυτοεκτίμηση είναι ένα από τα πέντε εσωτερικά κίνητρα τα οποία δραστηριοποιούν τις δυνάμεις του ανθρώπου. Τα άλλα τέσσερα είναι τα γνωστικά κίνητρα, τα κίνητρα αυτοέκφρασης, τα κίνητρα συνεργασίας και κοινωνικής αναγνώρισης και τα κίνητρα που βασίζονται στις φυσιολογικές ανάγκες (Τάνος, 1985).

Επίσης όπως αναφέρθηκε πρωτύτερα η αυτοεκτίμηση αντικατοπτρίζεται στα μάτια των άλλων αλλά και μεγάλο μέρος της, δημιουργείται από αυτούς. Αλλά δεν είναι οι άλλοι η μόνη πηγή δημιουργίας της, γιατί σύμφωνα με τον Αρτζύλ, «η συνολική αυτοεκτίμηση επηρεάζεται συνήθως από το ιδανικό του Εγώ» (Argyle, 1981:235).

Σύμφωνα με λοιπόν με τον Τάνο η αυτοεκτίμηση δημιουργείται σε πολύ μικρή ηλικία και δεν προϋπάρχει αυτής. Το άτομο από την στιγμή που αρχίζει να δημιουργεί την αυτοεκτίμηση του την δομεί με θετικές ή αρνητικές αξιολογήσεις για τις πράξεις του. Σαν αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας όταν οι πράξεις του ατόμου αποδοκιμάζονται από την κοινωνική ομάδα και κυριότερα από τους γονείς, το άτομο αναπτύσσει συναισθήματα ντροπής. Αντίθετα αν αυτές τις πράξεις επιβραβεύονται αισθάνεται υπερήφανο. (Παντζάρη – Παπανδρέου, 1977) Αυτή είναι και η διαδικασία κατά την οποία το άτομο από μικρή σχετικά ηλικία διαμορφώνει την θετική του ή την αρνητική αυτοεκτίμηση για τον εαυτό του και συνήθως, πορεύεται με αυτήν όντας αδύναμο να την επηρεάσει.

Τέλος ένα «μπέρδεμα» όσο αφορά την αυτοεκτίμηση, είναι το γεγονός ότι κάποιοι άνθρωποι αναπτύσσουν μια υπερβολική αυτοεκτίμηση με σκοπό, να αντισταθμίσουν τα αισθήματα κατωτερότητας που βιώνουν.(Argyle, 1981).

Όσον αφορά την αυτοεικόνα, σε αντίθεση με την αυτοεκτίμηση, αν μπορούσαμε να την περιγράψουμε με όρους φυσικής, θα μιλούσαμε για μια δύναμη κεντρομόλο, μιας και το τι πιστεύουν οι άλλοι για μας είναι αυτό που καθορίζει το πώς οι ίδιοι προσλαμβάνουμε τον εαυτό μας.

Σύμφωνα με τον Goffman (2007), οι άνθρωποι συνειδητά προβάλλουν μια εικόνα του εαυτού τους για διάφορους λόγους. Αρκετές φορές καθίσταται απαραίτητη για την σύναψη αλληλεπίδρασης, χρειάζεται για να σχηματιστεί μια εικόνα από το πρόσωπο ή τα πρόσωπα που αλληλεπιδρά το άτομο, ώστε να μπορέσουν με την σειρά τους να αντιδράσουν αντίστοιχα. Είναι απαραίτητο να φτάσουν σε μια ικανοποιητική συμφωνία για την ταυτότητα του καθενός προκειμένου να αρχίσουν να αλληλεπιδρούν. Συχνά αυτή η ανάγκη γίνεται εμφανής από τα ρούχα όπως και άλλα εξωτερικά χαρακτηριστικά (Argyle & Trower, 1981). Η ικανότητα ελέγχου και απόκρυψης της έκφρασης των συναισθημάτων θεωρείτε πολλές φορές το κλειδί της αυτοπαρουσίασης. Οι άνθρωποι που το κατέχουν, έχουν αυτοπεποίθηση σε κάθε κοινωνική κατάσταση, καθώς κατέχουν το «savoir fair» (την εμπειρογνωμοσύνη) (Goleman, 2006:129). Αν η αυτοεικόνα δεν έχει σχηματιστεί επαρκώς στο παρελθόν το άτομο θα σπαταλήσει περισσότερο χρόνο στον «καθρέφτη» των αντιδράσεων των άλλων για να την σχηματίσει (Argyle, 1981).

Ο Argyle (1981) υποστηρίζει ότι, υπάρχουν δύο τύποι αυτοπαρουσίασης, ο λεκτικός και ο μη λεκτικός. Ο λεκτικός τρόπος μπορεί να γίνει αποδεκτός αρκεί να γίνει με έμμεσο τρόπο, γιατί αν γίνει με άμεσο υπάρχει κίνδυνος γελιοποίησης. Η αυτοπαρουσίαση αποδίδει αποτελεσματικότερα όταν γίνεται με μη λεκτικό τρόπο. Τα μη λεκτικά στοιχεία όπως είναι, τα ρούχα, η φωνή, το γέλιο αλλά και το γενικότερο στιλ του ατόμου έχουν μεγαλύτερη επίδραση από τα λεκτικά.

Συνοψίζοντας, τόσο η αυτοεκτίμηση όσο και η αυτοεικόνα, είναι κινητήριες δυνάμεις μέσα στις ανθρώπινες σχέσεις. Με όσα διαβάσαμε παραπάνω κατανοούμε την σημαντικότητα που έχουν στις διαπροσωπικές μας σχέσεις. Πριν ακόμα αρχίσουμε για να συνάψουμε σχέσεις και να αλληλεπιδρούμε το είδος αυτοεκτίμησης και ο τρόπος που παρουσιάζουμε τον εαυτό μας, καθορίζει το είδος αλληλεπίδρασης που πρόκειται να επέλθει. Αλλά και μέσα στην σχέση έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο, αυτές καθορίζει τον τρόπο συμπεριφοράς των άλλων προς εμάς αλλά και το αντίστροφο. Όπως είδαμε προηγουμένως η χαμηλή αυτοεκτίμηση ή και η αρνητική αυτοεικόνα καθορίζουν την πορεία των σχέσεων (Argyle, 1981).

6.3.4 Η παρουσίαση του εαυτού στο Facebook

Όπως είδαμε, σύμφωνα με τους Zhao, Grasmuck και Martin (2008), τα άτομα που διαθέτουν προφίλ στο Facebook, χρησιμοποιούν ως επί το πλείστον έμμεσους τρόπους για να παρουσιάσουν το προφίλ τους και κυρίως φωτογραφίες. Η συμπεριφορά αυτή, προσομοιάζει περισσότερο στον εαυτό ως «ηθοποιό», όπως τον εννοεί ο Goffman (2006) μέσα από την δραματουργική μεταφορά των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, μιας και το υποκείμενο βρίσκεται στο προσκήνιο και «παίζει» τον ρόλο του, προσπαθώντας να δημιουργήσει θετικές γι αυτό εντυπώσεις. Ακόμα, εισάγουν την κουλτούρα στην έννοια του εαυτού (cultural self), καθώς πολλά άτομα αναφέρουν τις καλλιτεχνικές τους προτιμήσεις. Ακόμα, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, ο αριθμός των φίλων που έχει κάποιος είναι πολύ σημαντικό στοιχείο, αφού υποδηλώνει εμμέσως το πόσο δημοφιλής είναι (Zhao, Grasmuck & Martin 2008; Pempek, Yevdokiya, Yermolayeva & Calvert, 2008). Η έρευνα των Zhao, Grasmuck και Martin (2008) έδειξε ότι ο εαυτός, υπό την έννοια της κοινωνικής ταυτότητας, που παρουσιάζουν τα άτομα, βρίσκεται ανάμεσα στον εαυτό που επικοινωνούν στον έξω κόσμο και σε αυτόν που εξωτερικεύουν σε site, όπου χρησιμοποιείται η ανωνυμία. Με άλλα λόγια, κατ'αυτούς δεν μπορούμε να μιλάμε ούτε για την εξωτερική του «πραγματικού» εαυτού του ατόμου, ούτε όμως και για μια εξιδανικευμένη ή ψευδή ταυτότητα, όπως θα ήταν εφικτό να υπάρξει σε ένα site, όπου η ανωνυμία θα παρείχε απεριόριστη ελευθερία στο άτομο. Αντίθετα, ακριβώς επειδή οι σχέσεις που υπάρχουν στο Facebook ,είναι εδραιωμένες, οι περισσότερες τουλάχιστον, στον έξω κόσμο (anchored relationships) και άρα η ανωνυμία είναι σχεδόν ανύπαρκτη, ο εαυτός που παρουσιάζεται κλίνει προς έναν δυνητικό περισσότερο εαυτό, που ο χρήστης θα ήθελε να έχει, αλλά δεν έχει κατορθώσει να εδραιώσει στον έξω κόσμο λόγω περιορισμών κοινωνικών, προσωπικών κλπ. Είναι αυτός ο εαυτός που θα μπορούσε να ονομαστεί hoped for ή possible self. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και οι Smith και Kidder (2010), οι οποίοι θεωρούν ότι το άτομο εκφράζει μέσα στο Facebook έναν ιδανικό, τρόπον τινά εαυτό, με δύο τρόπους. Ο πρώτος τρόπος είναι μέσα από την διαφοροποίησή της, ότι δηλαδή, είναι ξεχωριστό και μοναδικό σαν άτομο και ο δεύτερος μέσα από την ομοιότητα, ότι δηλαδή, είμαι δημοφιλής και κοντά στο κοινά αποδεκτό πρότυπο. Εξαιρετικά σημαντική, επίσης, είναι η διαπίστωση ότι υπάρχουν προφίλ που περιλαμβάνουν τον «κρυμμένο» εαυτό του χρήστη και περιέχουν αποκλίνουσες πτυχές του, παρόλο που το Facebook, όπως είπαμε προάγει την έλλειψη ανωνυμίας.

Η Boyd (2007), από την άλλη μεριά, ξεκινά από την ίδια αφετηρία, ότι το άτομο στο Facebook ωθείται από την επιθυμία να παρουσιάσει τον εαυτό του με έναν θετικό τρόπο στους άλλους, αλλά καταλήγει σε ένα ελαφρώς διαφορετικό συμπέρασμα. Θεωρεί, λοιπόν, ότι επειδή το συγκεκριμένο SNS, είναι συνδεδεμένο στενά με την πραγματική ζωή, λόγω του ότι οι περισσότεροι «φίλοι» του χρήστη προέρχονται από αυτήν, ο εαυτός που παρουσιάζει είναι ο πραγματικός. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε και η έρευνα των Back, Stopfer, Vazire, Gaddis, Schmukle, Egloff και Gosling (2009). Βλέπουμε λοιπόν, ότι ο χαρακτήρας του Facebook, αποτρέπει τον χρήστη από το να παρουσιάσει υπερβολικά ή διογκωμένα τα χαρακτηριστικά του, μιας και απευθύνεται σε άτομα που ήδη τον γνωρίζουν, παρόλα αυτά του επιτρέπει να αμβλύνει ελάχιστα κάποιες πτυχές, με την προϋπόθεση ότι θα το αποτέλεσμα θα είναι κοντά στην πραγματικότητα. Σύμφωνα με την Boyd (2007), το προφίλ του ατόμου είναι μια μορφή ψηφιακού σώματος, το οποίο θα πρέπει να συμπληρώσει και να σχεδιάσει για να πάρει ζωή. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξαν και οι Ellison, Steinfield και Lampe (2006), οι οποίοι υποστήριζαν ότι όσο μειώνεται η ανωνυμία τόσο πιο κοντά είναι ο παρουσιαζόμενος εαυτός με τον πραγματικό.

Και η έρευνα των Haferkamp και Kramer (2009), έδειξε ότι το προφίλ των ατόμων παρουσιάζεται με θετικό τρόπο αλλά έχει μεγάλη συνάφεια με την εικόνα του ατόμου στην πραγματικότητα. Στο θέμα αυτό προέκυψε μέσα στην έρευνα μια αντίφαση. Αν και τα υποκείμενα της έρευνας, όπως αναφέρθηκε παρουσιάζαν τον εαυτό τους με ένα ρεαλιστικό τρόπο, χωρίς να έχουν την πρόθεση να εξαπατήσουν ή να δημιουργήσουν ψευδείς εντυπώσεις, εντούτοις θεωρούσαν ότι τα άλλα άτομα που βρίσκονται σε τέτοια sites παρουσιάζουν τον εαυτό τους εξιδανικευμένο ή αλλοιωμένο όταν κατασκευάζουν το προφίλ τους. Έτσι, φαίνεται ότι αν και οι ίδιοι θεωρούν τον εαυτό τους ειλικρινή και έντιμο, δεν θεωρούν ότι και οι άλλοι έχουν εξίσου έντιμες προθέσεις και δεν δείχνουν εμπιστοσύνη σε όσα διαβάζουν και βλέπουν. Αυτή την αντίφαση επιχείρησαν οι ερευνητές να την εξηγήσουν με την εφαρμογή της θεωρία του «third person effect» (Davidson, 1983). Έτσι, σύμφωνα με αυτή, το άτομο θεωρεί ότι το μέσο έχει επιρροή πάνω στους άλλους και όχι πάνω στο ίδιο, το οποίο μπορεί και το χρησιμοποιεί θετικά και «έντιμα». Ακόμα, για τους περισσότερους, η τελική μορφή του προφίλ ήταν αποτέλεσμα σκέψης, πάνω στο ποιες πτυχές της ζωής και της προσωπικότητάς τους έπρεπε ή όχι να αποκαλύψουν. Σε αυτό παρατηρήθηκε μια διαφορά ανάμεσα στους άνδρες και στις γυναίκες, καθώς οι πρώτοι δεν έδειξαν να καταβάλλουν προσπάθεια να δημιουργήσουν εσκεμμένα εντυπώσεις. Αν και στο ζήτημα του αριθμού των φίλων, οι περισσότεροι δεν έδειξαν ότι αποτελεί στοιχείο που θα τους επηρέαζε εντούτοις, όλοι ήθελαν να αυξήσουν τον αριθμό του κοινωνικού τους δικτύου, καθώς ανέφεραν ότι το θεωρούν αρνητικό να έχουν λίγους φίλους. Επίσης, όσον αφορά στην εξωτερική

εμφάνιση, που όπως είπαμε παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση των εντυπώσεων και στην διαχείρισή τους, τα υποκείμενα της έρευνας αξιολογούν αρνητικά τις φωτογραφίες με υπερβολικά όμορφα άτομα, καθώς τις θεωρούν ψευδείς.

Αντίθετοι σε σχέση με την αξιολόγηση της εξωτερικής εμφάνισης είναι οι Wang, Moon, Kyounghee, Kwon, Evans και Stefanone (2010), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι το στερεότυπο της εξωτερικής εμφάνισης στην δημιουργία και στην συνέχιση μιας γνωριμίας είναι πολύ ισχυρό στο Facebook. Έτσι, ενστερνίζονται την άποψη που έδειξαν ποικίλες έρευνες, ότι ένα υποκείμενο ελκυστικό απολαμβάνει περισσότερα οφέλη μέσα στο Facebook, απλά και μόνο λόγω της εμφάνισής του. Όταν μιλάμε για οφέλη, εννοούμε θετικά σχόλια, μεγαλύτερο αριθμό φίλων κλπ. Επίσης, ακριβώς επειδή ο αριθμός των φίλων παίζει σημαντικό ρόλο όπως και η εμφάνιση για την διαχείριση των εντυπώσεων και την παρουσίαση, έμμεσα, του εαυτού, το υποκείμενο που έχει ελκυστικούς φίλους στο προφίλ του, παίρνει και αυτό «λάμψη» από τον όμορφο φίλο του.

6.4 Προσωπικότητα και Facebook

6.4.1 Εισαγωγή

Πολλοί θεωρητικοί υποστηρίζουν , πως η προσωπικότητα διαμορφώνεται κυρίως στην βρεφική και παιδική ηλικία (Freud, Rogers), ενώ σύμφωνα με αρκετές έρευνες, σε αυτό το ηλικιακό φάσμα δίνονται οι ισχυρότερες βάσεις της προσωπικότητας του ανθρώπου. Αυτό όμως δε σημαίνει πως η προσωπικότητα δεν εξελίσσεται κατά την διάρκεια της ζωής του ατόμου. Η προσωπικότητα δομείται συνεχώς από τους κοινωνικούς ρόλους που αναλαμβάνει το άτομο, όποιο στάδιο της ζωής του και αν διανύει. Παράλληλα , η πολιτισμική και κοινωνικοϊστορική επίδραση καθιστά την προσωπικότητα απεριόριστα μεταβλητή. Επομένως , η ανάπτυξη της διαρκεί όσο και η ζωή του ανθρώπου.

Τα δομικά στοιχεία της προσωπικότητας είναι ξεχωριστά για κάθε άτομο, καθώς και η σχέση ανάμεσα σε αυτά. Η σωματική διάπλαση, η νοημοσύνη, η ιδιοσυγκρασία, ο χαρακτήρας, οι στάσεις, οι αξίες, τα γνωρίσματα του ατόμου, τα κίνητρα, οι τρόποι προσαρμογής και οι αμυντικοί μηχανισμοί, είναι στοιχεία που δομούν την προσωπικότητα. (Παντζάρη Παπανδρέου, 1977)

Σύμφωνα με την Παντζάρη-Παπανδρέου (1977) οι παράγοντες που συντελούν στην σταθερότητα αλλά και στην εξέλιξη της προσωπικότητας , είναι ο βιολογικός εξοπλισμός του ατόμου, η μάθηση και οι κοινωνικοί ρόλοι. Παράλληλα, κατά τη σύγχρονη ψυχολογία, η κληρονομικότητα, η οργανική κατάσταση του ατόμου, το κοινωνικό-οικονομικό και πολιτιστικό περιβάλλον και τα προσωπικά βιώματα και εμπειρίες, θεωρούνται βασικοί παράγοντες για την ολοκλήρωση της ατομικής προσωπικότητας του ατόμου.(Πιπερόπουλος, 1995)

Η κληρονομικότητα – βιολογικός εξοπλισμός, όπως προαναφέρθηκε, διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην διαμόρφωση της προσωπικότητας. Κάθε άνθρωπος κληρονομεί έναν μοναδικό συνδυασμό γενετικού υλικού με διαφορετικές δυνατότητες , όπως είναι η μάθηση, η ευαισθησία, οι δραστηριότητες ,στοιχεία, που τον κάνουν ανεπανάληπτο και μοναδικό. Τα κληρονομικά χαρακτηριστικά που μπορούν να επηρεάσουν την προσωπικότητα ενός ατόμου είναι το φύλο, οι νοητικές ικανότητες, η εμφάνιση, η διάπλαση και η δύναμη του σώματος, όπως και ο ξεχωριστός ρυθμός ανάπτυξης του καθενός (Παντζάρη Παπανδρέου, 1977). Τα χαρακτηριστικά αυτά προσλαμβάνονται , ερμηνεύονται και αξιολογούνται ποικιλοτρόπως από το κοινωνικό περιβάλλον , γεγονός που επηρεάζει το άτομο κατά τη διαμόρφωση της εικόνας του εαυτού του.

Το **κοινωνικό και πολιτικό** περιβάλλον καθορίζει τις αξίες που ενστερνίζεται κάθε άτομο, τα πιστεύω, τα νοήματα και τις στάσεις μέσα από την οικογένεια, το σχολείο, τις παρέες αλλά και άλλους βασικούς φορείς κοινωνικοποίησης.(Πιπερόπουλος, 1995 σελ.102) Έτσι , καθίστανται αναπόφευκτες οι πολιτιστικές και κοινωνικές επιδράσεις , ενώ η προσωπικότητα του νέου , κυρίως, ατόμου διαμορφώνεται με εμφανή τα σημάδια από τον τρόπο ζωής , σκέψης και αίσθησης των υπόλοιπων μελών του κοινωνικού συνόλου.

Οι κοινωνικοί ρόλοι , τους οποίους καλείται το άτομο να υπηρετήσει , διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο για την διαμόρφωση της προσωπικότητας, είτε πρόκειται για μικρό χρονικό διάστημα , είτε για μεγαλύτερο. Οι προσδοκίες της κοινωνίας, για το ποια πρέπει να είναι η συμπεριφορά των ατόμων που κατέχουν τους ρόλους, καθορίζει σε πολλά επίπεδα την προσωπικότητα του ατόμου.(Παντζάρη –Παπανδρέου, 1977)

Η μάθηση ,τα προσωπικά βιώματα και οι εμπειρίες: Η μάθηση είναι αυτή που οδηγεί τα εξωτερικά ερεθίσματα και τα δομεί στην προσωπικότητα. Από την κλασική εξαρτημένη μάθηση του Pavlov και την συντελεστική του Skinner μέχρι και την κοινωνική μάθηση των Miller και Dollard και αργότερα Bandura και Walters ,όλες τονίζουν, από διαφορετικές κατευθύνσεις και

διαδικασίες μάθησης, τις αλλαγές που υφίσταται το νέο άτομο και τις νέες μορφές συμπεριφοράς που μαθαίνει μέσω συγκεκριμένων εμπειριών. (Παρασκευόπουλος, 1982) Τα προσωπικά βιώματα και οι εμπειρίες ενεργούν σε συνειδητό και υποσυνείδητο επίπεδο επηρεάζοντας την συμπεριφορά , ενώ ταυτόχρονα επιφέρουν αλλαγές και στην προσωπικότητα του ατόμου.

Τέλος, η **οργανική κατάσταση** του ατόμου σχετίζεται με την οργανική – σωματική του οντότητα και τον βαθμό που αυτή επηρεάζει, αν όχι καθορίζει ,την ανθρώπινη συμπεριφορά. Χαρακτηριστικά , η ορμονική λειτουργία μπορεί να καθορίσει την ενδεχόμενη ύπαρξη νωθρότητας , ή έντονης δραστηριότητας στη συμπεριφορά ενός ατόμου. (Πιπερόπουλος, 1995)

Όπως γίνεται φανερό η προσωπικότητα δομείται συνεχώς και αδιαλείπτως σε κάθε στάδιο εξέλιξης του ανθρώπου. Γιατί όμως στους περισσότερους ανθρώπους σχηματίζεται εντύπωση, πως η προσωπικότητα ενός ατόμου είναι σταθερή; Λαϊκές εκφράσεις όπως «δεν αλλάζει ο άνθρωπος» και «αυτός είναι σταθερή προσωπικότητα» επιβεβαιώνουν, πως στα μάτια και στην αντίληψη των ανθρώπων οι προσωπικότητες των ατόμων μοιάζουν αμετάβλητες.

Αφορμή για την απάντηση στο παραπάνω ερώτημα δίνει ο Mischel, ο οποίος υποστήριζε, αντίθετα με πολλούς θεωρητικούς της προσωπικότητας, ότι τα τεστ της προσωπικότητας δεν μπορούν να λειτουργήσουν παρόμοια με τα πιστοποιημένα τεστ μετρήσεων της νοημοσύνης. Χαρακτηριστικά ο Mischel συμπεραίνει πως «Μόνο η συμπεριφορά και η αυτό-περιγραφή εμπεριέχουν κάποια πιστότητα. Εγκυρότητα όμως ούτε καν αυτές.» (Παντζάρη Παπανδρέου, 1977)

Έτσι, με αφορμή το συμπέρασμα του Mischel, ο Leyens παραθέτει τέσσερις λόγους για τους οποίους καταρρίπτεται η «αίσθηση σταθερότητας της προσωπικότητας ». Συνοπτικά, ο πρώτος έχει να κάνει με την ορισμένη εικόνα της υποτιθέμενης δομής της προσωπικότητας στο μυαλό των ανθρώπων, η οποία εύκολα ανακαλείται σε περιπτώσεις που χρειάζεται να περιγράψουν την προσωπικότητα κάποιου ατόμου , γνωστού ή όχι. Ο δεύτερος λόγος έχει να κάνει με το παρουσιαστικό του ατόμου ,το οποίο μοιάζει αναλλοίωτο, δηλαδή , τα εξωτερικά χαρακτηριστικά ενός ατόμου τα οποία δεν αλλάζουν (και αν αλλάζουν ,δεν αλλάζουν ριζικά) παρασύρουν με κάποιο τρόπο την αντίληψη για την προσωπικότητα του ατόμου που περιγράφουμε. Τρίτος λόγος είναι η σταθερότητα των συνθηκών κάτω από τις οποίες συναντούμε κάποια άτομα. Όταν συναντούμε κάποια συγκεκριμένα άτομα, με πάντα ίδιους τους κοινωνικούς ρόλους, σε ίδια μέρη , είναι αναμενόμενο η μονιμότητα των συνθηκών να μας οδηγεί στην «ψευδαίσθηση της σταθερότητας» της

προσωπικότητας τους. Τέλος, η χρήση ασαφών εννοιών για τον χαρακτηρισμό κάποιου, ενισχύει αυτήν την ψευδαίσθηση. (Παντζάρη Παπανδρέου, 1977)

6.4.2 Θεωρητικές προσεγγίσεις της προσωπικότητας

6.4.2.1 Τυπολογία του Jung

Ο Carl Jung, παρατήρησε, όσον αφορά τα τυπολογικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, πως υπάρχουν κάποιοι συγκεκριμένοι τρόποι που οι άνθρωποι αντιδρούν σε διάφορες καταστάσεις. Έτσι, με αφορμή αυτήν τη παρατήρηση διατύπωσε δύο βασικές στάσεις της ανθρώπινης προσωπικότητας : τις ενδοστρεφείς στάσεις και τις εξωστρεφείς στάσεις.

Στις **ενδοστρεφείς στάσεις** η ενέργεια της libido στρέφεται προς τον εσωτερικό κόσμο του ατόμου. Η ενέργειά τους ρέει πρώτα ένδον και έπειτα στην εξωτερική πραγματικότητα , με αποτέλεσμα τα άτομα αυτά να είναι διστακτικά, επιφυλακτικά, να έχουν τάσεις για απομόνωση από τον κόσμο και τάσεις υπερεκτίμησης των υποκειμενικών τους εμπειριών. Πρώτα παρατηρούν τον εσωτερικό τους κόσμο και έπειτα εξετάζουν πώς τα εξωτερικά αντικείμενα μπορούν να ταιριάξουν και να προσαρμοστούν σε αυτόν.

Στις **εξωστρεφείς στάσεις** η ενέργεια της libido έχει κατεύθυνση προς τα έξω, προς συγκεκριμένα αντικείμενα, ανθρώπους και καταστάσεις του εξωτερικού κόσμου. Συνεπώς τα άτομα αυτά είναι κοινωνικά, έχουν φιλικές σχέσεις με τους άλλους και δίνουν μεγαλύτερη αξία στους εξωτερικούς αντικειμενικούς παράγοντες. (Παντζάρη Παπανδρέου, 1977:295).

Έπειτα , συνδυάζοντας τις στάσεις της προσωπικότητας (ενδοστρέφεια, εξωστρέφεια) με τις τέσσερις λειτουργίες , ξεχώρισε οχτώ τύπους προσωπικότητας, τέσσερις εσωστρεφείς και τέσσερις εξωστρεφείς. Οι τύποι αυτοί είναι:

Ο **ενδοστρεφής αισθησιακός** τύπος : σε αυτόν τον ανήκουν τα άτομα που χαρακτηρίζονται από τις υποκειμενικές εσωτερικές τους καταστάσεις. Αυτά μπορούν να δουν τον κόσμο μέσω των εσωτερικών παραστάσεών τους.

Ο **εξωστρεφής αισθησιακός**: χαρακτηρίζει άτομα με έντονο ρεαλισμό, με τάση για τις υλικές απολαύσεις και ενδιαφέρον μόνο με το παρόν.

Ο **ενδοστρεφής νοητικός** τύπος: είναι άτολμος, καθόλου πρακτικός, ιδεαλιστής και ενδιαφέρεται καθαρά και μόνο για την θεωρία και όχι για την πράξη.

Ο *εξωστρεφής νοητικός*: εμπρικλείει άτομα τα οποία βασίζονται στα αντικειμενικά γεγονότα για να στηρίζουν τις θεωρίες τους και στρέφουν τα ενδιαφέροντα τους στα αντικείμενα και στην εμπειρική γνώση.

Ο *ενδοστρεφής συναισθηματικός* τύπος: κυβερνάται από υποκειμενικούς παράγοντες, είναι άτομο κλειστό, το οποίο δεν εκδηλώνει τα συναισθήματα του με αποτέλεσμα να φαίνεται ψυχρό.

Ο *εξωστρεφής συναισθηματικός*: είναι εκδηλωτικός, φιλικός, κοινωνικός και εκτιμά τις καταστάσεις και τα πράγματα με βάση τις συναισθηματικές του καταστάσεις.

Ο *ενδοστρεφής ενορατικός* τύπος: είναι άτομο με έντονες φαντασιώσεις και ενοράσεις θρησκευτικού, ή και άλλου περιεχομένου.

Τέλος, ο *εξωστρεφής ενορατικός* τύπος :περιλαμβάνει άτομα τα οποία στρέφονται προς τον εξωτερικό κόσμο, αλλά κατευθύνεται από την διαίσθηση του για να δεχθεί τα αντικείμενα και τα γεγονότα γύρω του.

6.4.2.2 Η προσωπικότητα σύμφωνα με τον Freud

Σχετικά με την προσωπικότητα ο Freud, στα πρώτα του συγγράμματα, υποστήριζε πως την ανθρώπινη ψυχή την αποτελούν τρία μέρη: το *συνειδητό*, το *ασυνείδητο* και το *προσυνείδητο - υποσυνείδητο*. Το **συνειδητό** επίπεδο περιλαμβάνει όλα αυτά των οποίων ο άνθρωπος έχει επίγνωση σε σχέση με τον εαυτό του και το περιβάλλον του. Είναι το μέρος που έχει άμεση επαφή με τον εξωτερικό κόσμο. Το **ασυνείδητο** είναι ένα μεγάλο μέρος του ψυχισμού, του οποίου ο άνθρωπος δεν έχει επίγνωση. Περιλαμβάνει τις βασικές ορμές ψυχικής ενέργειας (σκέψεις, κίνητρα, συναισθήματα), καθώς και τα γεγονότα, επιθυμίες και παρορμήσεις που έχουν απωθηθεί από τη συνείδηση, όπως επίσης και τις εμπειρίες της παιδικής ηλικίας, τις οποίες ο άνθρωπος έχει λησμονήσει. Το **προσυνείδητο** περιλαμβάνει εμπειρίες που κάποτε ήταν στο ασυνείδητο, αλλά τώρα πια δεν είναι. Είναι μια διαδικασία, από την οποία περνούν όλες οι αναμνήσεις του ασυνείδητου για να αποφασισθεί αν θα τους επιτραπεί η είσοδος στη συνείδηση ή αν, αντίθετα, απωθηθούν στο ασυνείδητο. (Παντζάρη-Παπανδρέου, 1977; Laplace & Pontalis, 1986)

Όλη αυτή η διαδικασία αυτοπροστασίας της ψυχής από τυχόν δυσάρεστες εμπειρίες καθορίζουν εν μέρη την προσωπικότητα του ατόμου. Χωρίς το ασυνείδητο και το υποσυνείδητο ο άνθρωπος δεν θα ήταν ίδιος και δεν θα μπορούσε να τον αντιπροσωπεύσει πια η ίδια προσωπικότητα με την τωρινή. Το 1923 ο Freud στο βιβλίο του «The ego and the id» δημοσίευσε μια

αναθεωρημένη υπόθεση για την δομή της προσωπικότητας στην οποία πρωταγωνιστικό ρόλο είχαν τρεις έννοιες, τρία ψυχικά τμήματα, το *Εγώ* (ego), το *Υπερεγώ* (super-ego) και το *Αυτό* (id), (το id «Αυτό» αναφέρεται ουκ ολίγες φορές με τον χαρακτηρισμό «Εκείνο») (Laplace & Pontalis, 1986, Hayes, 1998).

Το **Εγώ** αναπτύσσεται από το «αυτό» και μεταβάλλεται από την επίδραση της εξωτερικής πραγματικότητας. Η οργάνωσή του αρχίζει από τη γέννηση του ατόμου και μολονότι συνεχίζεται σ' όλη τη ζωή, οι βασικές του λειτουργίες έχουν αναπτυχθεί μέχρι το τέλος των τριών χρόνων. Λειτουργεί με βάση την **αρχή της πραγματικότητας**. Είναι το σύνολο των ψυχικών λειτουργιών, οι οποίες ασκούν συνειδητό έλεγχο στις παρορμήσεις του «id» και διαμορφώνουν τη σχέση μας με το περιβάλλον. Η λειτουργία του επομένως είναι σαφώς προσαρμοστική. Το εγώ παρεμβάλλεται ανάμεσα στις ενορμήσεις του id , και τις απαγορεύσεις ή προσταγές του υπερεγώ ,και προσπαθεί να εναρμονίσει τις συγκρούσεις που απορρέουν από αυτές σε συνδυασμό με τις απαιτήσεις του περιβάλλοντος. Το εγώ περιλαμβάνει βασικές λειτουργίες, όπως η κρίση, η εκτίμηση διαφόρων καταστάσεων, ο έλεγχος της πραγματικότητας, η δημιουργία αμυντικών μηχανισμών κ.ά. και έρχεται σε επαφή με το περιβάλλον μέσα από τις λειτουργίες της αντίληψης, της σκέψης, της πράξης και του συναισθήματος (Παντζάρη Παπανδρέου,1977; Ποταμιανός, 1999; Laplace & Pontalis, 1986).

Το **Υπερεγώ** παρουσιάζει τη βασική του ανάπτυξη στην οιδιπόδεια περίοδο (3 - 7 χρόνων) και συνεχίζοντας να αναπτύσσεται αποκτά την τελική του διαμόρφωση στην ώριμη ηλικία. Περιλαμβάνει βασικές αρχές, κανόνες διαγωγής και κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές που αποκτήθηκαν κατά την διάρκεια εκπαίδευσης του ατόμου. Ο Freud αποδίδει στο υπερεγώ την αυτοπαρατήρηση, τη συνείδηση και την λειτουργία του *ιδανικού εγώ* (Ego Ideal). Το υπερεγώ δεν αντανακλά την προσωπικότητα, αλλά αντιπροσωπεύει την ιδανική κατάσταση κάθε ατόμου. Το «ιδανικό εγώ» μοιάζει να επιδοκιμάζει και να αποδοκιμάζει τις σωστές και λανθασμένες πράξεις ανάλογα με το εγώ. (Παρασκευόπουλος, 1982; Παντζάρη-Παπανδρέου,1977; Laplace & Pontalis, 1986)

Το **Αυτό – Εκείνο (id)** , ως το πιο πρωτόγονο μέρος της προσωπικότητας ,περιλαμβάνει την libido (η ασυνείδητη ψυχική ενέργεια που τροφοδοτεί τη σεξουαλική ενόρμηση) και άλλα ένστικτα όπως η ανάγκη για αέρα, τροφή, νερό και λοιπά στοιχεία διατροφής, η ανάγκη για διατήρηση της θερμοκρασίας του σώματος ,καθώς και για αναπαραγωγή. Το «εκείνο» λειτουργεί με βάση την **αρχή της ευχαρίστησης** (η τάση να ζητά άμεση ικανοποίηση των επιθυμιών, άμεση ευχαρίστηση και αποφυγή του πόνου). Το «εκείνο» είναι μια συλλογική

ονομασία για τις βιολογικές ανάγκες και ενορμήσεις του ατόμου. Ψυχαναλυτικά, σύμφωνα με τον Freud υπάρχουν δύο βασικές ενορμήσεις: η *σεξουαλική ενόρμηση* (ένστικτο της ζωής ή Έρως) και η *επιθετική ενόρμηση* (ένστικτο θανάτου ή θάνατος). Η σεξουαλική ενόρμηση λειτουργεί με βάση την αρχή της ευχαρίστησης ,και κύριος σκοπός της είναι η προστασία και η διατήρηση της ζωής σε αντίθεση με την επιθετική ενόρμηση , της οποίας σκοπός είναι η διάλυση και ο θάνατος. (Παρασκευόπουλος, 1982; Παντζάρη-Παπανδρέου,1977; Laplace & Pontalis, 1986)

Η αρμονική συνεργασία του εκείνο, εγώ και υπερεγώ χαρακτηρίζει τη λειτουργία του καλώς προσαρμοσμένου ανθρώπου. Αντίθετα, η συμπεριφορά του νευρωτικού, ψυχωτικού ή διαταραγμένου ατόμου μπορεί να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα της διαταραχής στη δυναμική της ισορροπίας των τμημάτων της προσωπικότητας (Hayes, 1998).

Όσο αφορά στην εξέλιξη της προσωπικότητας ,ο Freud ήταν από τους θερμότερους υποστηρικτές της θεωρίας ότι η παιδική ηλικία παίζει αποφασιστικό ρόλο στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου. Στη θεωρία του υποστήριζε, πως η προσωπικότητα εξελίσσεται από την νηπιακή μόλις ηλικία μέσω των ψυχοσεξουαλικών σταδίων. Το άτομο εξελίσσεται, καθώς μεταβάλλεται η ευαισθησία διαφόρων μερών του σώματος (ερωτογενείς ζώνες) ,ενώ παράλληλα περνά από κάποια στάδια ανάπτυξης. Τα στάδια αυτά είναι το στοματικό, το πρωκτικό, το φαλλικό, το λανθάνον και το γενετικό (Παντζάρη-Παπανδρέου,1977; Laplace & Pontalis, 1986; Hayes, 1998).

Το **στοματικό στάδιο** (oral stage): Εμφανίζεται στο πρώτο έτος της ηλικίας, ενώ το κέντρο της απόλαυσης βρίσκεται στο στόμα. Το δάγκωμα και η απορρόφηση είναι οι προσφιλείς δραστηριότητες του οργανισμού (θηλασμός, απομύζηση).Το στάδιο αυτό , στο οποίο το άτομο παρουσιάζει τη μεγαλύτερη εξάρτηση , έχει δύο φάσεις: την αρχική παθητική και την ενεργητική. Στην πρώτη περίοδο υπάγεται η ανάγκη του θηλασμού ,ενώ το βρέφος αισθάνεται ικανοποίηση βάζοντας διάφορα αντικείμενα στο στόμα του. Αν το βρέφος απογοητευτεί από τον θηλασμό, είναι δυνατό να αποκτήσει στοματική καθήλωση σε αυτό το στάδιο που του μοιάζει τόσο πολύ ελκυστικό, με αποτέλεσμα να έχει αντίκτυπο στην ενήλικη ζωή του με το *στοματικό παθητικό σύνδρομο*, που χαρακτηρίζεται από μεγάλη εξάρτηση, ανωριμότητα, παθητικότητα και απληστία. Στην ίδια περίοδο ζωής του ατόμου η δεύτερη φάση, η σαδιστική ενεργητική φάση, συμπίπτει με την εμφάνιση του πρώτου δοντιού. Το νήπιο αρχίζει να δαγκώνει ό,τι μπορεί να βάλει στο στόμα του, θέλοντας να πετύχει την ανακούφισή του από τον πόνο του δοντιού. Η καθήλωση σε αυτό το στάδιο οδηγεί στον *σαδιστικό τύπο*, κατά τον οποίο το άτομο αυτό χαρακτηρίζεται από έντονη στοματική συμπεριφορά (κάπνισμα),

σαρκασμό, δηκτικότητα στην συμπεριφορά του με τους άλλους και αμφιθυμικές στάσεις (φιλία και έχθρα για το ίδιο πρόσωπο) (Hayes, 1998; Παντζάρη-Παπανδρέου,1977; Laplance & Pontalis, 1986)

Το **πρωκτικό στάδιο** (anal stage) διαρκεί τον δεύτερο και τον τρίτο χρόνο της ζωής του ανθρώπου. Σε αυτό το στάδιο αρχίζει η εκπαίδευση του παιδιού από τους γονείς για τον έλεγχο των σφικτήρων (ενούρηση, εγκόπρηση). Ο πρωκτός σε αυτήν τη φάση αποτελεί την εστία ψυχικής έντασης και ικανοποίησης. Αν η εκπαίδευση του παιδιού είναι πολύ αυστηρή και τιμωρητική με αποτέλεσμα να δημιουργήσει στο παιδί αισθήματα άγχους και ενοχής, είναι δυνατό το άτομο αυτό να αναπτύξει αργότερα στην προσωπικότητά του το πρωκτικό σύνδρομο. Το *πρωκτικό σύνδρομο*, χαρακτηρίζεται από υπερβολική καθαριότητα και τάξη, ψυχαναγκαστική συμπεριφορά, **υπερβολική συμμόρφωση στις κοινωνικές απαιτήσεις**, φιλαργυρία και υπερβολικό αυτοέλεγχο (Hayes, 1998; Παντζάρη- Παπανδρέου,1977; Laplance & Pontalis, 1986).

Το **φαλλικό στάδιο** (phallic stage) διαρκεί από την ηλικία των τριών ετών μέχρι αυτή των επτά. Το κέντρο απόλαυσης είναι τα γεννητικά όργανα. Κατά το στάδιο αυτό αναπτύσσονται, το Οιδιπόδειο Σύμπλεγμα (το μικρό αγόρι κατευθύνει τα ερωτικά του συναισθήματα προς την μητέρα του, ενώ παράλληλα θεωρεί τον πατέρα του αντίζηλο) και το σύμπλεγμα της Ηλέκτρας (το μικρό κορίτσι στρέφει τις ερωτικές του επιθυμίες προς τον πατέρα μισώντας την μητέρα της) .Αυτά τα συμπλέγματα ανάλογα με τα δύο φύλα περιγράφουν το σύνολο των φιλικών και εχθρικών επιθυμιών που αισθάνεται το παιδί προς τους γονείς του και διαπραγματεύεται τη θέση του παιδιού στο πλαίσιο της τριγωνικής σχέσης μητέρα-πατέρα-παιδί. Το παιδί αισθάνεται άγχος και φόβο για τα συναισθήματα που τρέφει για τους γονείς του και από φόβο μήπως χάσει την αγάπη και των δύο γονέων απωθεί τα συναισθήματά του στο ασυνείδητο και ταυτίζεται με τον γονιό του ίδιου φύλλου. Με τον παραπάνω τρόπο λύνεται το σύμπλεγμα του παιδιού. Αν όμως το παιδί δεν λύσει ομαλά το σύμπλεγμα του ,τότε η ενήλικη προσωπικότητά του θα παρουσιάσει αδύνατη ηθική συνείδηση και μη ομαλές σχέσεις με πρόσωπα του ίδιου ή και του αντίθετου φύλου. Η καθήλωση σε αυτό το στάδιο προκαλεί το *φαλλικό τύπο* κατά τον οποίο το άτομο χαρακτηρίζεται από **ναρκισσισμό, εγωκεντρισμό**, εξάρτηση και ανικανότητα για ώριμες σχέσεις με πρόσωπα του αντίθετου φύλου (Hayes, 1998; Παρασκευόπουλος, 1982; Παντζάρη- Παπανδρέου,1977; Laplance & Pontalis, 1986).

Το **λανθάνον στάδιο** (latent stage) ή στάδιο λανθάνουσας σεξουαλικότητας διαρκεί από την ηλικία των επτά ετών μέχρι την εφηβεία, δηλαδή, σύμφωνα με τον Freud, μέχρι την ηλικία των 11. Κατά το στάδιο αυτό το άτομο στρέφεται προς τα πρόσωπα και τα πράγματα του περιβάλλοντός του

και στην φιλία που αναπτύσσει με τα άλλα παιδιά της ίδιας ηλικίας και του ίδιου φύλου. «το στάδιο αυτό είναι μια περίοδος εσωτερικής γαλήνης πριν από την καταιγίδα της ήβης» (Hayes, 1998; Παρασκευόπουλος, 1982 σελ.51; Παντζάρη-Παπανδρέου,1977; Laplace & Pontalis, 1986)

Τέλος το γενετικό στάδιο (genital stage) ή στάδιο ετερόφυλης σεξουαλικότητας ξεκινά στην εφηβεία και αναπαριστά τη σεξουαλική παρόρμηση στην ενηλικίωση και τη μετατόπιση του κέντρου απόλαυσης στην έκφραση αγάπης προς το αντίθετο φύλο και την αναπαραγωγή. (Παρασκευόπουλος, 1982; Παντζάρη- Παπανδρέου,1977; Laplace & Pontalis, 1986)

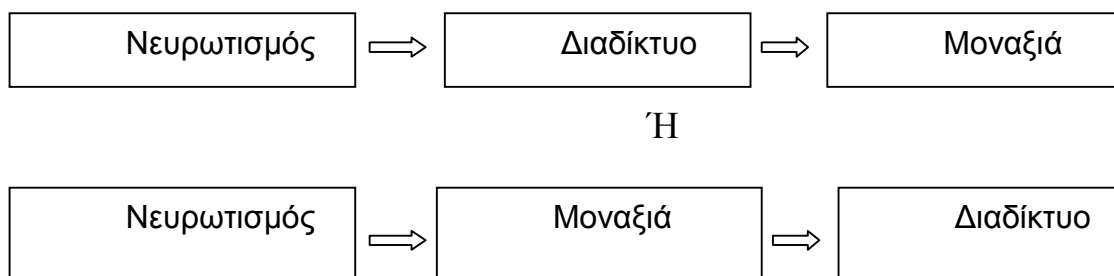
6.4.3 Προσωπικότητα και Facebook

Μια ακόμα παράμετρος που συσχετίστηκε και μελετήθηκε για την χρήση του Facebook, είναι αυτή της προσωπικότητας. Προσπάθησαν, δηλαδή, οι ερευνητές να διερευνήσουν την πιθανή σχέση ανάμεσα σε συγκεκριμένες πτυχές της προσωπικότητας του ατόμου, όπως για παράδειγμα, η εξωστρέφεια, τα νευρωτικά στοιχεία και ο ναρκισσισμός και στα οφέλη και στην χρήση του Facebook.

Οι Hamburger και Ben-Artzi (2000), εισάγουν στα πλαίσια των ερευνών τους το φαινόμενο “the poor can get richer”. Υποστηρίζουν, δηλαδή, ότι άτομα εσωστρεφή, που έχουν μικρό κοινωνικό δίκτυο και δυσκολεύονται ακριβώς λόγω αυτού του χαρακτηριστικού τους να διευρύνουν τις κοινωνικές τους σχέσεις στον έξω κόσμο, μπορούν να καρπωθούν οφέλη από το Διαδίκτυο και να αυξήσουν ή να δημιουργήσουν κοινωνικό κεφάλαιο. Στον αντίποδα βρίσκεται η Tufekci (2010), η οποία αναφέρεται στο φαινόμενο «the rich get richer», όπου θεωρεί ότι άτομα εξωστρεφή, ακριβώς επειδή έχουν την δυνατότητα να επικοινωνούν και να εξωτερικεύουν πτυχές του εαυτού τους και συναισθήματα, μπορούν μέσα από το Διαδίκτυο και το Facebook, να διευρύνουν τις κοινωνικές τους σχέσεις.

Προκειμένου να διερευνηθεί ερευνητικά η προσωπικότητα, μια μερίδα επιστημόνων χρησιμοποίησε το μοντέλο του Eysenck (EPI) (Eysenck & Eysenck, 1975), το οποίο εισάγει δύο παραμέτρους, αυτόν της εξωστρέφειας και αυτόν του νευρωτισμού (Amichai-Hamburger & Ben-Artzi, 2003). Με την έννοια «εξωστρέφεια» αναφέρονται στα άτομα που επικοινωνούν εύκολα με τους άλλους, αναζητούν την συντροφιά άλλων, είναι αυθόρμητα, παίρνουν ρίσκα και εξωτερικεύουν συναισθήματα και σκέψεις. Στον αντίποδα είναι τα

εσωστρεφή άτομα, τα οποία, είναι ήσυχα, παίρνουν ευχαρίστηση από την μοναξιά τους και νιώθουν άνετα μέσα σε μικρές παρέες. Η συμπεριφορά αυτή του εσωστρεφή, μπορεί να χαρακτηριστεί από τους άλλους ως αδιάφορη, απόμακρη και μη φιλική (Amichai-Hamburger & Ben-Artzi, 2003). Ακόμα, ως νευρωτικό, χαρακτηρίζουν το υποκείμενο που είναι αγχώδες, υπερβολικά συναισθηματικό και αντιδρά έντονα σε όλους τους τύπους των ερεθισμάτων, μιας και νιώθει ότι απειλείται (Ross, Orr, Sisic, Arsenault, Simmering & Orr, 2009). Οι έρευνες το 2000 και 2003 των Hamburger και Ben-Artzi (2000;2003), κατέληξαν στα ίδια αποτελέσματα, ότι στους άνδρες η εξωστρέφεια είχε θετική συσχέτιση με την χρήση του Διαδικτύου και ο Νευρωτισμός αρνητική, όσον αφορά στην αναζήτηση πληροφοριών και την ψυχαγωγία. Για τις γυναίκες, αντίθετα, η ίδια έρευνα έδειξε ότι ο νευρωτισμός συνυπάρχει σε πολλές περιπτώσεις με μοναξιά και βρέθηκε σε θετική συσχέτιση με την χρήση του Διαδικτύου ως μέσο αλληλεπίδρασης και κοινωνικών επαφών, ενώ η εξωστρέφεια, επιδρούσε αρνητικά στην χρήση του Διαδίκτυο. Μια πιθανή εξήγηση που δόθηκε για τον νευρωτισμό και μοναξιά και την χρήση του Διαδίκτυο ήταν ότι το δεύτερο αποξενώνει το άτομο και προκαλεί την μοναξιά. Μια τέτοια άποψη θα ήταν σύμφωνη με την έρευνα του Kraut (1998). Θα μπορούσε όμως να δοθεί και μια άλλη εξήγηση, ότι ο νευρωτισμός προκαλεί την μοναξιά, επειδή το άτομο είναι εξαιρετικά αγχώδες και υπερευαίσθητο και αυτό αποτελεί εμπόδιο στην εδραίωση κοινωνικών σχέσεων και έτσι, χρησιμοποιεί το Διαδίκτυο ως μέσο για να αναπτύξει ή να διευρύνει τον κύκλο του.

Ένα άλλο μοντέλο μέτρησης της προσωπικότητας το EPQ-R, του Eysenck και αυτό, εισάγει επιπροσθέτως του νευρωτισμού και της εξωστρέφειας, τον παράγοντα της ψύχωσης. Οι Hamburger και Ben-Artzi (2000), εφάρμοσαν το βελτιωμένο αυτό μοντέλο και τα αποτελέσματα έδειξαν, ότι όσον αφορά τον νευρωτισμό, τα υποκείμενα που συγκέντρωσαν την μεγαλύτερη βαθμολογία, χρησιμοποιούσαν το Διαδίκτυο για να νιώθουν ότι

ανήκουν κάπου (sense of belonging). Οι εξωστρεφείς, από την άλλη μεριά, χρησιμοποιούσαν το Διαδίκτυο για να αναζητούν πληροφορίες και να εκφράζουν την άποψή τους, αλλά όχι για να ακούν αυτή των υπολοίπων. Οι Amiel και Sargent (2004), αντίθετα, βρήκαν ότι τα άτομα που συγκέντρωναν μεγάλη βαθμολογία σε νευρωτικά στοιχεία, είχαν την τάση να αναζητούν νέες πληροφορίες και όχι οι εξωστρεφείς. Σύμφωνα με αυτούς, ακόμα, τα άτομα με ψυχωτικά στοιχεία, δεν ενδιαφέρονταν για κοινωνικές συναναστροφές εντός του Διαδικτύου, αλλά διέθεταν τον online χρόνο τους στον διαμοιρασμό αρχείων (μουσική, προγράμματα) και στην πορνογραφία.

Στην συνέχεια, ένα άλλο μοντέλο είναι αυτό των Πέντε παραγόντων (NEO-PI-R) των Costa και McCrae (1992), το οποίο διακρίνει όπως αναφέρει και το όνομά του την προσωπικότητα σε πέντε μεγάλα τμήματα. Το πρώτο είναι η εξωστρέφεια, το δεύτερο ο νευρωτισμός, που πολλές φορές αναφέρεται και ως συναισθηματική σταθερότητα, το τρίτο η προσήνεια, το τέταρτο η ευσυνειδησία και το πέμπτο είναι οι ανοιχτοί ορίζοντες σε νέες εμπειρίες. Όταν οι συγγραφείς κάνουν λόγο για προσήνεια (agreeableness), αναφέρονται στην ικανότητα του ατόμου να διατηρεί καλές σχέσεις και ισορροπία με τους γύρω του. Τα άτομα αυτά, έχουν μια αισιόδοξη ματιά στην ζωή, είναι φιλικά, βοηθούν και έτοιμα να υποχωρήσουν για τους άλλους. Στον αντίποδα είναι τα «δυσάρεστα» ή «αντιπαθή» άτομα, που βάζουν τις ανάγκες τους πάνω και μπροστά από τους άλλους. Το τέταρτο στοιχείο είναι η ευσυνειδησία (conscientiousness) και αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο το άτομο ελέγχει και χαλιναγωγεί τις επιθυμίες του. Τα άτομα που διαθέτουν τέτοια χαρακτηριστικά είναι υπεύθυνα, οργανωμένα και ολοκληρώνουν όσα αρχίζουν. Στο άλλο άκρο είναι τα παρορμητικά άτομα που δεν μπορούν να ελέγξουν τις επιθυμίες τους. Το πέμπτο στοιχείο, αναφέρεται στα άτομα που λόγω προσωπικότητας είναι ανοιχτά σε νέες εμπειρίες και υπό αυτή την έννοια έχουν την περιέργεια να εξερευνούν και να εκφράζονται πολλές φορές και καλλιτεχνικά (Amichai-Hamburger & Vinitzky, 2010; Swickert et al, 2002).

Το μοντέλο αυτό εφήρμοσαν οι Guadagno, Okdie και Eno (2008) στην έρευνά τους πάνω στα blogs. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι, άτομα που είναι ανοιχτά σε νέες εμπειρίες και έχουν πολλά νευρωτικά στοιχεία τείνουν να ασχολούνται με τα blogs. Οι γυναίκες με υψηλή βαθμολογία στην κλίμακα του νευρωτισμού, είχαν μεγάλες πιθανότητες να γίνουν bloggers, ενώ στους άνδρες δεν παρατηρήθηκε κάποια στατιστικά σημαντική συσχέτιση.

Στην συνέχεια, ο Ross et al (2009) στην έρευνά του για την προσωπικότητα και το Facebook, εφαρμόζοντας το μοντέλο των Costa & McCrae (1997), διαπίστωσε ότι η εξωστρέφεια, ο νευρωτισμός και ο ευσυνειδησία είχε σχέση με την χρήση του εν λόγω SNS. Τα άτομα, λοιπόν, που είχαν υψηλή βαθμολογία στην κλίμακα της εξωστρέφειας έτειναν να

χρησιμοποιούν περισσότερο τις ομάδες ενδιαφερόντων του Facebook. Δεν διαπιστώθηκε σχέση, εντούτοις ανάμεσα στην εξωστρέφεια και στον αριθμό των φίλων που διέθετε το άτομο στο προφίλ του, αντίθετα από ότι αναμενόταν. Όσον αφορά τον νευρωτισμό, τα άτομα με που συγκέντρωναν μεγάλη βαθμολογία, δεν ανέβαζαν φωτογραφίες ή προσωπικές πληροφορίες στο προφίλ τους, αλλά προτιμούσαν την επικοινωνία μέσω του «τοίχου» με τους άλλους. Αυτή η πρακτική αποδόθηκε στο ότι έτσι, είχαν την δυνατότητα να επεξεργάζονται τι θα γράψουν και πότε και έτσι είχαν τον έλεγχο πάνω στις πληροφορίες που εξωτερίκευαν. Ενώ η ευσυνειδησία έδειξε ότι υπάρχει μια ασθενής σχέση ανάμεσα σε αυτήν και στον αριθμό των φίλων του χρήστη, αλλά χρήζει περαιτέρω διερεύνησης. Δεν φάνηκε, εντούτοις, να υπάρχει σχέση ανάμεσα στην προσήνεια και στο να είναι ανοιχτό το άτομο σε εμπειρίες και στο Facebook.

Από την ίδια αφετηρία ξεκίνησε η έρευνα των Hamburger και Vinitzky (2010), οι οποίοι θέλησαν και αυτοί με την σειρά τους να διερευνήσουν την προσωπικότητα και την σχέση της με το Facebook. Όσον αφορά στην εξωστρέφεια, τα αποτελέσματα ήταν αντίθετα με την έρευνα του Ross (2009), ο οποίος βρήκε θετική σχέση ανάμεσα στην συμμετοχή των εξωστρεφών ατόμων σε ομάδες ενδιαφερόντων αλλά όχι στον αριθμό των φίλων. Ακόμα, η έρευνα έδειξε ότι οι εσωστρεφείς ανακοινώνουν περισσότερες πληροφορίες στο προφίλ τους από ότι οι εξωστρεφείς, οι οποίοι βασίζονται περισσότερο στις κοινωνικές δεξιότητές τους. Οι πρώτοι, φάνηκε να διαθέτουν μικρό αριθμό φίλων, κάτι που σχολιάστηκε ως μεταφορά της εσωστρέφειάς τους από τον έξω κόσμο στον ψηφιακό.

Σχετικά με την κατηγορία του νευρωτισμού, η έρευνα των Hamburger και Vinitzky (2010), κατέληξε ότι τα άτομα με ισχυρά ή ελάχιστα νευρωτικά στοιχεία τείνουν να αποκαλύπτουν περισσότερες προσωπικές πληροφορίες στο προφίλ τους, όπως φωτογραφίες, και να κάνουν ελάχιστη χρήση των ρυθμίσεων ασφαλείας από ότι άτομα με μέτρια βαθμολογία στην κλίμακα του νευρωτισμού. Αυτό, μπορεί να ήταν αποτέλεσμα διαφορετικών κινήτρων εκ μέρους των χρηστών. Έτσι, τα άτομα εκείνα με μικρή βαθμολογία, ένιωθαν πιο ασφαλή με τον εαυτό τους και γι αυτό εξωτερίκευαν πληροφορίες και στοιχεία, ενώ τα νευρωτικά άτομα, παρείχαν περισσότερες πληροφορίες από ανασφάλεια και για να πάρουν επιβεβαίωση από τους άλλους.

Όσον αφορά στην προσήνεια, βρέθηκε θετική σχέση ανάμεσα στα άτομα που χαρακτηρίζονταν από αυτό το στοιχείο και στην χρήση του Facebook. Έτσι, η προσήνεια συνδέθηκε με την συχνότητα και την ποσότητα της ανάρτησης φωτογραφιών στο προφίλ του χρήστη. Επίσης, όσα άτομα είχαν υψηλή βαθμολογία στην κλίμακα για τους ανοιχτούς ορίζοντες σε νέες εμπειρίες, φάνηκε να χρησιμοποιούν περισσότερες εφαρμογές του Facebook και να έχουν

συμπληρώσει περισσότερα πεδία που αφορούσαν προσωπικές πληροφορίες. Τέλος, όσον αφορά στην κατηγορία της ευσυνειδησίας, τα υποκείμενα που συγκέντρωναν περισσότερα στοιχεία αυτής, είχαν περισσότερους φίλους, αλλά ανέβαζαν πολύ μικρό αριθμό φωτογραφιών στο προφίλ τους.

Ένας, ακόμα παράγοντας της προσωπικότητας που συσχετίστηκε με το Facebook και το Διαδίκτυο γενικότερα ήταν αυτός του ναρκισσισμού. Ως ναρκισσισμό ορίζουμε την αγάπη που εκδηλώνει το άτομο και η οποία απευθύνεται στην εικόνα του ίδιου του του εαυτού (Laplace & Pontalis, 1986). Γενικά, λοιπόν, πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό της προσωπικότητας, το οποίο αντικατοπτρίζει μια υπέρμετρη και υπερβολική αίσθηση-αντίληψη του εαυτού. Θεωρήθηκε, ότι αρκετά άτομα που καταφεύγουν στο Facebook, έχουν κυρίαρχο το στοιχείο του ναρκισσισμού και ότι αυτό μπορεί να γίνει αντιληπτό από την χρήση που κάνουν και από τις πληροφορίες που αναρτούν στο προφίλ τους (Buffardi & Campbell, 2008). Σύμφωνα με την έρευνα που διεξήγαγαν, τα άτομα με ναρκισσιστική προσωπικότητα, είχαν μεγάλο αριθμό φίλων και έντονη δραστηριότητα στο facebook, καθώς αντάλλασσαν μηνύματα μέσω του «τοίχου». Εντούτοις, προς έκπληξη των ερευνητών, δεν διαπιστώθηκε σχέση ανάμεσα στον ναρκισσισμό και στην πληθώρα των πληροφοριών που αναρτούσε το άτομο στο προφίλ του, για να περιγράψει τον εαυτό του. Το υποκείμενο δηλαδή, δεν είχε λεπτομερέστερη περιγραφή των χαρακτηριστικών του από ότι οι υπόλοιποι, αλλά χρησιμοποιούσε στρατηγικές, όπως οι φωτογραφίες, για να κάνει εντύπωση και να διαχειριστεί τις εντυπώσεις που σχημάτιζαν οι άλλοι γι αυτό.

6.5 Ανακεφαλαίωση

Συμπερασματικά, τα αποτελέσματα των ερευνών πάνω στην παρουσίαση του εαυτού στο Facebook, εν αντιθέσει με αυτές που αφορούν εν γένει το Διαδίκτυο και τα chat rooms, δείχνουν ότι δεν μπορούμε να λάβουμε σαφείς απαντήσεις για την ταυτότητα που παρουσιάζεται μέσα από διακρίσεις όπως «visual selves» και «real selves» ή «true selves» και «False selves». Το προφίλ των χρηστών περιλαμβάνει τόσο χαρακτηριστικά που τα άτομα έχουν όσο και χαρακτηριστικά που θα ήθελαν να έχουν. Ένα είναι σίγουρο, ότι τα χαρακτηριστικά αυτά επισύρουν πραγματικές συνέπειες πάνω στα άτομα, συνέπειες που σχετίζονται με την αυτοεικόνα τους, την αυτοεκτίμησή τους και την ταυτότητά τους. Έτσι, τα άτομα τείνουν μεν να εμφανίσουν πτυχές τους πιο βελτιωμένες, μέσω της επιλογής των φωτογραφιών, του αριθμού των φίλων και της περιγραφής που τα ίδια κάνουν γι αυτά, προκειμένου να ελέγξουν τις

εντυπώσεις του «κοινού» τους, εντούτοις η όλη εικόνα που δίδεται δεν απέχει παρασάγγας από τον «πραγματικό» τους εαυτό όπως αυτός παρουσιάζεται στον έξω κόσμο. Αυτό, οι ερευνητές το οφείλουν στο ότι το Facebook είναι ένα SNS, το οποίο επιτρέπει στα άτομα να επικοινωνούν ως επί το πλείστον με κόσμο που ήδη γνωρίζουν και επομένως η ελευθερία που τους παρέχει στο να αλλοιώσουν ή να διαστρεβλώσουν πτυχές και χαρακτηριστικά είναι ελάχιστη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

Η Σχέση της Κοινωνικής Εργασίας με το Facebook

7.1 Εισαγωγή

Η Κοινωνική εργασία, άρχισε να υπάρχει δειλά – δειλά στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στην Αγγλία και στις Η.Π.Α., ως απόρροια των νέων κοινωνικών και οικονομικών δεδομένων. Ως επιστημονικός κλάδος, η κοινωνική εργασία έχει σαν σκοπό την ενδυνάμωση των ανθρώπων και την επίλυση των κοινωνικών τους προβλημάτων (Parrott, 2002)

Εντούτοις, η επίλυση, η βελτίωση και η ενίσχυση της ψυχικής, κοινωνικής ή/και οικονομικής κατάστασης των εξυπηρετούμενων εξαρτάται άμεσα από την αποτελεσματικότητα της παρέμβασης των κοινωνικών λειτουργών (Miller, 2005). Αυτός είναι και ο λόγος που οι τεχνικές και οι παρεμβάσεις που γίνονται στα πλαίσια της κοινωνικής εργασίας συντονίζονται με τις απαιτήσεις της κοινωνίας και εξελίσσονται παράλληλα μ' αυτήν.

Έτσι, η κοινωνική εργασία ως επιστήμη που ασχολείται με τον άνθρωπο δεν θα μπορούσε να παραγνωρίσει την έλευση και εδραίωση των νέων τεχνολογικών μέσων στη ζωή των ανθρώπων. Δεν θα μπορούσε να μην επιστρατεύσει όλα της τα μέσα προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες της εποχής και των ανθρώπων που αιτούνται βοήθειας. Γιατί είναι γεγονός, ότι πολλοί νέοι άνθρωποι σήμερα, ζητούν βοήθεια για καταστάσεις που βιώνουν, για συναισθήματα και αδιέξοδα μέσα από το Facebook, (www.protothema.gr, 19/02/2011) μιας και αποτελεί όχι μόνο ένα παράθυρο στον κόσμο αλλά και ένα βήμα έκφρασης.

Για να ανταποκριθεί στις σύγχρονες απαιτήσεις η επιστήμη της Κοινωνικής εργασίας, κάνει παρεμβάσεις σε όλα τα επίπεδα δράσης της Κοινωνικής Εργασίας, δηλαδή, στο άτομο, την ομάδα και την κοινότητα. Οι παρεμβάσεις αυτές έχουν ως στόχο την πρωτογενή και δευτερογενή πρόληψη μέσω της ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των ατόμων, της γειτονιάς, αλλά και της ίδιας της κοινωνίας.

Η συμβουλευτική, αποτελεί το κεντρικό εργαλείο της Κοινωνικής εργασίας, μέσα από το οποίο δομείται η επαγγελματική σχέση. Πρόκειται για μια

εξελικτική διαδικασία στην οποία ένα υποκείμενο, εν προκειμένους ο κοινωνικός λειτουργός, παρέχει σε ένα άλλο υποκείμενο, ομάδα ή κοινότητα, υποστήριξη και ενδυνάμωση, προκειμένου να διαχειριστεί και να επιλύσει επιτυχώς προβλήματα (προσωπικά, επαγγελματικά, οικονομικά) και κρίσεις (εσωτερικές και εξωτερικές) που συμβαίνουν στη ζωή του. Απώτερος σκοπός είναι η δημιουργία εκ μέρους του υποκειμένου, ενός ισχυρού μηχανισμού, ο οποίος θα του επιτρέψει μέσω της αυτογνωσίας και της ενσυναίσθησης να διαχειρίζεται ζητήματα, να επιτυγχάνει στόχους και να επιλύει πρακτικές και προσωπικές δυσκολίες (Rowland, 1993; Payne, 2000).

Θα μπορούσε, επομένως να υποστηριχθεί ότι, η συμβουλευτική καλύπτει τον ενδιαμέσο χώρο που δημιουργείται ανάμεσα στην ψυχοθεραπεία και στην «φιλία» και γι αυτό ενδείκνυται σε περιπτώσεις όπου η επίλυση ενός ζητήματος ή η αλλαγή χρειάζεται να είναι άμεση (Rowland, 1993). Στο σημείο αυτό θεωρείται σκόπιμη η αναφορά του μοντέλου παρέμβασης στην κρίση, ένα μοντέλο που θα βοηθήσει καίρια στην ανάδειξη της σχέσης Κοινωνικής εργασίας και φαινομένου του Facebook.

7.1 Το Μοντέλο Παρέμβασης στην Κρίση

« Ο χρόνος ο παρών και ο χρόνος ο παρελθόν, είναι ίσως παρόντες και στον μέλλοντα χρόνο, και το παρελθόν θα περιέχει το μέλλον».

T.S.Eliot (Τσίτουρας, 1990)

Όπως πολύ σωστά αναφέρει ο Έλιοτ, το παρελθόν και το παρόν περιέχουν το μέλλον και καθορίζουν την τροπή και την εξέλιξη του. Αν σκεφτεί κανείς την έννοια της «κρίσης», μπορεί να ισχυριστεί ότι, το πώς διαχειρίστηκε και διαχειρίζεται ένα άτομο τα αναμενόμενα και μη αναμενόμενα γεγονότα της ζωής του (Payne, 2000), είναι καθοριστικό για τους μηχανισμούς που αναπτύσσει μελλοντικά για να ανταπεξέλθει σε νέα βιώματα. Γιατί, η κρίση αποτελεί ουσιαστικά ένα γεγονός, που ναι μεν οδηγεί σε μια προσωρινή, ενδεχομένως, αποσταθεροποίηση του ατόμου, αλλά αποτελεί σίγουρα μια μεταβατική κατάσταση, που μπορεί να αποτελέσει εφελτήριο για την ωρίμανση και την περαιτέρω εξέλιξη του ατόμου.

Σύμφωνα με τους Caplan (1964) και Newberry (1993), όταν ένα άτομο αδυνατεί να αντιμετωπίσει με τους συνήθεις μηχανισμούς μια κατάσταση που βιώνει και απειλείται ή έχει διαταραχθεί η ισορροπία της ζωής του, τότε μπορεί να υποστηριχθεί ότι βρίσκεται σε κρίση. Για τον Parad (1971), η κρίση δεν είναι το γεγονός αυτό καθαυτό, αλλά ο τρόπος με τον οποίο το υποκείμενο αντιλαμβάνεται και αντιδρά στο γεγονός.

Ακριβώς, λοιπόν, επειδή γίνεται λόγος για αποσταθεροποίηση, η παρέμβαση από τον Κοινωνικό Λειτουργό ή/και την διεπιστημονική ομάδα, θα πρέπει να είναι άμεση και όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματική. Έτσι, το μοντέλο που αναπτύχθηκε γύρω από αυτή την έννοια, διαθέτει συγκεκριμένες τεχνικές και γνώσεις, με σκοπό η παρέμβαση αυτή να βοηθήσει το άτομο που αντιμετωπίζει μια κρίση να καταφέρει να διαχειριστεί τις άμεσες συνέπειές της, το άγχος που αυτή προκαλεί και να αποκαταστήσει ως ένα σημείο την ισορροπία του υποκειμένου, ώστε να μπορέσει να αναζητήσει την καλύτερη για αυτό λύση (Jenkins & Corney, 1992)

Αν και το μοντέλο αυτό προέκυψε ως προσπάθεια παρέμβασης σε καταστάσεις πένθους (Payne, 2000), εντούτοις είναι κατάλληλο και στην περίπτωση της αυτοκτονίας, όπου η παρέμβαση στοχεύει στην μείωση της αυτοκτονικότητας και των συνοδών προβλημάτων που το άτομο δύναται να αντιμετωπίζει (Gould, Greenberg, Velting, & Shaffer, 2003).

Σύμφωνα με την Rapoport (Λαγωνίκα Δημοπούλου, 2006), υποστηρίζει ότι υπάρχουν τρεις αλληλοσχετιζόμενοι παράγοντες που προκαλούν την κρίση, α) το εκλυτικό γεγονός, β) η απειλή και γ) η αντιμετώπιση του κινδύνου. Η αντιμετώπιση του κινδύνου δε, εξαρτάται από το πόσο ισχυρά δομημένο είναι το Εγώ του υποκειμένου, από προηγούμενες εμπειρίες και βιώματα και το πώς τα διαχειρίστηκε, από την ένταση του βιώματος και τέλος, από το αν υπάρχουν υποστηρικτικά προς το άτομο δίκτυα.

Ο Young (1989), θεωρεί ότι η κρίση ως κατάσταση στην οποία βρίσκεται ένα υποκείμενο, μπορεί να διαιρεθεί σε δύο φάσεις: Η πρώτη είναι η φάση στην οποία το άτομο βιώνει το αρχικό σοκ. Κατά τη διάρκεια αυτής, ο ρόλος του επαγγελματία είναι να βοηθήσει το άτομο να διαχειριστεί τα έντονα συναισθήματα, να αναδομήσει την κατάσταση κρίσης με έναν τρόπο που να επιτρέψει στο άτομο να την «δεχτεί» ως υπάρχουσα και πραγματική και να ενισχύσει το άτομο, ώστε να ενεργοποιήσει λειτουργικούς εσωτερικούς μηχανισμούς για να την αντιμετωπίσει. Το δεύτερο στάδιο-φάση, είναι αυτό στο οποίο ο επαγγελματίας θα δουλέψει μαζί με το υποκείμενο την διαχείριση των συνεπειών που έχει αυτή η κρίση στη ζωή του.

Σύμφωνα με την Λαγωνίκα-Δημοπούλου (2006) και τον Payne (2000), τα κύρια σημεία της θεωρίας της παρέμβασης στην κρίση είναι:

- κάθε άτομο, κάθε ομάδα και κάθε οργανισμός περνά κρίσεις. Οι κρίσεις αυτές ακολουθούν συγκεκριμένα στάδια (αρχικό, μέσο, τελικό)
- Η κρίση πυροδοτείται από επικίνδυνα γεγονότα (σοβαρά προβλήματα ή μια σειρά δυσκολιών)
- Τα επικίνδυνα γεγονότα χωρίζονται σε αναμενόμενα (εφηβεία, μετακόμιση) και μη αναμενόμενα (θάνατος, διαζύγιο, απόλυση)
- Η κρίση σχετίζεται με εκείνα τα γεγονότα που απορυθμίζουν το υποκείμενο και τους μηχανισμούς που αυτό διαθέτει για την αντιμετώπιση των δυσκολιών
- Όταν διαταράσσεται η ισορροπία του υποκειμένου, αρχικά επιστρατεύει τους συνήθεις μηχανισμούς άμυνας, αν αυτοί αποτύχουν ενεργοποιεί άλλους, ίσως πιο δυσλειτουργικούς, με αποτέλεσμα να περιέρχεται σε κατάσταση ολοένα και μεγαλύτερης αποδιοργάνωσης
- Κάθε αποτυχία συνοδεύεται από αισθήματα άγχους και έντασης
- Όταν σε ανεπίλυτα προβλήματα προστίθεται ένας αιφνίδιος παράγοντας, τότε το υποκείμενο μπορεί να περάσει σε μια αποδιοργανωμένη κατάσταση ενεργού κρίσης
- Οι αιφνίδιοι παράγοντες μπορεί να παρουσιαστούν στον κοινωνικό λειτουργό ως το κύριο αίτημα, εντούτοις να μην αποτελούν αυτοί την κρίση.
- Τα ψυχοπιεστικά γεγονότα διαίρονται σε τρεις κατηγορίες: την απειλή, την απώλεια και την πρόκληση
- Τα άτομα που βρίσκονται σε κρίση είναι πιο έτοιμα να δεχτούν βοήθεια
- Όσο πιο επιτυχής ήταν η επίλυση παρελθοντικών προβλημάτων και καταστάσεων, τόσο περισσότερες θα είναι οι μελλοντικές στρατηγικές επίλυσης
- Όλες οι κρίσεις βρίσκουν μια λύση σε διάστημα 6-8 εβδομάδων.
- Κατά την ανασυγκρότηση που ακολουθεί την ενεργό κρίση, τα άτομα εδραιώνουν τους νεοαποκτηθέντες τρόπους επίλυσης προβλημάτων.

Ο Roberts (1991), περιγράφει επτά στάδια αντιμετώπισης της κρίσης. Στο πρώτο στάδιο γίνεται η εκτίμηση του κινδύνου. Στο δεύτερο στάδιο εδραιώνεται η συμμαχία με τον πελάτη, στο τρίτο γίνεται ο προσδιορισμός των σημαντικότερων προβλημάτων, στο τέταρτο η διαχείριση συναισθημάτων και η παροχή βοήθειας, στο πέμπτο, η διερεύνηση πιθανών εναλλακτικών λύσεων, έκτο η διατύπωση ενός σχεδίου δράσης και στο έβδομο στάδιο, η παροχή συνεχιζόμενης υποστήριξης.

7.2 Ένα παράδειγμα παρέμβασης στην κρίση

Η Μ. 16 ετών, έγραψε στο προφίλ της στο Facebook, ότι ήθελε να αυτοκτονήσει, λόγω των συνθηκών που επικρατούσαν στο σπίτι της. Οι συμμαθητές της θορυβήθηκαν, ενημέρωσαν την καθηγήτρια, η οποία με την σειρά της ήρθε σε επαφή με την κοινωνική υπηρεσία της ΜΚΟ ΚΛΙΜΑΚΑ. Η Κοινωνική Λειτουργός λαμβάνει το κοινωνικό ιστορικό από την καθηγήτρια και πληροφορείται ότι τόσο η Μ. όσο και ο μικρότερος αδερφός της Γ. κακοποιούνται από τον πατέρα τους. Σύμφωνα με την καθηγήτρια ο πατέρας πάσχει από ψυχική νόσο και η μητέρα αν και παρούσα δεν ασχολείται με τα παιδιά.

Στη συνέχεια η κοινωνική λειτουργός συνεργάζεται με την καθηγήτρια, προκειμένου να αντιμετωπίσουν το περιστατικό από κοινού, εφόσον υπάρχει και ο κίνδυνος αυτοκτονίας. Ακόμα, ενημερώνει τον ψυχίατρο της ΚΛΙΜΑΚΑ, για την παρέμβαση και εκείνος με την σειρά του ενημερώνει τον εισαγγελέα ανηλίκων για να διερευνήσει την υπόθεση. Η καθηγήτρια προσεγγίζει την μαθήτριά και την πείθει να έρθει σε επαφή με την Κοινωνική Υπηρεσία και να κλείσει ραντεβού. Όντως η Μ. ανταποκρίθηκε και προσήλθε στο προγραμματισμένο ραντεβού. Σ' αυτή την πρώτη επαφή, έγινε η αναγνώριση και εκτίμηση, ως ενός σημείου, του κινδύνου καθώς και ένα πρώτο συμβόλαιο συνεργασίας. Στην συνέχεια, την παρέπεμψε στον ψυχίατρο.

Με βάση την θεωρία της παρέμβασης στην κρίση, το περιστατικό που αναφέρθηκε ανήκει στην αρχική φάση (Payne, 2000; Roberts, 2000). Στην φάση αυτή χτίζεται η επαγγελματική σχέση, δομείται η εμπιστοσύνη και το συμβόλαιο συνεργασίας. Ακόμα, γίνεται α) αναγνώριση του κινδύνου, καθώς το αρχικό αίτημα μπορεί να μην αποτελεί το εκλυτικό γεγονός, και β) εκτίμηση και κατάτμηση του προβλήματος. Επίσης, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα συναισθήματα του εξυπηρετούμενου και στο νόημα που ο ίδιος δίνει στην «κρίση» που βιώνει (Scheyett, 2002). Στη συνέχεια, έχοντας εκτιμήσει την

κατάσταση ο επαγγελματίας, παραπέμπει τον εξυπηρετούμενο στον καταλληλότερο για το αίτημά του συνεργάτη, εφόσον μιλάμε για την ίδια δομή, ή στην καταλληλότερη δομή, αν δεν μπορεί να χειριστεί το περιστατικό.

7.3 Ανακεφαλαίωση

Στόχος του κεφαλαίου αυτού ήταν η ανάδειξη της σχέσης της κοινωνικής εργασίας με μια νέα τεχνολογία, το Facebook. Ενώ, αρχικά η διασύνδεση αυτών των εννοιών μπορεί κάθε άλλο παρά σαφής να είναι, στην πορεία εντούτοις και μέσα από το περιστατικό που παρατέθηκε, φαίνεται ότι η Κοινωνική Εργασία, ως επιστήμη που ασχολείται με τον άνθρωπο, δεν μπορεί να παραμείνει αδιάφορη στα νέα κοινωνικά δεδομένα.

Εφόσον, οι άνθρωποι είτε για λόγους ευκολίας, είτε εξαιτίας της αποξένωσης ή της αποσάθρωσης των μέχρι πρότινος υποστηρικτικών δικτύων και θεσμών, εκφράζουν μέσω του Facebook, συναισθήματα, σκέψεις, αγωνίες και αδιέξοδα, δεν θα μπορούσε η κοινωνική εργασία, να μην επιστρατεύσει κατάλληλες τεχνικές και γνώσεις προκειμένου να ανταπεξέλθει στην νέα αυτή κοινωνική πραγματικότητα. Μια πραγματικότητα, όπου ένας νέος μπορεί να νιώθει εσωτερικά τόσο μόνος, που η οθόνη ενός υπολογιστή και ένα πρόγραμμα όπως το Facebook, μπορεί να αποτελέσει μια γέφυρα υποστήριξης και βοήθειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο

8.1 Επίλογος

Σκοπός της παρούσας μελέτης ήταν να διερευνηθεί η επίδραση του Facebook στις διαπροσωπικές σχέσεις των νέων υπό το πρίσμα της Κοινωνικής Εργασίας. Μέσα από την βιβλιογραφική ανασκόπηση φάνηκε ότι το Facebook αποτελεί μια περιοχή προς εξερεύνηση και ότι είναι πολύ πρώιμο να αποφανθεί κανείς με βεβαιότητα για τις συνέπειες που αυτό έχει.

Συγκεκριμένα, η πληθώρα των ερευνητικών πονημάτων, έδειξε ότι τόσο τα αποτελέσματα όσο και οι ερμηνείες που προέκυψαν από αυτά, ήταν πολλές φορές ανεπαρκή και αντιφατικά, γεγονός που καταδεικνύει το πόσο σύνθετο και πολυδιάστατο είναι αυτό το φαινόμενο, μιας και αγγίζει μια πληθώρα πτυχών της κοινωνικής ζωής των ατόμων αλλά και έννοιες όπως ο εαυτός, η ταυτότητα και η προσωπικότητα.

Το μόνο σίγουρο είναι, ότι το νέο αυτό τεχνολογικό μέσο επιδρά πάνω στην κοινωνική ζωή των νέων, χωρίς όμως να μπορεί να υποστηριχθεί ότι η επίδραση αυτή είναι ευεργετική ή καταστροφική. Εξάλλου, το να υποστηρίζει κανείς ότι το Facebook είναι φύσει κακό ή καλό, δεν θα αποτελούσε αποτέλεσμα επιστημονικού λόγου.

8.2 Συμπεράσματα

Τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, μπορούν να συνοψισθούν στα παρακάτω:

- 1) η χρήση του Facebook, συσχετίζεται άμεσα με την δημιουργία δύο ειδών κοινωνικού κεφαλαίου, αυτού που ονομάζεται «bonding social capital», το οποίο αναφέρεται στις κοντινές σχέσεις του ατόμου και περιλαμβάνει την οικογένεια και τους στενούς φίλους, και του «bridging social capital», που περιλαμβάνει σχέσεις ασθενέστερες σε ένταση και συναίσθημα, που όμως βοηθούν το άτομο να ενημερώνεται και να διευρύνει τους ορίζοντές του.
- 2) Άτομα που αντιμετωπίζουν κάποια δυσκολία ή μειονεξία, είτε λόγω προσωπικότητας είτε λόγω εξωτερικής εμφάνισης, μπορούν εντός του ψηφιακού χώρου να απαλλαγούν από όποια εμπόδια ή ταμπέλες και να δημιουργήσουν σχέσεις ειλικρινείς και ουσιαστικές. Παραδείγματος χάριν, άτομα που έχουν μικρό ή ανύπαρκτο δίκτυο κοινωνικών σχέσεων, που προέρχονται από μειονότητες ή είναι στιγματισμένα.
- 3) Υπάρχει μια σημαντική παρατήρηση όσον αφορά στις πληροφορίες που αναρτώνται (ποιος έχει πρόσβαση σ αυτές και για ποιο λόγο). Έτσι, μπορεί μεν να γίνεται λόγος για την πολύ θετική κοινωνικοποίηση των χρηστών του Facebook, αλλά εντούτοις παραγνωρίζεται ότι πολλά στοιχεία, τα οποία ανακοινώνονται για χάρη της ανάπτυξης και διατήρησης των επαφών των ατόμων, χρησιμοποιούνται τόσο για διαφημιστικούς σκοπούς ή έρευνας αγοράς, όσο και από εργοδότες ή την αστυνομία για την επιλογή ή τον εντοπισμό των ατόμων αυτών .
- 4) Τα αποτελέσματα των ερευνών έδειξαν ότι, το 51% των χρηστών υπάγεται στην ηλικιακή κατηγορία 18-24, το 70 σχεδόν τοις εκατό επισκέπτεται το προφίλ του πάνω από μια φορά τη μέρα, ότι το μορφωτικό και κοινωνικοοικονομικό προφίλ των χρηστών δεν επιδρούσε στην χρήση του Facebook, ότι οι γυναίκες χρησιμοποιούν περισσότερο το Facebook ως μέσο κοινωνικής δικτύωσης, ενώ οι άνδρες για διασκέδαση και ψυχαγωγία και τέλος ότι προσωπικές πληροφορίες αναρτούσαν όσα άτομα ήταν είτε ελεύθερα και βρίσκονταν σε αναζήτηση σχέσης ή δεσμευμένα.

- 5) Η ίδια η φύση του site αυτού το καθιστά ιδανικό μέσο για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Τα μέσα επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης που διαθέτει, chat, τοίχος, news feed, δημιουργούν ένα γόνιμο έδαφος για ανταλλαγή απόψεων, ιδεών πάνω στην παράδοση, στις εργασίες και γενικότερα στην επιστήμη που σπουδάζει ο καθένας και έτσι οι συζητήσεις γίνονται άμεσα και το μέλος εμπλέκεται ενεργά στην εκπαιδευτική διαδικασία
- 6) Το άτομο επιδιώκει, μέσα από το Facebook, να καλύψει κοινωνικές ανάγκες, δηλαδή, την επικοινωνία με άλλα άτομα και την διαμόρφωση-επιβεβαίωση της κοινωνικής του ταυτότητας. Ακόμα, πέρα από τις κοινωνικές και συναισθηματικές ανάγκες, το Facebook, δίνει την δυνατότητα στο άτομο να αντλεί πληροφορίες, πάνω σε θέματα που το αφορούν, όπως μουσική, συμβάντα κλπ
- 7) Η φιλία που αναπτύσσεται στο Facebook, εκτός των περιπτώσεων που αναφέρεται σχέσεις που χαρακτηρίζονται ως κοντινές στον έξω κόσμο, σχετίζεται άμεσα με άτομα που βιώνουν άγχος, μοναξιά και φόβο και αντικατοπτρίζουν την ανάγκη των ατόμων αυτών για στήριξη, κατανόηση και επιβεβαίωση.
- 8) Το άτομο διαθέτει δύο τρόπους εξωτερίκευσης και παρουσίασης του εαυτού του μέσα στο Facebook, έναν άμεσο (explicit) και έναν έμμεσο (implicit). Ο άμεσος τρόπος περιλαμβάνει την συμπλήρωση των πεδίων του προφίλ στο Facebook. Ο δεύτερος τρόπος, ο έμμεσος, είναι και ο πιο «στρατηγικός», καθώς μέσα από τον αριθμό των φίλων που έχει ο χρήστης, την επιλογή που κάνει στις φωτογραφίες που αναρτά, τα σχόλια των φίλων στο προφίλ του, δίνει μια εικόνα για τον εαυτό του, χωρίς να την κατασκευάζει ευθέως.
- 9) Ακόμα, ο εαυτός που παρουσιάζεται, επειδή οι σχέσεις που υπάρχουν στο Facebook είναι εδραιωμένες, οι περισσότερες τουλάχιστον, στον έξω κόσμο (anchored relationships) και άρα η ανωνυμία είναι σχεδόν ανύπαρκτη, κλίνει προς έναν δυναμικό περισσότερο εαυτό, που ο χρήστης θα ήθελε να έχει, αλλά δεν έχει κατορθώσει να εδραιώσει στον έξω κόσμο λόγω περιορισμών κοινωνικών, προσωπικών κλπ.
- 10) Τα ερευνητικά δεδομένα όσον αφορά στην σχέση εσωστρέφειας και εξωστρέφειας στην χρήση του Facebook είναι αντιφατικά. Από τη μια υποστηρίζεται ότι άτομα εσωστρεφή, που έχουν μικρό κοινωνικό δίκτυο και δυσκολεύονται να διευρύνουν τις κοινωνικές τους σχέσεις στον έξω κόσμο, μπορούν να καρπωθούν οφέλη και να αυξήσουν ή να δημιουργήσουν κοινωνικό κεφάλαιο. Ενώ, άλλοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι άτομα εξωστρεφή, ακριβώς επειδή έχουν την δυνατότητα να

επικοινωνούν και να εξωτερικεύουν πτυχές του εαυτού τους και συναισθήματα, μπορούν μέσα από το Facebook, να διευρύνουν τις κοινωνικές τους σχέσεις.

- 11) Οι έρευνες κατέληξαν στα εξής αποτελέσματα, ότι στους άνδρες η εξωστρέφεια είχε θετική συσχέτιση με την χρήση του Facebook και ο Νευρωτισμός αρνητική, όσον αφορά στην αναζήτηση πληροφοριών και την ψυχαγωγία. Για τις γυναίκες, αντίθετα, η ίδια έρευνα έδειξε ότι ο νευρωτισμός συνυπάρχει σε πολλές περιπτώσεις με μοναξιά και βρέθηκε σε θετική συσχέτιση με την χρήση του Ιντερνέτ ως μέσο αλληλεπίδρασης και κοινωνικών επαφών.
- 12) Ακόμα, τα άτομα με ψυχωτικά στοιχεία, δεν ενδιαφέρονταν για κοινωνικές συναναστροφές εντός του Ιντερνέτ, αλλά διέθεταν τον online χρόνο τους στον διαμοιρασμό αρχείων (μουσική, προγράμματα) και στην πορνογραφία.
- 13) Όσον αφορά τον νευρωτισμό, τα αποτελέσματα των ερευνών είναι αντιφατικά. Έτσι, σύμφωνα με μια έρευνα, τα άτομα με που συγκέντρωναν μεγάλη βαθμολογία, δεν ανέβαζαν φωτογραφίες ή προσωπικές πληροφορίες στο προφίλ τους, αλλά προτιμούσαν την επικοινωνία μέσω του «τοίχου» με τους άλλους, ενώ μεταγενέστερη έρευνα κατέληξε στο ότι τα άτομα με ισχυρά ή ελάχιστα νευρωτικά στοιχεία τείνουν να αποκαλύπτουν περισσότερες προσωπικές πληροφορίες στο προφίλ τους, όπως φωτογραφίες, και να κάνουν ελάχιστη χρήση των ρυθμίσεων ασφαλείας από ότι άτομα με μέτρια βαθμολογία στην κλίμακα του νευρωτισμού.
- 14) Τα άτομα με ναρκισσιστική προσωπικότητα, είχαν μεγάλο αριθμό φίλων και έντονη δραστηριότητα στο facebook, καθώς αντάλλασσαν μηνύματα μέσω του «τοίχου». Εντούτοις, προς έκπληξη των ερευνητών, δεν διαπιστώθηκε σχέση ανάμεσα στον ναρκισσισμό και στην πληθώρα των πληροφοριών που αναρτούσε το άτομο στο προφίλ του, για να περιγράψει τον εαυτό του.

8.3 Προτάσεις

Ακολουθώντας τα συμπεράσματα που αναφέρθηκαν παραπάνω αλλά και τη βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε στο σύνολό της, παρατίθενται ορισμένες προτάσεις, τις οποίες οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί θα μπορούσαν να υλοποιήσουν:

- Οργάνωση σεμιναριακών προγραμμάτων στα πανεπιστήμια, τα οποία θα παρέχουν ενημέρωση και συμβουλές στους νέους για τους πιθανούς κινδύνους και την ορθή χρήση του διαδικτύου και ειδικότερα του Facebook.
- Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των γονέων, ώστε να αναγνωρίζουν τυχόν προβληματικές συμπεριφορές που σχετίζονται με την χρήση του Facebook.
- Δημιουργία δικτύου υπηρεσιών που θα αναλαμβάνει περιπτώσεις νέων που παρουσιάζουν προβληματική χρήση του Facebook ή που βρίσκουν το μέσο αυτό ως γέφυρα για να ζητήσουν βοήθεια.
- Ευαισθητοποίηση και ενημέρωση των πολιτών μέσω ημερίδων και διαλέξεων, αναφορικά με τις νέες τεχνολογίες και την επίδρασή τους στις διαπροσωπικές σχέσεις και στην επικοινωνία
- Ενημέρωση μέσω ημερίδων και συνεδρίων, της επιστημονικής κοινότητας για το Facebook, τις συνέπειές του και τους κινδύνους που αυτό επιφυλάσσει.
- Διεξαγωγή ερευνών με θέμα τις διαπροσωπικές σχέσεις μέσα από τα Δίκτυα Κοινωνικής Δικτύωσης.
- Περαιτέρω εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών στις παρεμβάσεις και στον χειρισμό περιστατικών, που είτε εμφανίζουν προβληματική χρήση του Facebook, είτε ζητούν μέσω αυτού βοήθεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α) Ελληνική

Αντωνοπούλου Μ. (1991). Θεωρία και ιδεολογία στη σκέψη των κλασικών της κοινωνιολογίας. Αθήνα: Παπαζήσης

Αριστοτέλης (1993), Πολιτικά, τόμος 1^{ος}, μετάφραση Φιλολογική ομάδα Κάκτου, Αθήνα: Κάκτος

Αρτζύλ Μ. (1981). Ψυχολογία της Διαπροσωπικής Συμπεριφοράς. Αθήνα: Θυμάρι.

Βέρντερμπερ Ρ. Φ. (1998). Η Τέχνη της Επικοινωνίας. Αθήνα: Ελλην.

Γεώργας Δ. (1995). Κοινωνική Ψυχολογία. Τομος Α'. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Γεώργας Δ. (1999). Κοινωνική Ψυχολογία. Τομος Β'. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Γεωργογιάννης Π. (1995). Θεωρίες της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Τόμος Ι. Αθήνα: Gutenberg.

Γεωργογιάννης Π. (1996). Θεωρίες της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Τόμος ΙΙ. Αθήνα: Gutenberg.

Γιάγκ Τ. – Κλόσκο Τ. (1997). Ανακαλύπτοντας ξανά τη ζωή σας. Αθήνα: Πατάκη.

Γιούνγκ Κ. (1972). Η Ολοκλήρωση της Προσωπικότητας. Αθήνα: Σπαγειρία.

Γκόλεμαν Ν. (2006). Κοινωνική Νοημοσύνη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Δημοπούλου – Λαγωνίκα Μ. (2006). Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας Μοντέλα Παρέμβασης. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Καλαντζή – Αζίζι Α. (1998). Αυτογνωσία, Αυτοανάλυση και Αυτοέλεγχος. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Καλαντζή – Αζίζι Α. (2002). Αυτογνωσία και Αυτοδιαχείριση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Καλλινικάκη Θ. (1998). Κοινωνική εργασία <<Εισαγωγή στη θεωρία και την πρακτική της κοινωνικής εργασίας>>. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Καλούρη Ρ. – Αντωνοπούλου (2005). Γενική Ψυχολογία. Αθήνα: Έλλην.

Καλούρη Ρ. – Αντωνοπούλου (2007). Γενική Ψυχολογία. Αθήνα: Έλλην.

Καλτσούνη – Νόβα Χ. , Μακρή – Μπότσαρη Ε. , Τσιμπουκλή Ά. (2002). Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον. Πάτρα: Copyright.

Καφέτσιος Κ. (2005). Δεσμός Συναίσθημα και Διαπροσωπικές Σχέσεις. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Κίτσιος Σ. (1983). Κοινωνική Μετασχηματισμοί. Αθήνα: Έρευνα.

Κίρναν Τ. (1977). Ψυχοθεραπεία. Αθήνα: Επίκουρος.

Κλέγκχορν Π. (1998). Η Ψυχολογία Σήμερα (Τα μυστικά της Αυτοεκτίμησης). Αθήνα: Καστανιώτη.

Κλέγκχορν Π. (1998). Τα μυστικά της αυτοεκτίμησης. Αθήνα: Καστανιώτη.

Κοσμόπουλος Α. (1976). Στοιχεία Εξελικτικής Ψυχολογίας. Πάτρα.

Κοσμόπουλος Α. (1981). Παιδαγωγικά Ι (Σημειώσεις Παιδαγωγική Ψυχολογία Ι & ΙΙ). Πάτρα.

Κοσμόπουλος Α. (1983). Σχεσιοδυναμική Παιδαγωγική του Προσώπου. Αθήνα: Χριστοδουλάκος.

Κοσμόπουλος Α. (1985). Ψυχολογία και Οδηγητική της Παιδικής και Νεανικής Ηλικίας. Αθήνα: Οργανισμός Διδακτικών Βιβλίων.

Κοσμόπουλος Α. (2006). Ψυχολογία και Οδηγητική της Παιδικής και Νεανικής Ηλικίας. Αθήνα: Γρηγόρη.

Μακρή – Μπότσαρη Ε. (2001). Αυτοαντίληψη – Αυτοεκτίμηση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μπαδογιαννάκης Γ. (1994). Ελεύθερος Χρόνος : Η Μεγάλη πρόκληση. Αθήνα: Singular Publications.

Μπουσκαλία Λ. (1988). Να Ζεις, να Αγαπάς, να Μαθαίνεις. Αθήνα: Γλάρος.

Νόβα-Καλτούνη Χ.,Μακρή-Μπότσαρη Ε. & Τσιμπουκλή Α. (2002). Εξέλιξη του παιδιού στο Κοινωνικό περιβάλλον. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Παντζάρη/Παπανδρέου Ε. (1977). Ψυχολογία η Επιστήμη της Συμπεριφοράς. Αθήνα.

Παπαδάκη Μιχαηλίδη. (1999). Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπαδόπουλος Ν. (1999). Ψυχολογία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπαδόπουλος Ν.(2001). Ψυχολογία Σύγχρονη Πειραματική. Αθήνα: Copyright.

Παπάνης Ε. (2004). Η αυτοεκτίμηση και η μέτρησή της. Αθήνα: Αταπός – Περιβολάκι.

Παπανούτσος Ε.Π (1972). Ψυχολογία. Αθήνα: Δωδώνη.

Παπανούτσος Ε. (1984). Πρακτική Φιλοσοφία. Αθήνα: Δωδώνη.

Παρασκευοπούλου Ι. (1985). Εξελικτική Ψυχολογία (Προγεννητική Περίοδος, Βρεφική Ηλικία). Αθήνα.

Παρασκευοπούλου Ι. (1988). Κλινική Ψυχολογία. Αθήνα.

Παρασκευόπουλος Ι. Ν. - Μπεζεβέγκης Η. Γ. - Γιαννίτσας Ν. Δ. – Καραθανάση/Κατσαούνου Α. (1998). Διαφυλικές Σχέσεις. Έκδοση Β'. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Πασσάκου Κ. (1981). Εισαγωγή εις την Παιδαγωγικήν Ψυχολογίαν. Αθήνα: Τυπογραφία.

Πάτση Χ. (1972). Νέα Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 19. Αθήνα: Χάρη Πάτση.

Πιπερόπουλος Γ. (1995). Εφαρμοσμένη Ψυχολογία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ποταμιάνος Γ. (1999). Θεωρίες προσωπικότητας και Κλινική Πρακτική. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ποταμιάνος Γ. (2002). Θεωρίες προσωπικότητας και Κλινική Πρακτική. 5^η έκδοση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ράποπορ Ρ. – Ράποπορ Ρ. , (1980). Τα Στάδια της Ζωής. Αθήνα: Ψυχογιός.

Ρουσσώ Ζ.Ζ, (2004). Το κοινωνικό συμβόλαιο ή αρχές πολιτικού δικαίου, μτφ. Γρηγοροπούλου Β., Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα

Σταθόπουλος Π. (2005). Κοινωνική Πρόνοια (Ιστορική Εξέλιξη – Νέες Κατευθύνσεις). Αθήνα: Παπαζήση.

Τεγόπουλος-Φυτράκης (1993). Ελληνικό λεξικό, ΣΤ΄ έκδοση, Αθήνα: Αρμονία

Τόμπσον Κ. (1992). Οι κλασικοί της ψυχανάλυσης. Αθήνα: Επίκουρος.

Τσίτουρα, Σ. (Επιμ.) (1990). Φροντίδα για την οικογένεια. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Κοινωνικής Παιδιατρικής και Προαγωγής της Υγείας & Ελληνική Εταιρεία Πρόληψης της Κακοποίησης και Παραμέλησης των παιδιών

Τσουρέκης Δ. (1987). Σύγχρονη Παιδαγωγική. Αθήνα: Πλατεία Αναγέννησης .

Χαΐδου, Α. (2002). Το σωφρονιστικό Σύστημα. Ζητήματα θεωρίας και πρακτικής. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Χείζ Ν. (1999). Ψυχολογία με τη μέθοδο της αυτοδιδασκαλίας. Αθήνα: Καστανιώτη.

B) Διαδίκτυο

Acquisti A., Gross R. (2005). Information Revelation and Privacy in Online Social Networks (The Facebook case). <http://www.heinz.cmu.edu/~acquisti/papers/privacy-facebook-gross-acquisti.pdf> Ανάκτηση στις 27/7/2010.

Acquisti A., Gross R. (2006). Imagined communities: Awareness, information sharing and privacy on the Facebook. <http://www.heinz.cmu.edu/~acquisti/papers/acquisti-gross-facebook-privacy-PET-final.pdf>. Ανάκτηση στις 27/7/2010.

Ainsworth Salter M.D & Bowlby J. (1991). An Ethological Approach to Personality Development.

<http://www.imamu.edu.sa/topics/IT/IT%206/An%20Ethological%20Approach.pdf>. Ανάκτηση στις 15/02/2011

Arola K.L. (2009). The design of WEB 2.0: the rise of the template, the fall of design. <http://www.sciencedirect.com>. Ανάκτηση στις 9/6/2010

Baatarjav E.A, Phithakkitnukoon S., Dantu R. (2008). Group Recommendation System for Facebook. <http://www.sciencedirect.com>. Ανάκτηση στις 23/07/2010

Bargh J.A, McKenna K.Y and Fitzsimons G.M. (2002). Can you see the real me? Activation and expression of the “true self” on the Internet. <http://smg.media.mit.edu/personals/chi2004/private/papers/bargh.pdf>. Ανάκτηση στις 10/6/2010

Barnes S (2006).A privacy paradox: social networking in the United Sates. http://www.firstmonday.org/issues/issue11_9/barnes/index.html. Ανάκτηση στις 20/07/2010

Baum (1995). The Emergence of Community in Computer Mediated Communication. In S. Jones (Ed.) CyberSociety: Computermediated communication and community, pp. 138–63. Thousand Oaks, CA: Sage.

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. http://blog.lib.umn.edu/stei0301/sp_bbk/BandM%20Need%20to%20Belong.pdf . Ανάκτηση στις 14/07/2010.

Beaudoin C., (2008). Explaining the relationship between Internet use and interpersonal trust: Taking into account motivation and information overload, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1083-6101.2008.00410.x/pdf>. Ανακτήθηκε στις 27/7/2010

Bessiere, K., Kraut, R., & Kiesler, S. (2004). Effects of using the Internet to meet people on changes in depression as a function of initial social involvement. <http://www-2.cs.cmu.edu>. Ανακτήθηκε στις 26/7/2010

Bhattacharjee (2001). Understanding Information systems Continuance: An expectation-confirmation Model. <http://infosys.coba.usf.edu/Bhatt01-Continuance.pdf>. Ανακτήθηκε στις 23/7/2010

Boase, J., J. B. Horrigan, B. Wellman, and L. Rainie (2006), "The strength of Internet ties: The Internet and email aid users in maintaining their social networks and provide pathways to help when people face big decisions.". <http://www.pewinternet.org>. Ανακτήθηκε στις 30/05/2010

Bourdieu, P. (1985). The Forms of Capital. In J.G. Richardson (ed.), Handbook for Theory and Research for the Sociology of Education (pp. 241-258). New York: Greenwood.

Boyd D. and Ellison N., (2007). Social Network Sites: Definition, History and Scholarship. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x/full>. Ανακτήθηκε στις 10/6/2010

Boyd D., (2008). Facebook's privacy Trainwreck : exposure, Invasion and Social Convergence. <http://www.danah.org/papers/FacebookPrivacyTrainwreck.pdf>. Ανακτήθηκε στις 10/6/2010

Boyd D., (2007). Why Youth (Heart) Social Network Sites: The role of Networked Publics in Teenage Social Life. <http://www.danah.org/papers/WhyYouthHeart.pdf>. Ανακτήθηκε στις 30/5/2010

Brandtzaeg P.B, Heim J. (2009). Why people use social networking sites. <http://www.springerlink.com/content/4n67771865ux8x25/>. Ανακτήθηκε στις 14/7/2010

Breslin J.G, et al. (2009). The Social Semantic Web, Springer-Verlag Berlin Heidelberg. <http://www.springerlink.com/content/978-3-642-01171-9#section=387224&page=1> . Ανακτήθηκε στις 23/7/2010

Bretherton I. (1992). The Origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/online/inge_origins.pdf. Ανακτήθηκε στις 19/02/2011

Brinkmann S., (2008). Identity as Self-Interpretation. <http://tap.sagepub.com/content/18/3/404>. Ανακτήθηκε στις 14/7/2010

Buffardi L.E., Kampbell W.K., (2008). Narcissism and Social Networking Web Sites. <http://www.swaraunib.com/indra/Sistem%20informasi/TPB/Narcissism%20and%20Social.pdf>. Ανακτήθηκε στις 2/8/2010

Cassidy J. (2006). Me media: How hanging out on the Internet became big business. http://www.newyorker.com/archive/2006/05/15/060515fa_fact_cassidy. Ανακτήθηκε στις 14/7/2010

Castells, M. (1996). The Rise of the Network Society. Volume 1 of the Information Age: Economy, society and culture. Oxford: Blackwell.

Christopherson K.M, (2007). The positive and Negative implications of anonymity in the Internet Social Interactions: “On the Internet nobody knows you are a dog”. Ανακτήθηκε στις 18/02/2011 από <http://www.sciencedirect.com>

Coleman J.S, (1988). Social Capital in the creation of human capital. http://onemvweb.com/sources/sources/social_capital.pdf. Ανακτήθηκε στις 23/7/2010

Corney R.H & Jenkins R. (1992). Counselling in General Practice. Taylor & Francis Ltd

Costa P.I & McCrae R.R., (1994). NEO PI-R. Professional manual, Odessa, Psychological Assessment Resources. <http://ebookbrowse.com>. Ανακτήθηκε στις 2/8/2010

Davidson W.P., (1983). The third person effect in communication. <http://www.jstor.org/pss/2748702>. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010

Debatin B., Lovejoy J.P., Horn A.M. & Hughes B.N. (2009). Facebook and Online Privacy: Attitudes, Behaviors, and Unintended Consequences, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1083-6101.2009.01494.x/full>. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010.

De Villiers R. (2010). Academic Use of a Group on Facebook: Initial Findings and Perceptions. Ανακτήθηκε στις 15/02/2011 από <http://proceedings.informingscience.org>

DiMaggio P., Hargittai E., Neuman W.R., Robinson J.P., (2001). Social Implications of the Internet. http://www-personal.umich.edu/~rneuman/works/2001_socialimplication.pdf. Ανακτήθηκε στις 21/6/2010

DiMiccon J. & Millen D.R., (2007). Identity Management: Multiple Presentations of self in Facebook. <http://www.joandimicco.com/pubs/dimicco-millen-group07.pdf>. Ανακτήθηκε στις 10/6/2010

Donath J.S and Boyd D., (2004). Public displays of connection. Ανακτήθηκε στις 10/6/2010 από <http://smg.media.mit.edu/papers/Donath/PublicDisplays.pdf>

Dwyer C, Hiltz S.R., Passerini K., (2007). Trust and Privacy Concern within Social Network Sites: A comparison of Facebook and MySpace. <http://csis.pace.edu/~dwyer/research/DwyerAMCIS2007.pdf>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Ellison N., Steinfield C., & Lampe C., (2006). Spatially Bounded online social networks and social capital. https://www.msu.edu/~nellison/Facebook_ICA_2006.pdf. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Ellison N., Steinfield C. and Lampe C., (2007). The benefits of Facebook “friends”: Social Capital and College students’ use of online social network sites. <http://www.scribd.com/doc/10966644/The-Benefits-of-Facebook-Friends-Social-Capital-and-College-Students-Use-of-Online-Social-Network-Sites>. Ανακτήθηκε στις 10/6/2010

Felt A. (2007). Defacing Facebook: A security Case study. Ανακτήθηκε στις 20/07/2010 από, <http://www.cs.virginia.edu/felt/fbook/facebook-xss.pdf>

Ferlander S. (2003). The Internet, Social Capital and Local Community, doctoral dissertation, department of Psychology at Stirling University. <http://www.crdlt.stir.ac.uk/Docs/SaraFerlanderPhD.pdf>. Ανακτήθηκε στις 10/6/2010

Fogel J., Nehmad E. (2009). Internet social network communities: Risk taking, trust and privacy concerns. www.brooklyn.edu/pub/departments/bcurj/-pdf/nehmad.pdf. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Fong, E., Wellman, B., Wilkes, R. & Kew, M. (2001). Correlates of the Digital Divide. <http://homes.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/digitaldivide/digital-report2d.PDF>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Fuchs C. (2009). Social Networking Sites and the Surveillance Society, a critical case study of the usage of STUDIVZ, FACEBOOK, and MYSFACE by students in Salzburg in the context of electronic surveillance. http://fuchs.icts.sbg.ac.at/SNS_Surveillance_Fuchs.pdf. Ανακτήθηκε στις 30/05/2010

Fukuyama F. (1995). Trust: the social virtues and the creation of prosperity, N.York: The Free Press

Gangadharbatla, H. (2008). Facebook me: collective self-esteem, need to belong, and internet self-efficacy as predictors of the iGeneration’s attitudes toward social networking sites. <http://jiad.org/article100>. Ανακτήθηκε στις 30/05/2010

Gershuny, J. I. (2002). Web-use and Net-nerds: A Neo-Functionalist Analysis of the Impact of Information Technology in the Home. www.iser.essex.ac.uk. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Giles, D (2003). Media Psychology. <http://www.scribd.com/doc/9732797/D-Giles-Media-Psychology-2003>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Goffman E. (2006). Η Παρουσίαση του Εαυτού στην Καθημερινή ζωή. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Golder S., Wilkinson D. & Huberman B. (2007). Rhythms of social interaction: messaging within a massive online network. <http://www.hpl.hp.com/research/idl/papers/facebook/facebook.pdf>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Gosling S.D, Gaddis S., Vazire S., (2007). Personality impressions based on Facebook Profiles. <http://www.icwsm.org/papers/3--Gosling-Gaddis-Vazire.pdf>. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010

Gould MS, Greenberg T, Velting DM & Shaffer D. (2003). Youth suicide risk and preventive interventions: a review of the past 10 years. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov>. Ανακτήθηκε στις 20/02/2011

Granovetter M., (1973). The strength of weak ties. citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010

Green T., Bailey B. (2010). Academic Uses of Facebook: Endless Possibilities or Endless Perils? www.springerlink.com/index/K777QK87V8342718.pdf. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Haferkamp, N. & Krämer, N. C. (in press). Creating a digital self. Impression management and impression formation on social networking sites. In K. Drotner & K. C. Schroder & (eds.), Digital Content Creation: Creativity, Competence, Critique. New York: Peter Lang.

Hamburger Y.A & Ben-Artzi E., (2000). The relationship between extraversion and neurotism and the different uses of the Internet. <http://www.sciencedirect.com/science>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Hamburger Y.A & Ben-Artzi E. (2003). Loneliness and Internet Use. <http://www.sciencedirect.com>. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010

Hargittai E. (2007). Whose space? Differences among users and non users of social network sites. <http://webuse.org/pdf/Hargittai-WhoseSpaceJCMC07.pdf>. Ανακτήθηκε στις 23/05/2010

Haythornthwaite C. (2002). Strong, weak and latent ties and the impact of the new media. www.indiana.edu/~tisj/.../18-5-Haythornthwaite.html. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010

Heiberger G., & Harper R. (2008). Have you Facebooked Astin lately? Using technology to increase student involvement. <http://blog.reyjunco.com/pdf/Chapter2.pdf>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Higgins E.T., (1987). Self Discrepancy: A theory relating self and affect. <http://www.uic.edu/classes/psych/Health/Readings/Higgins,%20Self-discrepancy%20theory,%20PsyRev,%201987.pdf>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Hoadley C.M, Xu H., Lee J.J & Rosson M.B (2010). Privacy as information access and illusory control: The case of the Facebook News Feed privacy outcry. <http://faculty.ist.psu.edu/xu/papers/ecra.pdf>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Hui-Jung C., (2009). Online Social Support: which posts were answered? http://www.eastasia.at/documents/Chang_Hui_Jung.pdf. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010

Joinson, A.N., (2008). “Looking at, looking up or keeping up with people? Motives and use of Facebook”. http://people.bath.ac.uk/aj266/pubs_pdf/1149-joinson.pdf. Ανακτήθηκε στις 30/05/2010

Joinson A. & Paine C.B (2005). Self-disclosure, Privacy and the Internet. citeseerx.ist.psu.edu. Ανακτήθηκε στις 23/7/2010

Kelman H.C (1958), Compliance, identification and internalization three processes of attitude change. <http://www.wcfia.harvard.edu/node/879>. Ανακτήθηκε στις 2/8/2010

Kraut P., Patterson M., Lundmark V., Kiesler S., Mukopadhyay T. Scherlis W., (1998). Internet Paradox: a social technology that reduces social involvement and psychological well-being? <http://www.cs.cmu.edu/~kraut/RKraut.site.files/articles/kraut98-InternetParadox.pdf>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Kraut R., Kiesler S., Boneva B., Cummings J., Helgeson V., Crawford A. (2002). Internet Paradox revisited. <http://www.webuse.umd.edu/webshop/resources/kraut.pdf>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Kwon O., Wen Y. (2009). An empirical study of the factors affecting social network service use. <http://www.sciencedirect.com>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Lampe C., Ellison N., Steinfield C. (2007). A Familiar Face(book): Profile elements as signals in an online social network. Ανακτήθηκε στις 23/05/2010 από citeseer.ist.psu.edu

Laplace J. & Pontalis J.B (1986). Λεξιλόγιο της Ψυχανάλυσης (μτφρ.), Αθήνα:Κέδρος

LaRose R., Mastro D.A, Eastin M.S., (2001). Understanding Internet usage: A social cognitive approach to uses and gratifications. <http://ssc.sagepub.com>. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010

Lawrence K.F (2009).Internet-Based Community Networks: Finding the Social in Social Networks. J. Golbeck (ed.), Computing with Social Trust, Human-Computer Interaction Series, Springer-Verlag London Limited 2009

Lewis K., Kaufman J., Gonzalez M., Wimmer A., Christakis N., (2008). Tastes, ties and time: A new social network dataset using Facebook.com. <http://www.wjh.harvard.edu/~kmlewis/t3.pdf>. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010

Macrae N.C Social cognition: Categorical person perception. <http://faculty.wcas.northwestern.edu/bodenhausen/BJP.pdf>. Ανακτήθηκε την 18/02/2011

Maletsky J. (2008). Will You Be My Facebook Friend? An Examination of Social Capital Building Through Online Social Networks. <http://www.capital-social.com/wp/images/Facebook%20and%20Social%20Capital.pdf>. Ανακτήθηκε στις 26/07/2010

Marturano A., (2009). A Debordian Analysis of Facebook. <http://sprouts.aisnet.org>. Ανακτήθηκε στις 30/05/2010

Merchant G., (2006). Identity, social networks and online communication. <http://www.wwwords.co.uk/pdf/validate.asp?j=elea&vol=3&issue=2&year=2006&article=9> Merchant EMEA 3 2 web. Ανακτήθηκε στις 23/05/2010

Mesch G., Talmud I., (2006). Online Friendship Formation, Communication Channels and Social Closeness. <http://soc.haifa.ac.il/~talmud/pdf/Online%20Friendship%20Formationpdf.pdf>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Miller, L, 2005, Counselling Skills for Social Work, Sage Publications Ltd. London

Muñoz, C. L., & Towner, T. L. (2009). Opening Facebook: How to Use Facebook in the College Classroom. <http://ssc.sagepub.com>. Ανακτήθηκε στις 2/8/2010

Newberry, P. (1993). Youth outreach: crisis intervention with marginal adolescents. sunzi.lib.hku.hk/hkjo/view/38/3800046.pdf. Ανακτήθηκε στις 18/02/2011

Nie N.H. (2001). Sociability, interpersonal relations and the internet: Reconciling conflicting findings. <http://abs.sagepub.com>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Nie N.H., Erbring L. (2002). Internet and Mass Media: A preliminary report. <http://www.cs.ucy.ac.cy/courses/EPL011/readings/v01i02a10.pdf>. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010

Nosko A., Wood E., Molema S., (2009). All about me: Disclosure in online social networking profiles: The case of Facebook. <http://www.sciencedirect.com>. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010

Nyland R., Marvez R., Beck J. (2007). MySpace: Social networking or social isolation? http://www.gentletyrants.com/wp-content/uploads/2007/03/Nyland_Myspace%20isolation.pdf. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010

Oliver (1980). A cognitive model of Antecedents and consequences of satisfaction decisions. <http://academics.eckerd.edu>. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010

Pahl R. (2002). Towards a more significant sociology of friendship. <http://journals.cambridge.org>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Parrott, L. (2002). Social Work and Social Care, London: Routledge.

Ploderer B., Howard, S., Thomas, P. and Reitberger, W. (2008). "Hey World, Take a Look at Me!": Appreciating the Human Body on Social Network Sites,". <http://www.springerlink.com>. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010

Ploderer B., Howard S., Thomas P. (2010). Collaboration on Social Network Sites: Amateurs, Professionals and Celebrities. <http://www.springerlink.com>. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010

Pempek T.A, Yermolayeva Y.A, Calvert S.L (2008). College students' social networking experiences on Facebook. <http://www.sciencedirect.com>. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010

Preece & Maloney-Krichmar (2005) Online communities: Design, theory, and practice. <http://jcmc.indiana.edu/vol10/issue4/preece.html>. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010

Putnam R., (1995). Bowling Alone, Journal of Democracy. <http://xroads.virginia.edu>. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010.

Putnam R., (2000). Bowling Alone: The collapse and revival of American community, N.Y, Simon and Schuster

Raacke, J, and Bonds-Raacke, J. (2008). "Myspace and Facebook: Applying the Uses and Gratifications Theory to Exploring Friend-Networking Sites." <http://www.liebertonline.com>. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010

Resnick P., (2002). Beyond bowling together: Sociotechnical capital in J.Carroll (ed.), Boston

Roberts A.R (2000). Assessment, Crisis Intervention, and Trauma Treatment: The Integrative ACT Intervention Model. <http://old.911digitalarchive.org/crr/documents/2976.pdf>. Ανακτήθηκε στις 19/02/2011

Ross C., Orr E.S., Sisic M., Arseneault J.M., Simmering M.G., Orr R. (2009). Personality and motivations associated with Facebook use. [http://www.uni-graz.at/dips/neubauer/lehre/fm_III/ROSS%20ET%20AL%20\(2009\).pdf](http://www.uni-graz.at/dips/neubauer/lehre/fm_III/ROSS%20ET%20AL%20(2009).pdf). Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Salmen & Dupagne (2001). The third person effect. Ameta analysis of the perceptual Hypothesis. <http://ijpor.oxfordjournals.org>. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010.

Scheyett A.M (2002). Approaching complex cases with a crisis intervention model and teamwork: Acommentary. ssw.unc.edu. Ανακτήθηκε στις 22/02/2011

Selwyn, N. (2009). Faceworking: Exploring students' education-related use of Facebook. <http://www.sciencedirect.com>. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010.

Smith W.P, Kidder D.L (2010). You've been tagged! (Then again, maybe not): Employers and Facebook. <http://www.sciencedirect.com>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Stefanone M.A, Lackaff D.(2009). Reality television as a model for online behavior: Blogging, photo and video sharing. <http://www.sciencedirect.com>. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010.

Steinfeld C., Ellison N., Lampe C., (2008). Social Capital, Self Esteem and Use of online network Sites: A longitudinal analysis. citeseerx.ist.psu.edu. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010.

Stutzman, F. (2006). An evaluation of identity-sharing behavior in social network communities. <http://www.sciencedirect.com>. Ανακτήθηκε στις 30/05/2010

Subrahmanyam K., Reich S.M, Waechter N., Espinoza G., (2008). Online and offline social networks: Use of social networking sites by emerging adults. <http://www.socialcapitalgateway.org>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010.

Tong S.T., Van der Heide B., Langwell L., Walther J.B (2008). Too much of a good thing? The relationship between number of friends and interpersonal impressions on Facebook. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1083-6101.2008.00409.x/pdf>. Ανακτήθηκε στις 30/5/2010

Tönnies, F. (1988). Community & society. New Brunswick, NJ: Transaction Books.

Tufekci Z., (2008). Grooming, Gossip, Facebook and MySpace, Information. <http://userpages.umbc.edu>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010.

Tufekci Z., (2010). Who acquires Friends through Social Media and Why? Rich get richer versus Seek and Ye shall find. www.aaai.org. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010.

Valenzuela S., Park N., Kee K.F. (2008). Lessons from Facebook: The effect of social network sites on college students' social capital. <http://online.journalism.utexas.edu/2008/papers/Valenzuela.pdf>. Ανακτήθηκε στις 30/05/2010.

Valenzuela S., Park N., Kee K.F. (2009). Is there Social Capital in a Social Network Site?: Facebook use and College Students' life satisfaction, trust and participation. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1083-6101.2009.01474.x/pdf>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Van den Berg B., (2008). Self, Script and Situation: Identity in a world of ICTs. <http://www.springerlink.com>. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010.

Wacquant & Wilson (1989). The cost of Racial and Class exclusion in the Inner city. <http://ann.sagepub.com>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010.

Walther J.B., Van Der Heide B., Kim S., Westerman D. and Tong S.T., (2008). The role of Friends' Appearance and Behavior on Evaluations of Individuals: are we known by the company we keep?"

https://www.msu.edu/~jwalther/vita/pubs/facebook_hcr.pdf. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010.

Wang S.S., Moon S.I, Kwon K.H, Evans C.A., Stefanone M.A. (2010). Face off: Implications of visual cues on initiating friendship on Facebook. http://www.communication.buffalo.edu/contrib/people/faculty/documents/wang2010_CHB_faceoff.pdf. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010

Weber M. (1968). Economy and society: An outline of interpretive sociology. Bedminster Press, New York

Wellman B., Quan Haase A., Witte J., Hampton K.N. (2001). Does the internet increase, decrease or supplement Social Capital? Social Networks, Participation and Community commitment. <http://abs.sagepub.com>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010

Wellman B., Gulia M. (1999). Net surfers don't ride alone. In Wellman B. (ed) Networks in the Global Village, Boulder, Colorado: Westview Press, 331-366

Wellman B. & Gulia M. (1999). Net surfers don't ride alone: Virtual Communities as Communities. citeseerx.ist.psu.edu. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010

Wellman B., Quan Haase A., Witte J., Hampton K.N. (2001). Capitalizing on the Internet: Network capital, participatory capital and sense of community in B.Wellman and C. Haythornthwaite (eds) the Internet in Everyday life. Oxford: Blackwell

Williams D., (2006). The impact on time online: Social capital and Cyberbalkanization. <http://www.liebertonline.com>. Ανακτήθηκε στις 23/07/2010.

Williams D., (2006). On and Off the net: Scales for Social capital in an online era. <http://onlinelibrary.wiley.com>. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010.

Zhao S., Grasmuck S., Martin J. (2008). Identity construction on Facebook: Digital empowerment in anchored relationships. linkinghub.elsevier.com. Ανακτήθηκε στις 2/08/2010.

Zimmer M. (2010). But the data is already public: on the ethics of research in Facebook. <http://www.springerlink.com>. Ανακτήθηκε στις 14/07/2010.

Zoppos E. (2009). Attachment style and facebook use: can facebook be used to help overcome attachment style-related issues?

<http://arts.monash.edu.au/behaviour/working-papers/documents/bhs-working-paper-2009-03-zoppos.pdf>, Ανακτήθηκε στις 1/08/10

Facebook. Ανακτήθηκε στις 14/7/2010.
<http://www.facebook.com/press/info.php?statistics>

Encyclopedia, Ανακτήθηκε στις 25/7/2010.
<http://www.encyclopedia.com/doc/1O88-identity.html>

Saferinternet. Ανακτήθηκε στις 15/2/2011. www.saferinternet.gr

Wikipedia. Ανακτήθηκε στις 19/02/2011.
http://en.wikipedia.org/wiki/Interpersonal_relationship

Wikipedia. 19/02/2011.
http://en.wikipedia.org/wiki/Interpersonal_relationship